МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР

СУЧАСНИЙ СТАН ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

Матеріали
всеукраїнської науково-практичної конференції

29 вересня 2017 року

Харків
2017

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР

«СУЧАСНИЙ СТАН ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ»

Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції

29 вересня 2017 року

Харків
2017

Сучасний стан психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 29 вересня 2017 року). – Х. : Національна академія НГУ, 2017. – 163 с.

Оргкомітет конференції:

Голова оргкомітету – І.І. Приходько, доктор психологічних наук, професор, начальник науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України, полковник.

Відповідальний секретар оргкомітету – Я.В. Мацегора, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України.

У збірнику представлено наукові доповіді та повідомлення, в яких узагальнено досвід здійснення психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку в екстремальних умовах.

Публікується за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції "Сучасний стан психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку", заочне проведення якої організовано Національною академією Національної гвардії України (29 вересня 2017 року).

Матеріали конференції будуть корисними науковцям, викладачам вищих навчальних закладів, психологам-практикам, керівникам і працівникам силових структур.

Доповіді відтворені безпосередньо з авторських оригіналів. За достовірність представлених матеріалів відповідальність несуть автори.

© НА НГУ

ВСТУПНЕ СЛОВО

Приходько І.І.
доктор психологічних наук, професор,
начальник науково-дослідного центру,
Національна академія Національної гвардії України

Актуальні питання психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку

Особливості професійної діяльності особового складу сил охорони правопорядку характеризуються постійним нервово-психічним напруженням, фізичним перенавантаженням, дефіцитом часу для прийняття правільних рішень, неочікуваністю виникнення нової екстремальної чи погіршення наявної ситуації та, безперечно, підвищеним вітальним ризиком. Невідповідність між складними професійними завданнями та здатністю особистості з ними впоратися призводить до виникнення психологічної травматизації як під час виконання професійних завдань представниками сил охорони правопорядку (військовослужбовців НГУ, СБУ, ДПСУ, співробітників МВС), так і після їх завершення.

Вищевикладені психологічні особливості професійної діяльності особового складу сил охорони правопорядку вимагають використання сучасних науково обґрунтованих підходів до розроблення та практичного впровадження заходів морально-психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу сил охорони правопорядку. Особливе місце в цій роботі належить вдосконаленню заходів психологічної підготовки особового складу та їх готовності до бойових дій, визначенню критеріїв оцінки психологічної безпеки особистості, стресостійкості та надійності персоналу екстремальних видів діяльності до виконання службово-бойових завдань, пов’язаних з реальною загрозою для життя та здоров'я. На сьогоднішній день також найактуальнішими питаннями є розроблення та вдосконалення дієвих заходів психологічної допомоги, корекції та реабілітації військовослужбовців НГУ, СБУ, ДПСУ, співробітників МВС, для профілактики виникнення девіантної поведінки (алкоголізації та наркотизації), психологічної травматизації, порушень соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій.

Усі ці важливі наукові проблеми та практичні завдання учасники всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасний стан психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку» намагалися розв’язати у власних дослідженнях та запропонувати ефективні наукові підходи та практичні шляхи до їх реалізації. Це лише невелика частка багатьох проблемних питань, які стосуються морально-психологічного забезпечення діяльності представників ризиконебезпечних професій, які вимагають їх першочергового вирішення.

РОЗДІЛ 1
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

Александров Ю.В., канд. психол. наук, доцент – доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

Особливості психозахисної поведінки керівного складу Національної поліції України

Кардинальне реформування системи МВС в Україні ставить принципово нові завдання не тільки оновлення самої системи, але й формування нового іміджу працівника Національної поліції. Велика увага, при цьому, приділяється професійному відбору в Національну поліцію, а також питанню подальшої професіоналізації поліцейських. Однією з важливих складових професіоналізації є формування конструктивних комунікативних стратегій та ефективних копінг-стратегій особистості поліцейських. На сьогоднішній день проблематика копінг-стратегій активно досліджується в самих різних сферах і на прикладі різних типів діяльності. Серйозна увага приділяється вивченню зв'язку копінг-стратегій, які застосовує індивід, з його емоційним станом, успішністю в соціальній сфері і т. д.

Копінг-стратегії – це засоби управління діючим стрес-чинником, які виникають як відповідь особистості на загрозу. У теорії копінг-поведінки виокремлюють базисні копінг-стратегії, до яких належать «розв’язання проблем», «пошук соціальної підтримки» та «уникання».

У літературі копінг-поведінка вивчається з позиції особистісно-ситуаційного підходу (Р. Лазарус, С. Фолкман, Л.І. Анциферова, К Муздибаєв, С.К. Нартова-Бочавер), згідно якого копінг розуміється як складний динамічний процес, який починається з оцінки ситуації, включає когнітивні та поведінкові зусилля її подолання, що залежать від особистісних та ситуаційних факторів. Незважаючи на те, що проблема співвідношення зовнішньої (ситуативної) або внутрішньої (особистісної) детермінації поведінки людини до цих пір має дискусійний характер, в психологічній науці все частіше використовується особистісно-ситуативна модель взаємодії. Як свого часу вважав засновник ситуативного підходу К. Левін, шукати причину подій слід не в природі поодиноко ізольованого об’єкта, а у взаєминах між об’єктом і його оточенням. Копінг-поведінка – форма поведінки, яка виражається у готовності індивіду до вирішення любих життєвих проблем, ситуацій, задач. Це поняття було введено А. Маслоу. Поведінка, яка допомагає людині в боротьбі зі стресовою ситуацією, реалізується за допомогою застосування різноманітних копінг-стратегій на основі ресурсів, закладених в особистості та середовища.

Що стосується поняття психологічного захисту, то воно зобов'язане своїм походженням психоаналітичній теорії та її засновникові - З. Фрейду.

Проведене дослідження копінг-стратегії та особливості механізмів психологічного захисту керівного та рядового складу поліції дозволяє зробити деякі висновки.

Так, працівники керівного складу поліції менше рядових прагнуть до пошуку шляхів вирішення проблеми в складній ситуації, а схильні більше шукати соціальної підтримки (поради і т.ін.). Це досить суперечливий результат, адже ж саме поліцейські керівного складу повинні брати на себе відповідальність та планувати дії підлеглих у складних с ситуаціях. З іншого боку, вони намагаються привернути увагу оточуючих до своїх вдалих дій.

Поліцейські керівного складу прагнуть зберігати самовладання та контроль у важкій ситуації, не показати свою слабкість, показати досконаліть своїх дій. Вони більше схильні до подолання труднощів, ніж рядові, що пов’язано у них з можливістю для саморозвитку та подальшого вдосконалення.

Показники інших когнітивних копінг-стратегій (проблемний аналіз, установка власної цінності, відностність, релігійність, розгубленість, ігнорування та інші) виражені у досліджених респондентів на середньому рівні та не відрізняються в групах поліцейських рядового та керівного складу.

Поліцейським керівного складу достовірно більше притаманний протест та менше – оптимізм та пасивна кооперація. Вони частіше більше бувають обурені несправедливістю долі та протестують проти цього, з меншим оптимізмом бачать вихід зі складної ситуації, менше схильні довіряти подолання своїх труднощів іншим людям, які мають змогу їм допомогти.

Поліцейські керівного складу більш схильні до відволікання та активного уникання ніж поліцейські рядового складу.

Показники інших поведінкових копінг-стратегій (альтруїзм, співробітництво виражені у досліджених респондентів на середньому рівні та не відрізняються в групах поліцейських керівного та рядового складу.

Вивчення особливостей стратегій психологічного захисту поліцейських керівного та рядового складу показало, що за більшістю механізмів психологічного захисту не було виявлено відмінностей (заперечення, витіснення, регресія, компенсація та інш.

Що стосується показників типології психологічного захисту поліцейських керівного та рядового складу, то керівники більше схильні до інтелектуалізації, розмірковування про те, чому вони вчинили таким або іншим чином, схильні шукати причини своїх невдач.

Байда М.С., старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України національної академії Національної гвардії України

Сучасний стан проведення професійного психологічного відбору у військових формуваннях України

Постійний розвиток Збройних Сил України (далі ЗСУ) та Національної гвардії України (далі НГУ) змінює вимоги до професійно-важливих якостей військовослужбовців та ставить нові завдання щодо їх професійної придатності. Тому професійний психологічний відбір у ЗСУ та НГУ набуває актуальності та допомагає підвищити боєздатність військ, зменшити травматизм та попередити проблеми,які можуть виникнути під час подальшого

У психології велике значення проблемі професійного психологічного відбору військовослужбовців приділяли С.П. Бочарова, В.А. Бодров, К.К. Платонов, Г.Т. Джамгаров, В.Ф. Ковалевский, І.А. Сапов, А.С. Солодков, Н.В. Макаренко, Г.В. Ложкін, М.С. Корольчук, І.І. Приходько, О.В. Тимченко й ін., які у своїх дослідженнях обґрунтували цілі, завдання, принципи, зміст, методи добору й умови його проведення. Однак, в основному об'єктом їх досліджень були професії, у яких взаємодія суб'єкт – об'єкт праці відбувається в системі "людини-техніка": льотчики, космонавти, пожежники, оператори різних систем. Однак, особливості службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України та Збройних сил України з урахуванням специфіки їх діяльності в особливих та екстремальних умовах, а також професійний відбір кандидатів в дані військові формування потребують постійного удосконалення.

Проведення заходів професійно-психологічного відбору з кандидатами на військову службу у Збройних Силах України (далі ЗСУ) за контрактом складається з двох етапів та здійснюється обласними військовими комісаріатами та військовими частинами:

На І етапі – визначаються рівні пізнавальних здібностей і нервово-психічної стійкості кандидата, на ІІ етапі – визначається рівень розвитку окремих індивідуально-психологічних якостей, професійно важливих для служби на конкретних військових посадах (за класами споріднених військових посад).

У першу чергу з кандидатами (тільки для цивільних громадян) проводиться обов'язкове тестування для виміру рівня інтелектуального розвитку за допомогою тесту "Шкала прогресивних матриць Равена".

Кандидати з результатами нижче третього ступеня інтелектуального рівня вважаються такими, що не пройшли відбір, і до подальших випробувань не допускаються.

Рівень розвитку загальних пізнавальних здібностей (для всіх кандидатів) визначається за результатами виконання методик: “S-тест” і “Особистісний опитувальник 16-ФОО” (фактор В), (для жінок – “S-тест” і “Встановлення закономірностей”).

Рівень НПН (для всіх кандидатів) визначається за результатами виконання методик “Адаптивність – БОО-200”(для тих, хто раніше не проходив військову службу “Адаптивність (165 питань), шкала поведінкової регуляції; “Особистісний опитувальник 16-ФОО” (фактор С) (для жінок – “Адаптивність”(165 питань), шкала поведінкової регуляції; “Особистісний опитувальник 16-ФОО” (фактор С)) .

При значенні показника пізнавальних здібностей або показника рівня НПН, що дорівнює 3 або менше 3 балів за 10-бальною шкалою (за результатами хоча б однієї із зазначених методик), незалежно від результатів соціально-психологічного вивчення робиться висновок про четверту категорію професійної придатності до військової служби за контрактом і оцінювання рівня окремих індивідуально-психологічних якостей, професійно важливих для служби на конкретних військових посадах (за класами споріднених військових посад), не проводиться.

При інших показниках пізнавальних здібностей проводиться другий етап підготовки висновку. При цьому використовуються показники таких методик:

для чоловіків – “S-тест”, “Методика дослідження особливостей мислення (МДОМ-2)”, “Арифметичний рахунок”, “Встановлення закономірностей”, “Особистісний опитувальник 16-ФОО” (фактори G і Q_1), “Опитувальник структури темпераменту (ОСТ)” (шкали СЕР, П і СЕМ);

для жінок – “S-тест”, “Методика дослідження особливостей мислення (МДОМ-2)”, “Встановлення закономірностей”, “Особистісний опитувальник 16-ФОО” (фактори F, G, N і Q_4).

Військовослужбовці, у яких за результатами професійно-психологічного вивчення і психофізіологічного обстеження виявлені 1-й і 2-й рівні СБС (висока і достатня стійкість до бойового стресу), психологічної допомоги не потребують.

Військовослужбовці, у яких за результатами професійно-психологічного вивчення і психофізіологічного обстеження виявлений 3-й рівень СБС (задовільна стійкість до бойового стресу), здатні виконувати свої функціональні обов’язки, проте для досягнення високої ефективності професійної діяльності їм потрібно більше часу для адаптації до бойових умов і проведення медико-психологічної корекції. Як правило, у таких військовослужбовців спостерігається затяжний період адаптації. Вони потребують проведення спеціальних заходів психологічної допомоги.

Військовослужбовці, в яких за результатами професійно-психологічного вивчення і психофізіологічного обстеження виявлено 4-й рівень СБС (низька стійкість до бойового стресу), направляються на додаткове медичне обстеження.

Якщо ж звернути увагу на сучасну систему професійного психологічного

відбору кандидатів на службу за контрактом у Національну гвардію України, то вона діє відповідно до вимог наказу МВС України від 08.12.2016 р. № 1285 "Про затвердження положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України" та наказу командувача Національної гвардії України (далі КНГУ) від 31.03.2017 р. № 196 "Про деякі питання організації психологічного забезпечення у Національній гвардії України". Відповідно до вищевказаних нормативних документів професійно-психологічний відбір проводиться шляхом поглибленого психологічного вивчення кандидатів з використанням методів соціально-психологічного вивчення, психологічного та психофізіологічного обстеження.

Соціально-психологічне вивчення передбачає оцінку умов виховання і розвитку особистості, її професійної спрямованості, емоційно-вольових якостей, організаторських здібностей, особливостей спілкування і поведінки в колективі.

Психологічне та психофізіологічне обстеження (тестування) передбачає оцінку пізнавальних психічних процесів (сприйняття, увага, пам'ять, мислення), властивостей нервової системи (сила, рухливість, лабільність, урівноваженість) і психомоторики, психологічних особливостей особистості (темперамент, характер, здібності).

Методики та форми психологічних досліджень, психодіагностичний інструментарій та його програмне забезпечення впроваджуються відділом психологічного забезпечення Головного управління НГУ після їх відповідного наукового обґрунтування науково-дослідним центром Національної академії НГУ.

Професійно-психологічний відбір кандидата здійснюється після попереднього вивчення його даних посадовими особами підрозділу, до якого відбирається кандидат, а також за направленням кадрового органу (до проходження військово-лікарської комісії).

Поглиблене психологічне вивчення проводиться за етапами:

–узагальнення соціально-демографічних даних і особливостей соціалізації особистості кандидата;

–вивчення стилю керівництва та особливостей соціально-психологічного клімату в підпорядкованому військовому колективі (при призначенні на керівну посаду);

–інструктаж перед проходженням психологічного тестування кандидата та отримання письмової згоди щодо проходження поглибленого психологічного вивчення;

–психологічне інтерв'ю кандидата для визначення мотивів призову на військову службу за контрактом, проходження навчання (призначення на посаду), а також установлення психотравмуючих факторів та наслідків їх впливу на особистість;

–психологічне тестування;

–узагальнення результатів психологічного тестування та підготовка довідки з висновком і рекомендаціями;

–доповідь про результати професійно-психологічного відбору кандидата на атестаційній комісії військової частини, надання довідки представнику кадрового органу військової частини під підпис;

–облік результатів професійно-психологічного відбору в картці психологічного супроводу кандидата, військовослужбовця.

Інструментарій, який використовується, для професійного психологічного відбору на військову службу за контрактом до лав НГУ – це автоматизований психодіагностичний комплекс «Профвідбір», версія 2.1, що включає в себе:

–16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла;

–багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність»;

–прогресивні матриці Равена;

–методика «Самооцінка структури темпераменту» (Б. Смірнов);

–опитувальник Леонгарда – Шмішека;

–опитувальник суїцидального ризику;

–методика кольорових виборів Люшера

Отже, проаналізувавши нормативно-правову базу, щодо професійного психологічного відбору на військову службу за контрактом до лав ЗСУ та НГУ, можна зробити певні висновки. В більшій мірі професійний психологічний відбір, в цих військових формуваннях України досить схожий, проте є певні відмінності, так у Збройних силах України професійний психологічний відбір проводиться з урахуванням гендерних відмінностей, в цей же час в Національній гвардії України дане питання лише набуває своєї актуальності. Відповідність до військової служби у ЗСУ визначається чотирма рівнями стійкості до бойового стресу (1-високий, 2-достатній, 3-задовільний, 4-низька), тоді як у НГУ виділяють всього два види придатності до служби, «рекомендується» та «не рекомендується».

Бойко-Бузиль Ю.Ю., канд. психол. наук, доцент професор кафедри практичної психології Інституту кримінально виконавчої служби

Емоційно-вольова стійкість військовослужбовців МВС України

Діяльність усіх органів та підрозділів МВС України, зокрема Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної міграційної служби України, Національної гвардії України спрямована на забезпечення безпеки держави та громадянина. Цілком зрозуміло, що військовослужбовці повинні демонструвати мужність, відвагу, героїзм та самопожертву, гідно виконувати покладені на них обов’язки, тому надмірної важливості та цінності набуває емоційно-вольова стійкість військовослужбовців МВС України.

Поняття «стійкість» в сучасних психологічних дослідженнях займає міцну позицію. Для опису тих чи інших аспектів поведінки в діяльності або якостей особистості військовослужбовців МВС України використовується понад 20 дефініцій, серед яких: стійкість психіки, психічна стійкість, нервово-психічна

стійкість, психологічна стійкість, стійкість особистості, соціально-психологічна стійкість, морально-психологічна стійкість, стійкість особистісних рис, стійкість поведінки, стійкість діяльності, стійкість до навантажень, стресостійкість, емоційна стійкість, вольова стійкість тощо.

В 9 томі Словника української мови за редакцією І. К. Білодіда 1978 року, дослівно слово «стійкий» означає: 1) здатний твердо стояти, триматися, не падаючи, не коливаючись; протилежне хисткий; 2) який довго зберігає і виявляє свої властивості, не піддається руйнуванню, псуванню; 3) для якого характерні стабільність, постійність; сталий; 4) здатний витримати зовнішній вплив, протидіяти чомусь; 5) який виявляє наполегливість, твердість, непохитність у намірах, поглядах, вчинках, діях; вірний своїм переконанням; незламний. Таким чином, «стійкий» – це характеристика індивіда, поведінка якого відносно надійна та послідовна. Під психологічною стійкістю військовослужбовців МВС України ми розуміємо цілісну характеристику особистості, що забезпечує її надійність в екстремальний ситуаціях службово-бойової діяльності. Причому, екстремальні ситуації в процесі службово-бойової діяльності військовослужбовців МВС України – це ситуації, які ставлять перед військовослужбовцями найбільші труднощі, зобов'язують її до повного, граничного напруження сил і можливостей, щоб упоратися з ними й розв'язати поставлене завдання.

Звернемося до слів класика психології С. Л. Рубінштейна, особистість – це те, чого вона хоче; це те, до чого вона прагне, тобто її спрямованість, інтереси і потреби; це те, чим вона є, тобто які «стрижневі», стійкі властивості вона має. Саме емоційно-вольова стійкість здатна забезпечити протистояння особистості військовослужбовця МВС України екстремальним ситуаціям у службово-бойової діяльності. Доцільно звернути увагу на негативні психологічні реакції людини в екстремальних умовах: поява тривоги та невпевненості, загострення почуття самозбереження, поява почуття страху, гостра боротьба мотивів обов'язку та особистої безпеки, дезорганізація, порушення автоматизованих навиків, слабка мобілізованість, втрата самоконтролю, поява істеричних реакцій.

Недарма, ще в 1972 році в Методичних рекомендаціях з психологічної підготовки особового складу сухопутних військ, наголошувалось на двох найважливіших вимогах: по-перше, формуванні надійності психіки, її перешкодостійкості як здібності зберігати активність та результативність діяльності в складних умовах службово-бойової діяльності; по-друге, формуванні емоційно-вольової стійкості як здібності протистояти небезпеці, витримувати негативний емоційний та фізичний вплив на психіку.

При розгляді емоційно-вольової стійкості виділяють три основні підходи: 1 – зведення емоційності стійкості до проявів волі, де емоційна стійкість виступає як здібність керувати виникаючими емоціями при виконання діяльності; 2 – базується на тому, що для психічних процесів характерна інтеграція, результатом якої виступають складні психічні утворення, де емоційна стійкість забезпечує здібність успішно здійснювати необхідну

діяльність в складних умовах; 3 – підкреслюється роль емоційного збудження в екстремальних умовах діяльності, оскільки емоційне збудження характеризується станом активації різноманітних функцій організму, підвищенням психічної готовності до різних неочікуваних дій.

Стає зрозумілим, що емоційно-вольова стійкість має складну психологічну структуру, в якій тісно взаємодіють емоції як переживання свого ставлення до дійсності і воля як здатність керувати своєю поведінкою.

Емоції – це сама безпосередня, найпомітніша і сама загальна функція організму, яка відіграє життєве важливу роль в діяльності людини. Емоції визначають якісну й кількісну характеристику поведінки. Виникаючи в діяльності, емоції також здатні виконувати свою провідну функцію – функцію внутрішньої регуляції діяльності, яка, по суті, включає функції оцінки і спонукання. Емоції не існують без діяльності, вони виникають у її процесі та суттєво впливають на неї. При цьому емоційні процеси забезпечують передусім енергетичну основу діяльності, є її мотивами. Саме емоції заважають впоратися з поставленим завданням, що є актуальним для військової діяльності. Емоції свідчать про головний зміст особистості, тому що допомагають розкрити її внутрішній світ.

Воля – це здатність військовослужбовців, що виявляється в самодетермінації та саморегуляції своєї діяльності та різних психічних процесів. Доцільно пригадати слова видатного педагога К. Д. Ушинського: «Воля наша, як і наші м’язи, міцніють тільки від поступово наростаючої діяльності; надмірними вимогами можливо надірвати і волю, і м’язи, і зупинити її розвиток, але, не здійснюючи навантаження, Ви скоріше за все будете мати і слабкі м’язи і слабку волю».

Якщо емоції визначають направленість дії, то воля – це вже сама дія. Тобто, якщо людина володіє можливістю вольовим зусиллям контролювати свої переживання, стримувати негативні емоції, то вона здатна керувати своєю поведінкою. Тому воля передбачає: регулювання військовослужбовцем своєї поведінки відповідно до найбільш значущих для мотивів; гальмування інших мотивів, спонукань, намагань; організацію дій, вчинків згідно зі свідомо поставленими цілями. Гама вольових якостей військовослужбовців МВС України містить цілеспрямованість, самовладання, витримку, наполегливість, рішучість, сміливість тощо. Справжня воля виявляється не тільки в досягненні мети, а й за відмови від неї, якщо мета хибна або людина не здатна розв’язати завдання. Самокритичний аналіз здійсненого – найважливіша передумова розвитку волі. Як писав У. Шекспір – «боягузи помирають багато разів і до смерті». Отже, воля – це свідоме регулювання військовослужбовцем МВС України своєї поведінки і діяльності, що виявляється у вмінні долати внутрішні та зовнішні труднощі під час здійснення цілеспрямованих дій та вчинків.

– Відзначимо, що розвиток емоційно-вольової стійкості військовослужбовців МВС України має відбуватись з використанням комплексу взаємодоповнюючих методів й прийомів саморегуляції, підібраних з урахуванням емоційних особливостей особистості, і базуватись на: релаксації,

котра полягає у звільненні тіла і психіки від зайвого напруження та їх підготовці до виконання тренувальних вправ; рефлексії, яка є процесом самопізнання внутрішніх психічних процесів та станів, тобто вона створює в особистості цілісний образ її стану, що є важливим для його репродукції, корекції й реабілітації; самонавіювання, що передбачає використання самонаказів для відтворення вербальних фраз у свідомості та їх сприймання на емоційному рівні. Також, формування емоційно-вольової стійкості має передбачати тренування емоційно-вольових якостей, що доцільно проводити в умовах значної емоційної напруги, гострого дефіциту часу. Такі дискомфортні умови стимулюють розвиток вольової активності та активізацію вольових центрів у підкіркових структурах головного мозку. Напружені ситуації викликатимуть сильні емоції, однак у міру звикання до подібних умов негативний емоційний вплив буде послаблюватись, з'явиться відповідний досвід, який допоможе в конкретних умовах діяльності проявити емоційно-вольову стійкість і виконати відповідне завдання. Отже, розвинути у військослужбовця МВС України емоційно-вольову стійкість можливо з допомогою спеціально розробленої програми, яка має включати комплекс науково обґрунтованих тренувальних вправ спрямованих на розвиток структурних компонентів емоційно-вольової стійкості, а саме: емоційного компоненту (здатність чи нездатність керувати власними емоціями) та вольового компоненту (уміння здійснювати саморегуляцію поведінки та організацію дій, вчинків відповідно до свідомо визначених цілей), що і вбачаємо в перспективах подальших розвідок.

Боснюк В.Ф., канд. психол. наук, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах, Національний університет цивільного захисту України

Взаємозв’язок емоційної сфери з копінг-поведінкою рятувальника

Професія рятувальника відноситься до емоційно напружених видів діяльності. Існування фактору особистісної небезпеки і відповідальності детермінують достатньо типову картину виникнення емоцій, їх якісних характеристик і можливих впливів на поведінку і діяльність.

У зарубіжній психології для позначення специфіки способів поведінки людини в скрутних ситуаціях використовуються терміни «coping». Копінг – це динамічний процес, протікання якого обумовлюється не тільки характеристиками самої ситуації, але і її взаємодією з особистісними характеристиками суб’єкта. Його психологічне значення полягає в адаптації індивіда до ситуації, що викликає труднощі. На сьогодні у вітчизняній психології під копінгом розуміють великий спектр активності індивіда, починаючи з неусвідомлюваних психологічних захисних механізмів і закінчуючи цілеспрямованими способами подолання кризових ситуацій. Не можна спрощено концептуалізувати психологічне подолання стресу лише як механізми психологічного захисту або як копінг-стратегії, які в свою чергу направлені або на емоційне реагування або на вирішення проблеми. Зазвичай в

процесі подолання стресу на різних рівнях одночасно співіснує велика кількість неповторних комбінацій копінг-стратегій та механізмів психологічного захисту. Пропорційне представництво цих механізмів змінюється залежно від того, як оцінено стресову ситуацію, якими копінг-ресурсами володіє суб'єкт. Тому при оцінці копінгу рятувальниками потрібно враховувати як усвідомлені так і неусвідомлені стратегії поведінки.

На основі здійсненого аналізу, можна припустити, що емоції які супроводжують рятувальника в стресових умовах будуть впливати на вибір ним копінг-стратегій та механізмів психологічного захисту особистості.

Для перевірки даного припущення було проведене дослідження на вибірці 50 працівників пожежно-рятувальних підрозділів м. Харкова. Для визначення домінуючих копінг-стратегій використовувався «Копінг-тест» Р. Лазаруса. Механізми психологічного захисту вивчалися за допомогою опитувальника «Індекс життєвого стилю» Р. Плутчика. Для діагностики особливостей емоційної сфери рятувальників використовувалась «Шкала диференціальних емоцій» К. Ізарда в адаптації А.Б. Леонової.

Кореляційний аналіз копінг-стратегій і механізмів психологічного захисту з емоційним переживанням дозволив встановити ряд взаємозв'язків. Виявилось, що індекс позитивних емоцій достовірно значущо корелює з копінг-стратегією «самоконтроль» ($r = 0,31$, $p = 0,029$) та захистами «витіснення» ($r = -0,30$, $p = 0,037$) і «компенсація» ($r = 0,28$, $p = 0,048$).

В рамках індексу гострих негативних емоцій встановлений зв'язок з копінг-стратегіями «планування вирішення проблем» ($r = -0,29$, $p = 0,043$) і «позитивна переоцінка» ($r = 0,29$, $p = 0,044$) та механізмом психологічного захисту «реактивне утворення» ($r = 0,30$, $p = 0,034$).

Було виявлено, що індекс тривожно-депресивних емоцій на достовірному рівні значущості взаємопов'язаний з копінг-стратегіями «дистанціювання» ($r = 0,28$, $p = 0,048$) та «планування вирішення проблеми» ($r = -0,40$, $p = 0,004$) і захистами «регресія» ($r = 0,32$, $p = 0,024$) і «реактивне утворення» ($r = 0,32$, $p = 0,022$).

Змістовний аналіз одержаних кореляцій і їх узагальнення дозволяють стверджувати, що стан тривоги і страху, що викликають негативні емоційні переживання можуть заважати використанню конструктивних способів вирішення проблем. В ситуаціях ризику й загрози у рятувальників, для яких характерне переважання гострих негативних і тривожно-депресивних емоцій блокується доступ до ефективних копінг-стратегій, тому вони змушені звертатися до механізмів психологічного захисту, що в екстремальних ситуаціях може заважати ефективному подоланню стресу і успішному виконанню професійних обов'язків.

Позитивний емоційний фон, навпаки, активізує усвідомлену форму реакції на дію стресу – «самоконтроль». Це проявляється в здатності індивіда подавляти деструктивний вплив негативних емоцій і регулювати свої дії.

Отже, тип емоційного переживання стресової ситуації може розглядатися в якості ресурсу копінг-поведінки рятувальника. Чим більша вираженість

негативних емоцій, тим сильніше активізуються механізми психологічного захисту.

Григорук А.О., курсант 3-го курсу психологічного факультету Інституту кримінально-виконавчої служби

Левенець А.Є., канд. психол. наук, старший викладач кафедри практичної психології Інституту кримінально-виконавчої служби

Психологічна характеристика змін у законодавстві, як фактор попередження правопорушень

Впровадження служби пробації є значним кроком у побудові безпечного суспільства, тобто соціального середовища, де правопорушення будуть скоріше випадковими, ніж зловмисними, а рецидивних злочинів взагалі не буде. Зрозуміло, сподіватись на швидкі позитивні зміни не варто, проте рух в позитивному напрямі можливий за умов розуміння психологічної сутності служби пробації.

Служба пробації має багато завдань: підготовка досудових доповідей щодо осіб, які притягаються до кримінальної відповідальності; здійснення нагляду; виконання певних видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі; направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів; реалізація пробаційних програм щодо осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; проведення соціально-виховної роботи; здійснення заходів щодо підготовки осіб, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення

З огляду на проблему попередження рецидивної злочинності найбільш важливою є така форма як наглядова пробація. На нашу думку, розробка форм та методів наглядової пробації, порядок її здійснення потребує серйозного наукового аналізу, психологічного обґрунтування та апробації результатів досліджень на експериментальних майданчиках. Особливо гостро це питання постає в тому разі, коли йдеться про реалізацію пробаційних програм.

Відповідно до закону, органи пробації під час наглядової пробації реалізують пробаційні програми щодо осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Зазначена міра покарання застосовується лише до осіб, які вперше вчинили правопорушення. Зрозуміло, що здебільшого це стосується осіб юнацького віку й неповнолітніх. Пробація щодо неповнолітніх – це пробація стосовно осіб віком від 14 до 18 років. Вона спрямована на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, формування мотивації до позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків.

Органи пробації сприяють залученню неповнолітніх до навчання та здобуття ними повної загальної середньої освіти. Крім того, необхідне створення сприятливого соціального середовища, налагодження соціально корисних зв'язків. Тому виховна робота щодо неповнолітніх має проводитися із

залученням батьків (або їх законних представників), а в разі неможливості – залучення соціальних працівників, здійснення соціального супроводу.

Слід зазначити, що в законі про пробацію не йдеться про фахівців (психологів, соціальних працівників, соціальних педагогів), але там великі сподівання покладаються на волонтерів. Із контексту зрозуміло, що соціально-виховна робота буде насамперед сферою їхньої діяльності. Разом з цим у законі зазначається, що соціально-виховна робота – це цілеспрямована діяльність персоналу органів пробації для досягнення мети виправлення клієнтів пробації. Соціально-виховна робота проводиться за індивідуальним планом роботи з клієнтом пробації з урахуванням оцінки ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень та передбачає диференційований підхід під час надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги. Зрозуміло, що зазначені види діяльності можуть реалізовувати лише фахівці.

Дивно, що законодавець адресує більш складну роботу, що потребує високої кваліфікації та серйозних компетенцій, волонтерам, а менш складну – фахівцям. Наприклад, сприяння працевлаштуванню чи залучення до навчання, участь у культурних заходах та організація таких заходів, забезпечення об'єкту і технологічних засобів соціально корисної діяльності (такі як громадські роботи) цілком можливо здійснювати силами волонтерів

Значним недоліком Закону „Про пробацію" є відсутність чіткого визначення того, хто (тобто які фахівці) може бути офіцером пробації. Вважається, що оскільки служби пробації мають працювати на базі кримінально-виконавчих інспекцій (далі – КВІ), то природно, що працівники КВІ і стануть офіцерами пробації. Проте сучасний стан справ доводить, що працівники КВІ мають здебільшого юридичну освіту, а отже, не володіють знаннями і навичками, що необхідні для виконання зазначених вище завдань. Слід зазначити, що в більшості країн у законодавстві чітко визначено, що офіцером пробації може бути особа, що має психолого-педагогічну освіту

Значною перешкодою у профілактиці правопорушень неповнолітніх є відсутність закону про ювенальну юстицію.

Наш Карний кодекс для неповнолітніх фактично містить ті самі статті, що і для дорослих, просто визначає менший строк покарання для відповідного віку, а також деякі статті можна застосовувати не з 14 років, а з 16 чи 18. На нашу думку, цей підхід не є правильним, тому що діти ще не можуть повноцінно бути суб'єктами відповідальності, у них ще е сформована особистість. Тому «принцип відповідності», який існує в нашій кримінальній юстиції, тобто чим більш серйозний злочин, тим має бути більш жорстким покарання, не підходить для дітей. Принципова відмінність ювенальної юстиції від юстиції для дорослих полягає в тому, що там діє «принцип доцільності», тобто покарання обирається не відповідно до серйозності злочину, а застосовуються санкції таким чином, щоб це було якомога більш доцільним для ресоціалізації підлітка. Це дуже важливо з огляду на те, що одні й ті самі правопорушення скоюють підлітки, які мають зовсім різні типи соціальної дезадаптації. Якщо буде впроваджено ювенальну юстицію, то можна говорити про диференціацію видів

покарань, спеціальних закладів для неповнолітніх та програм роботи з ними відповідно до кожного з типів соціальної дезадаптації.

Ювенальна юстиція дозволить зробити кардинальні зміни у підходах до ресоціалізації неповнолітніх правопорушників, які потрібні для того, щоб реформувати пенітенціарну систему відповідно до міжнародних стандартів.

Головним завданням закладів пенітенціарної системи має бути не стільки виконання покарань, скільки дбайливе керівництво розвитком особистості неповнолітніх. Без відповідної нормативно-правової бази неможливо впровадити нові форми і методи роботи, визначити організаційні зміни щодо утримання засуджених у місцях позбавлення волі, а головне — унести диференціацію відповідно до типу соціальної дезадаптації правопорушника.

На чолі вирішення цих завдань повинна бути принципово нова функціональна модель ювенального виправного центру. Необхідно під егідою Національної академії педагогічних наук України створити міжвідомчу наукову робочу групу для проведення широкого дослідження проблеми і розробки комплексних пропозицій щодо законодавства, а також педагогічних, соціальних і економічних передумов створення моделі ювенального виправного центру замість виховних колоній.

Галустян О.А., канд. юр. наук, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення Національної академії внутрішніх справ

Захаренко Л.М., канд. психол. наук, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення Національної академії внутрішніх справ

П`ятикрокова модель професійного переконання (поради поліцейським)

У професійному спілкуванні поліцейські часто зустрічаються із ситуаціями, коли люди не підкорюються законним вимогам. Застосування фізичної сили по відношенню до неагресивних осіб сприяє ескалації конфлікту, може призводити до тілесних ушкоджень, що в подальшому ускладнює процес взаємодії та негативно впливає на імідж поліції.

Як правильно діяти з неагресивними особами, крім ведення серйозної суперечки, переходу до захисної тактики або ескалації конфлікту та застосування сили? Канадські поліцейські ефективно використовують п’ятикрокову модель професійного переконання, яка є алгоритмом дій в рамках взаємодії поліції з громадськістю.

П’ятикрокова модель професійного переконання відноситься до гуманних підходів у спілкуванні; є тактично безпечною, професійною і чутливою моделлю професійного спілкування поліцейських. Використовуючи дану модель можна змусити неагресивну особу, яка не підкорюється законним вимогам поліцейського, виконати те, що від неї вимагають.

Розглянемо ці Кроки.

Крок 1. Прохання. Даний крок розпочинається з прохання. Ваш голос має бути приємним, м'яким та ввічливим, а у спілкуванні ***потрібно використовувати прохання***, а не накази. Накази автоматично викликають у людей опір, тому їх потрібно використовувати якомога рідше, лише під час проведення складних операцій.

Що робити з непідкоренням проханням поліцейського? Якщо Крок 1 не спрацював, то переходьте до Кроку 2.

Крок 2. Пояснення. Справжній секрет повноважень – це не влада, не фізична сила і не залякування, а пояснення особі причин. Пам'ятайте: більшість людей, робитимуть те, що Ви їм кажете, однак лише за умови, що Ви це поясните.

Поліцейському як професійному співробітнику необхідно встановити контроль над ситуацією, адже так він встановлює основні правила гри, що є «підґрунтям» для подальшого ефективного спілкування.

Основні правила Кроку 2:

1. Чітко поясніть свої повноваження.
2. Говоріть ввічливо, однак чітко та рішуче.
3. Уникайте переходу на особистісне, тримайтесь професійно та неупереджено.
4. Незалежно від того, з якими представниками національностей Ви маєте справу: росіянами, турками, ромами, поляками або українцями, – пояснення людям ЧОМУ – ***є знаком поваги.***
5. Уникайте говорити слово *«заспокойся»*, тому що воно може бути розцінене людьми як команда та оцінка їх емоцій і призведе до ескалації конфлікту. Ви повинні пояснити людям чому Ви тут, і чому маєте з ними справу.
6. Слідкуйте за своїми словами: лихослів'я руйнує професіоналізм.

Перед тим як переходити до наступного кроку, потрібно закріпити Крок 2: пояснення законів, процедур, інструкцій закріплює «підґрунтя», яке Ви вже створили. Пам'ятайте: терпіння та дотримання відповідних правил етикету є основними передумовами пояснення. Уникайте опускатися від героя до нуля. Це необхідно для посилення Кроку 3.

Якщо цей Крок також не працює, то переходьте до Кроку 3.

Крок 3. Підтвердження. Цей крок стосується створення та використання інших варіантів впливу, адже Вам двічі чинили опір. На цьому етапі особа досі вважає, що вона права, хоча це не так. Ви повинні налаштувати свій голос на дуже спокійний і дипломатичний тон.

На даному етапі доцільно використати ***метод тактичного співпереживання***. Суть даного методу: спілкуватися з особою так, щоб показати, що Ви небайдужі та співчуваєте їй. Якщо особі є що втрачати, а у Вас є доволі серйозні інструменти впливу, щоб переконати її виконати Ваше прохання без застосування сили, особа це зробить. Ви повинні чітко обґрунтувати, що те, що Ви пропонуєте, ***є вигідним для особи*** в обмін на те, що Ви від неї хочете. Завжди (або майже завжди) люди зроблять те, про що вони

раніше навіть не замислювалися. Тобто, Вам необхідно особу «зачепити на гачок» словами.

Щоб перевірити чи буде працювати даний метод в обставинах, що склалися, потрібно відповісти самому собі на три запитання: «Що особа отримує? Що особа втрачає? Що я, як поліцейський, можу з цього використати для вирішення проблеми?». Під час формулювання цих запитань слід обов'язково сфокусувати увагу на дієслові *«отримувати»*. Розпочинати потрібно з позитиву (правильної «наживки» на гачку) як можливості продуктивного діалогу з особою, яка не виконує законні вимоги поліцейського. Недоцільним є використання негативу, яке дуже схоже на погрозу, а погрози нікому не подобаються.

Наприклад: Особа під час розмови з поліцейським пригадує, що наступного дня день народження близької людини. Поліцейський: «Добре було б подивитися сьогодні ввечері вдома футбольний матч?» (замість: «Шкода, але через Ваше затримання цього не відбудеться…»).

Пам'ятайте: «виставою» керуєте саме Ви. Ваш голос повинен звучати так, щоб показати, що Вам не байдуже і у Вас є співчуття.

Якщо Кроки 1-3 не спрацювали, то Ви на Кроці 4.

Крок 4. Закріплення. Більшість поліцейських на цьому етапі починають діяти, але чи є в цьому сенс? Це саме той момент, коли Вам необхідно бути на найвищому рівні професіоналізму, бути ще більш ввічливим і приємним у розмові. Ви це робите для того, щоб закріпити тотожність Ваших слів і намірів.

Перебуваючи у поганому настої, особи можуть висловлювати на Вашу адресу слова, які вони насправді не хочуть використовувати. Дайте своєму опоненту останній шанс засумніватися, а тому, маючи справу з особою, яка не виконує вимоги поліцейського, в якості останнього і найбільш важливого варіанту зверніться до неї зі словами: «Що, на Вашу думку, можу я (або мій напарник) сказати Вам аби Ви погодились на співпрацю з нами?».

Такий формат запитання потрібно використати, тому що Ви – правоохоронець, який служить та захищає. Це чутливий підхід. Ви говорите це із співчуттям; Ви – професіонал і остання пропозиція має бути професійною. Даний підхід дієвий, оскільки захищає Вас, забезпечить наявність позитивних свідчень, допоможе Вам у суді.

На цьому кроці остання реакція особи є найважливішим чинником. Поліцейському необхідно бути фізично готовим до негайної дії після відповіді особи: на будь-який опір на Ваше сповнене співчуття, чітке та професійне прохання потрібно миттєво застосувати алгоритм А.К.Т., завдаючи удару як кобра, оскільки реакція особи є негативною. Будь-який перехід особи до негативної реакції передбачатиме застосування алгоритму А.К.Т.

Крок 5. А.К.Т. (Арешт, Контроль, Транспортування – швидке, тактичне, безпечне затримання). Застосування А.К.Т. – це виникнення ситуації з будь-яким фізичним контактом. Якщо Ви очікуєте підкріплення, то Кроки 1-4 допоможуть Вам виграти час, і Ви можете пройтись по них ще раз. Якщо Ви отримуєте відповідь, яка не є опором за своєю суттю або потребує

уточнення того, що Ви щойно сказали, то можна повторно застосувати п'ятикрокову модель. Однак повертатися треба не до Кроку 4, а до Кроку 2, а потім до Кроку 3, якщо це необхідно.

Пам`ятайте: Ви повністю контролюєте ситуацію, тому що запам'ятали ці Кроки та управляєте процесом протистояння, і, в той же час, фізично готові до будь-якого нападу на будь-якому етапі. Ви знаєте, що робите. Ви посміхаєтеся і залишаєтеся спокійним. Ви не напружений. Ваші слова змістовні та чіткі.

Застосовувати 5-крокову модель потрібно у визначеній покроковій послідовності, а кожен Крок виконувати в повному обсязі. Застосовуючи дану модель поліцейському потрібно бути напоготові, адже на будь-якому Кроці його можуть атакувати. За необхідності можна повертатися лише до Кроку 2, потім – до Кроку 3 і потім – до Кроку 4.

Оволодіння даною моделлю спілкування потребує постійної практики та дисциплінованості від самого поліцейського.

Дубровинський Г. Р., канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри соціальної психології Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Перспективи підготовки військових психологів для організації психологічного забезпечення в сучасних умовах

На стан та розвиток всебічного психологічного забезпечення за останній час безпосередньо вплинули чинники, які характерні для діяльності Збройних Сил України, а саме участь в проведенні антитерористичній операції, гібридна агресія з боку Російської Федерації, зміни в порядку комплектування військ.

Психологічне забезпечення повинно вирішити наступні завдання: Соціально-психологічне діагностування, Психологічна підготовка, Психологічний супровід, відповідно до наступних керівних документів: Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 04 грудня 2014 року № 317 Про затвердження положення про Психологічну службу Збройних Сил України; Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 16 листопада 2012 року № 240 Про впровадження психологічної підготовки особового складу в навчальний процес підготовки органів управління та військ (сил); Наказ Міністерства оборони України від 09.12.2015 року №702 Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь у антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності військових частин, підрозділів: Наказ Міністерства оборони України від 10.12.2014 року № 883 Про затвердження Інструкції з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України та інші.

Підготовка військових психологів здійснюється у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка, відповідно в 1997 р. відбувся перший набір курсантів за спеціальністю "Військова психологія".

Результати ДЕК у 2017 році, в роботі якої я мав честь приймати участь, засвідчили певні досягнення та недоліки. Особливо приємні враження своїми досягненнями показали випускники, які готувалися один рік на базі освітнього рівня «бакалавр» за спеціальностями суміжними психології. Серед них були учасники бойових дій, волонтери та інші. Захист кваліфікаційних робіт «магістра» показав, що випускники спроможні самостійно організовувати роботу у військах за відповідним профілем. Цікавою та правильною є позиція замовника від ЗСУ України – начальника відділу Головного управління морально-психологічного забезпечення ЗС України, якій також приймав участь у ДЕК та надав методичну та практичну допомогу. Крім того кожному випускнику були надані методичні матеріали та телефон замовника з метою прямого контакту і взаємодії для вирішення поточних питань, у тому числі становленню молодого офіцера.

У ході роботи з випускниками стосовно психологічного забезпечення діяльності у військах визначені напрями роботи щодо:

Соціально-психологічного діагностування метою якого є якісний професійно-психологічний відбір особового складу (кандидатів для проходження військової служби):

- якісний підбір персоналу;
- взаємодія з цивільними психологічними та медичними закладами;
- залучення ресурсу волонтерських організацій;
- взаємодія з органами державної влади та місцевого самоврядування;
- підготовка та поширення методичної цільової літератури.

Психологічна підготовка, яка спрямована на формування у військовослужбовців стійкої психологічної готовності до виконання завдань та емоційно-вольової стійкості до негативних факторів сучасного бою:

- впровадження системи оцінювання психофункціональної готовності військовослужбовців до виконання завдань;
- вдосконалення навчально-матеріальної бази;
- підготовка, випуск та поширення відео та друкованої продукції;
- залучення до проведення занять досвідчених бойових офіцерів, представників; спеціалізованих закладів (установ), іноземних інструкторів.

За результатами вивчення та оцінки морально-психологічної готовності особового складу, який виконує завдання в районах проведення АТО:

75,3% опитаних оцінили себе як повністю готові до виконання завдань (2015 рік – **62%**);

81% опитаних вказують на беззаперечну довіру до безпосередніх командирів (начальників) (2015 рік – **69%**);

74% опитаних вказують на покращання у порівнянні з минулими роками забезпеченістю озброєнням, військовою технікою, речовим та продовольчим забезпеченням (2015 рік – **42%**).

Зазначені приклади показують чіткі позитивні зміни в мотивації особового складу до виконання завдань за призначенням.

Психологічний супровід метою якого є підтримання та відновлення психічних якостей військовослужбовців:

- активізація інформаційно-роз'яснювальної роботи, налагодження внутрішньої комунікації;
- дотримання алгоритму дій командирів військових частин (підрозділів) щодо направлення військовослужбовців до визначених реабілітаційних установ;
- координація діяльності між медичними фахівцями, структурами МПЗ та кадровими органами;
- розробка навчально-методичних матеріалів;
- підготовка та перепідготовка фахівців-психологів

На сьогоднішній день з **15** реабілітаційними установами (**4150** ліжко-місця) Києва, Львівщини, Одещини, Рівненщини мають бути укладено договори щодо **безкоштовної реабілітації!** Учасників АТО (без дружини – **14** діб, з дружиною – **7** діб).

В районах відновлення боєздатності військових частин групами психологічної допомоги (спеціалізованими групами) проводиться первинна діагностика наявності ознак бойової психічної травми у особового складу, здійснюється проведення тренінгів, індивідуальних консультацій з військовослужбовцями.

Тих, хто має ознаки бойової психічної травми направляють до центрів медико-психологічної реабілітації МО України, які створено на базі санаторно-курортних установ *(4 центри: м. Хмільник, м. Трускавець, м. Вінниця, м. Пуща-Водиця, загальна пропускна спроможність до 1100 чоловік)*.

Таким чином, підготовка військових психологів в системі цивільного вищого навчального закладу, яким є КНУ імені Тараса Шевченка, на даний час відповідає потребам сьогодення та потребує вдосконалення, відповідно наміченим шляхам.

Той досвід підготовки військових психологів, який має на даний час факультет психології та Військовий інститут є неоціненим. Крім того наукові школи, міжнародні та відомчі науково-практичні конференції, наукові статті у спеціально створеному «українському психологічному журналі», тренінги, семінари, круглі столи, тощо є тим науковим фундаментом для перспектив підготовки та розвитку військової психології та військових психологів в Україні.

Калачик Ю.І., курсант 3-го курсу психологічного факультету Інституту кримінально-виконавчої служби

Левенець А.Є., канд. психол. наук, старший викладач кафедри практичної психології Інституту кримінально-виконавчої служби

Маніпуляції при переговорах із правопорушниками

Новини про терористичні акти, замахи на вбивство, підпали автомобілів та будівель, викрадення людей (в тому числі дітей), все частіше лунають з засобів масової інформацій, газет, радіо та телебачення. Можна сказати, що вони стали звичним явищем та характерною рисою сучасного життя. Для правоохоронних органів це один з головних напрямів роботи у розкритті злочинів та боротьби зі злочинністю.

Переговори, як один з методів боротьби зі злочинністю без використання сили, набувають сьогодні значного поширення в усіх розвинених країнах світу. Особлива увага приділяється використанню сучасних психотехнологій під час ведення кризових переговорів, за участю експертів та спеціалістів-консультантів із різних галузей знань.

Ведення переговорів зі злочинцями орієнтоване на встановлення психологічного контакту для більш конструктивних взаємин, з метою кардинальних змін поведінки злочинців та збереження життя людей без застосування фізичного впливу на правопорушників, коли у завзятій психологічній боротьбі зі злочинцями достатньо здолати їх психологічний опір.

Конструктивні переговори зі злочинцем, як правило, являють собою активне сприяння розкриттю і розслідуванню злочинів, розшуку та затримання осіб, яки їх вчинили, отримання оперативної та криміналістично значимої інформації. Для продуктивного діалогу з злочинцем працівник поліції зобовязаний володіти основними методами психологічного впливу на людину, маніпулюванням ним, а також має володіти певними стратегіями та тактиками переговорів щодо досягнення угод та компромісів без людських жертв.

Арсенал психологічних методів роботи зі злочинцями повинен включати в себе прийоми: переконання, навіювання (вербального і невербального), стимулювання, психологічний тиск, логічну аргументацію, звернення до емоційно-вольової сфери, методи психологічного маніпулювання.

Будь-які спроби керувати людиною або групою людей досить часто натикаються на опір останніх. Неприхована маніпуляція іншої людиною має на увазі спробу зломити його опір і являє собою відкрите маніпулювання. Такий вид маніпулювання можна застосовувати при запобіганні злочину або зхилення винуватця у злочині до добровільної здачі владі.

Приховане маніпулювання людиною є психологічний вплив на співрозмовника (який не помітний і не викликає у нього підозри або заперечень), і якого слід переконати в чомусь так, щоб це не було виявлено і не викликало психологічний опір.

Психологічні основи прихованого маніпулювання передбачають використання природних потреб людини, наприклад: фізіологічних потреб, потреби в безпеці, належності до спільності, потреби в повазі, визнанні, в самореалізації і позитивних емоцій. А також можливе використання людських слабкостей, властивих будь-кому або конкретній людині.

Психологічні основи маніпулювання людиною припускають використання певних шаблонів поведінки (вихованість, почуття обов'язку) і реакцій, почуттів, емоцій. Також значну роль відіграє приналежність людини до тієї чи іншої

статі, соціального статусу, типу характеру, темпераменту, а також впливу першого враження, у тому числі манерам поведінки, мови, голосу, одяг, статури і ін.

До ефективних методів маніпулювання і управління поведінкою також можна назвати використання таких стереотипів поведінки як ритуал, стандартні прийоми спілкування (ввічливість, вітання, почуття гумору).

Що стосується захисту від прихованого маніпулювання, то В.П. Шейнов пропонує наступну блок-схему прихованого управління, яке включає в себе кілька етапів: 1) Збір інформації -> 2) Виявлення мішеней впливу -> 3) Атракція -> 4) Примушування адресата до дій -> 5) Виграш ініціатора впливу.

А також автором надається універсальна блок-схема захисту від прихованого впливу: 1) не давати інформацію про себе, 2) усвідомити, що вами маніпулюють, 3) перехід від пасивного захисту до активного захисту, 4) розставте крапки над "і", або «Контрудар».

Ініціатор прихованого управління, безумовно, володіє великими перевагами над потенційною «жертвою», але якщо вчасно розпізнати загрозу, ці акції можливо достатньо легко нейтралізувати й обернути проти опонента.

Знання та використання методів нейролінгвістічнного програмування (Д. Бендлер, Д. Гріндер, М. Еріксон) користуються сьогодні досить великою популярністю на переговорах різного рівня, як ефективний метод прихованого управління людиною, включаючи, звичайно ж, маніпулювання нею. Будучи відносно новою технологією ефективної комунікації, НЛП є вкрай корисною технологією також в роботі з правопорушниками – як під час ведення переговорного процесу в кризових ситуаціях, так і під час професійного спілкуванні з об’єктами оперативного уваги і встановленні довірчих відносин з ними.

Використання вищевказаних психотехнологій працівниками поліції як під час спілкування з різними верствами населення, так і під час переговорів зі злочинцями, прямо залежить від їх професіоналізму та компетентності, навичок будувати взаємовідносини із знаннями психології особистості та методів маніпуляцій. При встановленні та розвитку таких взаємовідносин важливо вміти керувати та розпоряджатися ініціативою під час будь-яких переговорів, час від часу передавати ініціативу співрозмовнику, але не втрачати її та бути лідером у будь-яких умовах.

Обов’язковим для працівників поліції у ситауціях захоплення заручників та під час переговорного процесу зі злочинцями володіння знаннями з аудіовізуальної діагностики особистості, що визначають стабільні риси особистості, особливо психічних процесів й поточного психічного стану без прямого контакту з особою через зорове та слухове спостереження.

Для того, щоб кожен працівник поліції мав можливість володіти ситуацією та «читати думки» інших, він повинен при наявності зорового та слухового контакту надавати чітку оцінку: зовнішньому вигляду, голосу, мови, жестів. Він повинен вивчити мову рухів тіла іншої людини так, як він вивчав рідну мову, або будь-яку другу мову, або так як інші вивчають мову програмування.

Отже, враховуючи вищезазначене, психологічні маніпуляції під час ведення переговорів із правопорушникам та психологічні методи впливу – це керований психологічний вплив з метою досягнення правоохоронцями певних прагматичних цілей. Серед розмаїття психологічних технологій, під час переговорної діяльності працівнику поліції слід вміти використовувати основні прийоми маніпуляції для психологічного й морального впливу на свідомість та підсвідомість опонента з метою змінювання певних переконань та установок; цілеспрямованого впливу на систему цінностей, почуття, думки та поведінку для спрямування їх у бажаному напрямку.

Керницький О.М., канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри оперативного мистецтва, Національна академія Національної гвардії України

Психологічне айкідо як метод впливу на поведінку людей в конфліктних ситуаціях при забезпеченні правопорядку військовослужбовцями Національної гвардії України

Ефективність діяльності військовослужбовців Національної гвардії України (НГУ) багато в чому залежить від рівня професійно-психологічної підготовленості, тому що їм найчастіше доводиться діяти в складних, конфліктних, екстремальних умовах, пов’язаних з необхідністю прискореного прийняття рішень, затриманням правопорушників та злочинців, збереженням життя людей та власного життя.

Складовою частиною професійної діяльності військовослужбовців НГУ виступає професійне спілкування. Таке спілкування з різними категоріями громадян (в тому числі з правопорушниками, злочинцями), досить часто має конфліктний характер, адже наявність конфліктних ситуацій одна з невід’ємних характеристик службово-бойової діяльності військовослужбовців НГУ Сучасний науковий досвід із питань, пов’язаних з особливостями діяльності військовослужбовців НГУ та працівників МВС, у складних, конфліктних, екстремальних ситуаціях, базується, головним чином, на роботах В. Авдєєва, О. Бандурки, М. Д’яченка, Л. Казміренко, О. Столяренка, С. Яковенка та ін.

Цікавою стратегією спілкування у конфліктних ситуаціях можна вважати психологічне айкідо, яке бере свою назву від Йосінкан Айкідо, що не вважається спортом, але на думку засновників, розвиває і зміцнює тіло і розум.

Айкідо - сучасне японське бойове мистецтво, створене Моріхеєм Уесібою як синтез його досліджень бойових мистецтв, філософії і релігійних переконань. Найчастіше айкідо перекладають як «шлях злиття з життєвою енергією» або «шлях гармонізації духу». Метою Моріхея Уесіби було створення такого мистецтва, практики якого змогли б захистити від травм не тільки себе, але і нападника. Техніки айкідо акцентуються на злитті з атакою супротивника, зміні напряму дії енергії людини, що атакує, і закінчуються больовим захопленням або кидком.

Цей напрямок протиборств з 2009 року очолював Кеічі Іноує, який є володарем 10 дана і має ступінь Hanshi. Він був інструктором поліції Токіо і загонів швидкого реагування, а також другим Kancho (главою) Йосінкан Айкідо. Іноує присвятив Йосінкан Айкідо більше 50 років свого життя та пішов у відставку у березні 2007 року. Він чимало зробив для його розвиту як системи єдиноборств та зміцнення психологічної стійкості працівників поліції.

Психологічне айкідо засноване на двох основоположних принципах протидії вербальним «нападам»:

1) перш, ніж переходити в «атаку» (починати, наприклад, переконувати, вербально зупиняти), необхідно зняти напругу, погасити «атаку» супротивника - його бажання вербально нападати, щось доводити, заперечувати, а саме - розслабити, викликати прихильність до себе, зробити доброзичливим, розуміючим.

2) лише після виконання першого пункту можна переконувати іншу людину або групу людей (чіткі, переконливі і достовірні аргументи, метафори, різні хитрощі і обманні ходи в побудові переконань, плавно руйнувати позицію опонента і так само плавно підводити до своєї позиції).

Іншими словами, не просуватися відразу далі, всупереч позиції опонента, а приєднуватися до неї, за типом «я Вас розумію, тепер і Ви мене зрозумійте» (психологія «дати-взяти»), і вже після цього переходити до своїх аргументів. Результат, що очікується - перевага у новій позиції, взаємоповага, зміцнення відносин і найголовніше - жодного конфліктного спілкування, дратівливості, напруження.

Психологічне айкідо базується на двох механізмах роботи свідомості людини:

1) свідомість людини опирається, коли зустрічає на своєму шляху щось чуже своїм переконанням, принципам, уявленням.

2) свідомість людини позитивно сприймає ідентичне, розуміння, повагу, визнання.

Тобто, коли людина чекає «психологічного вдару» у відповідь, зустрічних заперечень, але отримує натомість зовсім протилежне, то відбувається «диво» - людина, що була налаштована спочатку войовничо, миттєво перетворюється в розумну, дружелюбну або нейтральну.

Звідси, перше і головне правило психологічного айкідо: хочете вплинути на іншу людину, змінити її точку зору, переконання - не намагайтеся одразу доводити свою правоту, а приєднайтеся до позиції опонента (станьте таким як він - почніть думати як він, відчувати як він, бажати як він, тоді інша людина сама стане прихильною до вас і захоче слухати те, що ви хочете запропонувати).

Основні вербальні формули психологічного айкідо, що можна запропонувати військовослужбовцям НГУ при виникненні конфліктних ситуацій у спілкуванні з агресивними особами:

- Я безумовно згоден з Вами ...
- Так, згоден, в цьому є певна логіка ...

- Згоден, я б теж так думав на Вашому місці ...

- Правильно, точніше сказати не можна ..., більш того ...

Необхідно розуміти і висловлювати своє розуміння опоненту:

- Так, я розумію ...

- Розумію, в ситуації вибору завжди є необхідність подумати ...

- Я дуже добре розумію, що таке враження могло у Вас виникнути ...

-Я розумію, Ви дуже засмучені, на Вашому місці будь-хто б засмутився ...

Тут необхідно переказати позицію опонента краще, ніж він сам її представляє, переказати його думки, почуття, бажано якомога яскравіше. Чим яскравіше, емоційніше це буде зроблено, тим більше буде враження на опонента. Таке спілкування викликає приємні емоції, змушує слухати, розуміти, шукати спільні точки зору.

Для цього військовослужбовцю НГУ допоможуть також такі прийоми:

- підкреслення спільності - «Я теж так думаю ...»

- комплімент або підкреслення компетентності: - «Дуже добре! Радий, що Ви так думаєте ... Завжди приємно мати справу з практичною людиною ...»

Можемо окреслити декілька кроків застосування тактичних прийомів психологічного айкідо:

1 крок - приєднатися до позиції опонента по спілкуванню (погоджуватися з усім, що Вам говорять, або з частиною того, що до Вас намагаються донести).

2 крок - просувати свою позицію (приєднання + контраргумент = техніка «так..., але...») та за допомогою цих кроків виконати свої обов'язки військовослужбовця НГУ, що закріплені законодавчо.

Таким чином, володіння навичками психологічного айкідо може допомогти військовослужбовцям НГУ гідно впоратись з важкими завданнями щодо забезпечення громадського порядку у різних ситуаціях службово-бойової діяльності.

Ковальчук О.П., канд. психол. наук, начальник науково-дослідної лабораторії (соціально-гуманітарних проблем) кафедри суспільних наук Національного університету оборони України імені Івана Черняховського

Психологічний супровід у збройних силах зарубіжних країн: практичні аспекти

Система психологічного забезпечення військовослужбовців армії США містить як загальноармійські програми, такі як Комплексна підготовка солдата і членів його сім'ї (Comprehensive Soldier & Family Fitness – CSF2), спрямовані на підвищення бойових показників військовослужбовців, поліпшення стану їх здоров'я, вироблення стійкості до явищ бойового стресу, так і спеціальні програми для підготовки майбутніх армійських лідерів – інтелектуально розвинених креативних особистостей, які ведуть гідне життя і дотримуються високих корпоративних морально-етичних стандартів військовослужбовців. Поняття професіонала й офіцера армії США пов'язане з постійним

удосконаленням рівня власної компетенції, роботою над рисами характеру і вихованням прихильності до Батьківщини і військової справи. Основними в армії США визначені цінності: вірність, обов'язок, повага, безкорисливе служіння, честь, чесність, мужність. Всі ці цінності відповідають рисам сильного характеру військовослужбовця армії США і визначають рівень задоволеності життям, відчуття щастя, життєві та професійні досягнення.

У Військовій академії у Вест-Пойнті (USMA) розроблена Стратегія вдосконалення рис характеру кадетів, прийняття ідеалів етики армії США і позитивної трансформації їх поведінки протягом навчання. Метою Стратегії є формування у випускників академії сильного характеру, високого рівня професійної компетенції та прихильності своїй справі, щоб очолювати військові колективи з високим рівнем життєстійкості, успішно діючи в сучасній швидко мінливій обстановці. На індивідуальному рівні мета Стратегії полягає в опрацюванні п'яти аспектів характеру кожного військовослужбовця:

мораль – інтерналізація основних армійських цінностей, що приводить до розвитку чесності, постійного оцінювання подій і вчинків з морально-етичних аспектів, особистої мужності приймати рішення відповідно до принципів армійської етики незалежно від наслідків;

ефективність – розвиток почуття обов'язку, стійкості і наполегливості у досягненні поставленої мети з найкращими результатами;

гуманізм – розвиток співчуття, лояльності, поваги і смиренності, що дає змогу людині ставитися до інших з гідністю і проявляти самовідданість;

лідерство – розвиток здібності надихати і розвивати інших людей, створюючи в колективі атмосферу доброзичливості і безпеки, де кожен самореалізується, виконуючи поставлені завдання з необхідними результатами;

виховання – здатність діяти, дотримуючись належного етикету у професійному і соціальному середовищах.

В рамках програм Стратегії проводяться психологічні тренінги розвитку ментальних здібностей та поставлення і досягнення цілей, що є базовим курсом. Цей компонент включає ознайомлення з якісними і кількісними показниками ефективності діяльності на прикладі окремого військовослужбовця і цілого підрозділу. Військовослужбовцям демонструють взаємозв'язок між думками, емоціями, психологічними станами і досягненням високих результатів у професійних показниках та навчають практиці входження у стан "потоку свідомості", в якому можливо досягти пікових показників розумової та фізичної продуктивності й ефективності, які можна використати в екстремальних бойових ситуаціях. Уміння правильно ставити цілі є критичним як для професійного, так і для життєвого успіху людини. Навчання процесу поставлення цілей починають із визначення основних цінностей, що задають напрямок життя в цілому, закладають фундамент, який військовослужбовці можуть використовувати, щоб встановити професійно значущі цілі і визначити реальні кроки для їх досягнення. Психологічний тренінг досягнення цілей виходить за межі традиційного складання списку побажань та визначення проміжних цілей і кроків для їх досягнення. Під час

тренінгів домагаються високої особистісної залученості у процес планування, навчають людину мислити далі "мінімальних" стандартів і звичних "норм" задля досягнення більшого. Після встановлення амбітних цілей досягнення, здатних стимулювати розвиток особистості і загальну культуру людини військовослужбовці навчаються формувати пріоритети і напрямки дій, розробляти картини досягнення і вірити у проміжні та фінальні результати. Програми Стратегії постійно розвивається на основі зворотного зв'язку з військ і результатів досліджень ефективності її застосування та поповнюються новими елементами підготовки і компонентами.

Кравченко О.В., канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки Національної академії Національної гвардії України

Тробюк Н.Ю., викладач кафедри психології та педагогіки Національної академії Національної гвардії України

Проблема психологічної підготовки у службово-бойовій діяльності військовослужбовців Національної гвардії України

Специфіка виконання службово-бойових завдань в екстремальних умовах підрозділами спецпризначення потребує високого рівня психологічної готовності особового складу.

Тому дуже актуальним та практично значимим для системи морально-психологічного забезпечення особового складу підрозділів спецпризначення НГУ є пошук шляхів найбільш ефективної оцінки та формування психологічної готовності у військовослужбовців підрозділів спецпризначення до активного виконання службово-бойових завдань в екстремальних умовах.

Під психологічною готовністю розуміється стан, що передує певним діям, при якому можливості людини, що концентруються у неї, досягають вищого ступеня, а також набір професійно важливих особистісних якостей, знань, умінь та навичок, що сприяють досягненню такого стану і загалом успішному проходженню служби.

Необхідність за короткий час у декілька разів підвищити (відновити) бойову готовність особового складу в умовах спільного виконання завдань служби різними категоріями військовослужбовців – кадровими, мобілізованими, строкової та військової служби за контрактом, а також із різним досвідом служби, обумовлює потребу щодо впровадження нового досвіду в систему навчально-виховного процесу, бойової і спеціальної підготовки, психологічного супроводу службово-бойової діяльності.

Як специфічний стан особистості *психологічна готовність* виступає компонентом діяльності різних категорій військовослужбовців.

Виділяють різні *рівні психологічної готовності*.

Загальна (тривала) психологічна готовність (ЗПГ) – потенційна здатність військовослужбовця здійснити перенастройку психіки адекватно виду службово-бойового завдання, що вирішується. Основу ЗПГ складає система

морально-психологічних якостей, що визначають потенційну здатність військовослужбовців до подолання труднощів службово-бойової діяльності.

Ситуативна психологічна готовність (СПГ) – психічний стан, що сприяє подоланню конкретних труднощів службово-бойової діяльності.

Сукупність структурних компонентів стану психологічної готовності та їх взаємодія зумовлені специфікою об'єктивних умов діяльності при виконанні службового завдання і пов'язані з певним ступенем перешкодостійкості до зовнішніх і внутрішніх впливів.

Основним показником психологічної готовності військовослужбовців підрозділів спецпризначення до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах є:

- свідоме бажання виконати свої професійні задачі, громадянська зрілість;
- об'єм знань, навичок, способів досягнення цілі, наявність професійних умінь при виконанні службово-бойових завдань;
- нервово-психічна стійкість до ризику, небезпеки, упевненість в своїх силах, вміння керувати своїм емоційним станом;
- вольова та емоційна стійкість при прийнятті відповідальних рішень, вміння зберігати високий рівень активності, самостійність, здатність брати на себе відповідальність та швидко і точно діяти в екстремальних умовах професійної діяльності;
- вміння орієнтуватися та адекватно вести себе в психологічно напружених ситуаціях.

В основі досягнення у кожного військовослужбовця стану психологічної готовності лежить процес формування стійких психічних якостей, необхідних для виконання будь-якого поставленого завдання в різних умовах службово-бойової діяльності, а також здатності протистояти психотравмуючим чинникам. Це є головною метою психологічної підготовки (ПП).

Під «*психологічною підготовкою*» розуміється процес цілеспрямованого формування психічних якостей, що забезпечують готовність військовослужбовців НГУ до успішних дій в різних умовах обстановки, аж до найекстремальніших та формування у військовослужбовців психологічної стійкості до негативного впливу факторів службово-бойової діяльності.

Таким чином, психологічна підготовка є системою заходів щодо формування у військовослужбовців стану психологічної готовності до подолання негативного впливу стрес-чинників надзвичайної ситуації й ефективного вирішення службових завдань у ході виконання бойової служби та бойового навчання.

Найважливішими завданнями ПП на етапі підготовки до виконання завдань бойової служби у навчальних закладах і навчальних центрах є:

- ✓ формування службово-професійної спрямованості особистості військовослужбовця;
- ✓ мотивування військовослужбовців до активних і самовідданих дій у різноманітних ризиконебезпечних ситуаціях службово-бойової діяльності;

✓ ознайомлення з характерними труднощами службово-бойової діяльності при виконання бойової служби та бойового навчання та специфікою їх впливу на психіку;

✓ забезпечення стійкості навичок володіння спеціальною технікою та обладнанням і способів службової поведінки;

✓ фізична підготовка, формування силової та швидкісної витривалості, здатності витримувати тривалі фізичні навантаження;

✓ формування навичок взаємодії та комунікації в умовах групової діяльності;

✓ навчання прийомам управління своїм психічним станом і способам впливу на стан у скрутних службово-бойових ситуаціях, способам мобілізації додаткових психологічних можливостей для подолання цих труднощів;

✓ формування навичок і вмінь психологічної саморегуляції, вольової мобілізації, зниження больових відчуттів, визначення та активізації психічних і фізичних можливостей для вирішення службово-бойових завдань.

На етапі реального виконання функціональних обов'язків формується *ситуативна психологічна готовність*, а на її основі – *операційно-виконавча психологічна готовність*. Завданнями цього етапу є розвиток і зміцнення мотиваційного, емоційно-вольового, пізнавального, комунікативного та операціонального (моторного) компонентів психологічної готовності військовослужбовців.

Таким чином, вказані завдання вирішуються не тільки в інтересах психологічної підготовки, але й для профілактики психічних втрат, психологічної реабілітації військовослужбовців.

Важливими психологічними умовами формування психологічної готовності військовослужбовців підрозділів спецпризначення НГУ до діяльності в ризиконебезпечих ситуаціях є:

- постійне удосконалення своєї професійної майстерності;
- урахування індивідуально-психологічних особливостей особистості в підготовці особового складу;
- удосконалення психологічної готовності військовослужбовців шляхом моделювання психологічних факторів, що будуть впливати на них в екстремальних умовах професійної діяльності, в ризиконебезпечних ситуаціях;
- використання в підготовці особового складу службово-бойового досвіду діяльності в ризиконебезпечних, екстремальних умовах;
- матеріальне та моральне стимулювання активності бійців підрозділів спецпризначення в звичайних та екстремальних ситуаціях.

Кудар К.В., аспірант Харківського Національного університету внутрішніх справ

Особистісна зрілість, як складова професійного здоров'я правоохоронців Національної гвардії України

У службовій діяльності правоохоронців, які виконують завдання на території проведення антитерористичної операції (далі АТО), особистісна зрілість виступає одним з основних чинників успішної адаптації до обов'язків в нетипових умовах.

Реалізація дій професійної діяльності в АТО має позитивний та негативний вплив на правоохоронця, а саме, професійні деформації поведінки та особистості з одного боку та зміцнення професійного здоров'я з іншого. Збереженню та зміцненню професійного здоров'я працівника правоохоронних органів при виконанні професійних завдань в умовах АТО сприяють такі характеристики зрілої особистості як справедливість, альтруїзм, наявність власної життєвої стратегії, вміння розглядати будь-яку ситуацію з різних точок зору, внутрішня гармонія, вміле використання чужого досвіду зі збереженням власного стилю. З точки зору І.В. Чеботарьової, перераховані якості зрілої особистості сприятимуть збереженню людського в людині, зміцненню її в духовному плані та стануть умовою моральної надійності у професійній сфері.

Психологи по-різному характеризують зрілу особистість:

- широкі межі «Я», реалістичне сприйняття досвіду, певну життєву філософію (К.С. Холл і Т. Ліндсей);

- мудрість, м'якість, поблажливість і самосвідомість (Б. Лівехуд);

- відчуття громадянства своєї країни, активна участь у політичному житті держави, зацікавленість культурою (Б. Г. Ананьєв);

- сформована стійка ієрархія мотивів (А. Н. Леонтьєв).

Е. Еріксон у своїх роботах показує, що логікою розвитку особистість періодично підводиться до вибору між зрілістю, здоров'ям і регресом, особистісним ростом, самовизначенням і неврозом.

У дослідженні взяли участь 40 співробітників правоохоронних органів України, всі чоловіки, 20 співробітників військової частини Національної Гвардії України (надалі в/ч НГУ), які приймали участь в АТО на сході України (основна група) і 20 співробітників, які не брали участь в будь-яких збройних конфліктах (контрольна група). Середній стаж професійної діяльності в емпіричній групі складає 6,8 роки, в середній вік досліджуваних – 28,1 роки. Середній стаж трудової діяльності в правоохоронних органах в контрольній групі складає 8,8 роки, середній вік досліджуваних - 32,2 роки. Дослідження проводилося в ДУ «Територіальне медичне об'єднання МВС по Харківській області» в рамках щорічної психіатричної диспансеризації, а також за окремими зверненнями співробітників, які проходили службу в небезпечних для життя умовах.

У дослідженні був використаний тест-опитувальник особистісної зрілості Гільбух Ю.З. та метод математичної статистики U-критерій Манна-Уітні. Метою тесту-опитувальнику особистісної зрілості є діагностика рівня особистісної зрілості, а також основних її складових: мотивації досягнень, ставлення до свого «Я», почуття громадянського обов'язку, життєвої установки і здатності до психологічної близькості з іншою людиною.

Дослідження отриманих даних показало, що досліджувані емпіричної і

контрольної групи відрізняються за низкою показників особистісної зрілості (див. табл. 1.).

Таблиця 1.

Особливості особистісної зрілості співробітників Національної гвардії України після виконання службових обов'язків в нетипових та типових умовах

Показники особистісної зрілості	Емпірична група		Контрольна група		U	p
	$x_{ср}$	у	$x_{ср}$	у		
Мотивація досягнень	22,35	3,99	20,85	5,86	167,5	p≥0,05
Відношення до свого «Я»	22,95	8,84	23,25	6,35	191	p≥0,05
Почуття громадянського обов'язку	11,75	3,46	11,1	3,29	183	p≥0,05
Життєва установка	19,5	6,15	19,65	4,6	197,5	p≥0,05
Здатність до психологічної близькості з іншою людиною	10,4	5,37	14,45	4,22	91	**p≤0,01**
Загальний рівень особистісної зрілості	44,95	10,98	52,5	8,99	106,5	**p≤0,05**

Примітка: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Здатність до психологічної близькості з іншою людиною більш виражена у правоохоронців контрольної групи ($U_{емп} = 91$; $p \leq 0,01$), що є показником того, що такі якості зрілої особистості як доброзичливість до людей, здатність до співпереживання, вміння слухати, потреба в духовній близькості з іншими людьми більше виражена у досліджуваних контрольної групи, ніж у досліджуваних, які виконували свої службові обов'язки в АТО.

Загальний рівень особистісної зрілості також статистично значимо більш виражений у учасників контрольної групи ($U_{емп} = 106,5$; $p \leq 0,05$), що може бути пов'язано як з більш старшим (в середньому) віком респондентів контрольної групи, так і з відсутністю факторів професійної діяльності, які відбилися б на особистості у якості деформацій.

Варто відзначити, що такий показник особистісної зрілості як відношення до свого «Я» в результатах обох груп досягає лише задовільного результату, що говорить про існування таких характеристик як невпевненість в собі і своїх можливостях, зниженої самооцінки, скромності і відсутності поваги до себе.

Рівень громадянського обов'язку в середньому вище виражений у учасників емпіричної групи (досить високий), що може свідчити про більший розвиток таких якостей як патріотизм, інтерес до явищ суспільно-політичного життя, колективізму і почуття професійної відповідальності.

Таким чином, особистісна зрілість є важливою складовою професійного здоров'я правоохоронців Національної Гвардії України. Її достатній розвиток впливає не тільки на збереження і зміцнення професійного здоров'я службовця, а й на успішну реалізацію нових обов'язків і ролей. За результатами дослідження правоохоронці, які не брали участь в АТО характеризуються

більш вираженою потребою в психологічній близькості з іншими людьми, а також більш високим загальним рівнем особистісної зрілості, це може бути пов'язано як з більш старшим віком респондентів контрольної групи, так і з відсутністю факторів професійної діяльності, які відбилися б на особистості у вигляді деформацій.

Кузіна В.Д., науковий кореспондент Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Вплив перфекціонізму на стильові особливості професійної ідентичності офіцерів

Професійне становлення сучасного офіцера супроводжується зміною уявлень про себе, своє місце в професійному та соціальному світі – набуттям професійної ідентичності, професійною самоідентифікацією його особистості. Професійна ідентичність як багатовимірний інтегративний психологічний феномен, що є результатом когнітивно-емоційно-поведінкового процесу ототожнення себе з професією офіцера і військово-професійним середовищем, веде до самостійного вибудовування свого військово-професійного майбутнього та передбачає високу готовність смислових і регуляторних основ поведінки; здійснення особистісного, інструментального і ситуативного самовизначення (набуття досвіду); інтеграцію у військово-професійне середовище; формування і рефлексію уявлення про себе як офіцера.

Як показали теоретичні дослідження феномену перфекціонізму у офіцерів, його доцільно розглядати через багатовимірний особистісний конструкт, що поєднує в собі індивідуально-психологічні якості та особистісні характеристики, детермінуючі слідувати надмірно високим стандартам, прагнути до досконалості й встановлювати високі особисті стереотипи, доводити результати військово-професійної діяльності до відповідності найвищим еталонам. Він може проявлятися у формі ірраціональних переконань або дисфункційних установок, концентрації на реальних і минулих помилках, схильності до генералізації решти життєвих стандартів.

Для емпіричного дослідження прояву перфекціонізму у досліджуваних офіцерів використано методики, що дозволили виявити особливості впливу перфекціонізму на професійну ідентичність офіцерів. Застосовувалися методики: особистісна діагностична шкала «Багатовимірна шкала перфекціонізму» П.Л. Х'юїта і Г.Л. Флетта (Multidimensional perfectionism scale, MPS), розроблена канадськими ученими П.Л. Х'юїтом і Г.Л. Флеттом, «Шкала перфекціоністської самопрезентації», що застосовувалася нами в адаптації О.А. Золотарьової, «Опитувальник стилів ідентичності» М. Берзонскі в адаптації О.П. Белинської, І.Д. Броніна. Вибірку досліджуваних склали 120 офіцерів ЗСУ, серед яких 88% чоловіків, 12% жінок. Середній вік досліджуваних 35,9 років. Отримані результати емпіричного дослідження оброблялися за допомогою пакетів програм обробки статистичних даних:

Microsoft Office Excel 2007, SPSS – 21.0.

За результатами емпіричного дослідження встановлено групи офіцерів з різним рівнем прояву перфекціонізму: 1 група з високим рівнем (ВР) – 31 особа (22,5%), 2 група з середнім (СР) – 64 осіб (46,4%), 3 група з низьким (НР) – 43 особи (31,2%). Виявлено нерівномірне співвідношення складових перфекціонізму (орієнтованого на себе, на інших і соціально обумовленого), що проявляється у неоднаковій виразності окремих компонентів у профілях за групами досліджуваних. Офіцерам 1 та 2 груп більш властиво пред'являти надзвичайно високі вимоги до себе, втім 1 групі у більшому ступені за інших властиво висувати високі вимоги до навколишніх, вони схильні розцінювати вимоги, що висуваються до них колегами як завищені й нереалістичні. Перфекціонізм, орієнтований на себе (з поміж інших шкал) найбільш виразний у офіцерів 2 групи, яким властиво пред'являти більш високі вимоги до себе, ніж до оточення. У офіцерів 3 групи найбільш виразним виявився соціально обумовлений перфекціонізм, як тенденція розцінювати вимоги, що висуваються до них начальниками та колегами як завищені.

Для офіцерів 1 групи найбільш виразними є дифузний стиль професійної ідентичності (прийняття рішень на ходу, відкладання на невизначений час) та в меншому ступені нормативний стиль (прагнення слідувати традиціям, груповим нормам, соціально бажаним варіантам рішення). Для офіцерів 2 групи – інформаційний (прагнення отримувати максимум інформації в ситуації наявного вибору, важливість мети для себе) та нормативний стилі, а для 3 групи – інформаційний стиль професійної ідентичності у поєднанні з високою сталістю вибудовування поведінки у професійному середовищі.

З метою розкриття взаємозв'язку змістових характеристик перфекціонізму та професійної ідентичності офіцерів нами було застосовано кореляційний аналіз емпіричних результатів за шкалами застосованих у дослідженні психодіагностичних методик (табл. 1).

Таблиця 1 – Кореляційні зв'язки змістових характеристик перфекціонізму та професійної ідентичності офіцерів (r_p)

Показники перфекціонізму / професійної ідентичності	Стилі професійної ідентичності		
	Інформаційний стиль	Нормативний стиль	Дифузний стиль
Перфекціонізм, орієнтований на себе	0,506*	0,637**	–
Перфекціонізм, адресований іншим	–	0,548*	0,629**
Соціально обумовлений перфекціонізм	0,659**	–	–
Інтегральний рівень перфекціонізму	–	0,527*	0,625**
Демонстрація досконалості	–	0,581*	0,682**
Поведінковий непрояв недосконалості	0,622**	–	0,518*
Вербальний непрояв недосконалості	0,486*	–	–

**. Кореляція значуща на рівні 0.01 (2-сторон.)

*. Кореляція значуща на рівні 0.05 (2-сторон.)

Результати кореляційного аналізу показали наявність значущих зв'язків

між змістовими характеристиками перфекціонізму офіцерів та стильовими особливостями їх професійної ідентичності. Зокрема були виявлені:

– прямі значущі зв'язки інформаційного стилю професійної ідентичності та перфекціонізмом, орієнтованим на себе ($p \leq 0,05$), соціально обумовленим перфекціонізмом ($p \leq 0,01$), поведінковим непроявом недосконалості ($p \leq 0,01$), вербальним непроявом недосконалості ($p \leq 0,05$);

– прямі значущі зв'язки нормативного стилю професійної ідентичності та перфекціонізмом, орієнтованим на себе ($p \leq 0,01$), перфекціонізмом, адресованим іншим ($p \leq 0,05$), інтегральним рівнем перфекціонізму ($p \leq 0,05$), демонстрацією досконалості ($p \leq 0,05$);

– прямі значущі зв'язки дифузного стилю професійної ідентичності та перфекціонізмом, адресованим іншим ($p \leq 0,01$), інтегральним рівнем перфекціонізму ($p \leq 0,01$), демонстрацією досконалості ($p \leq 0,01$), поведінковим непроявом недосконалості ($p \leq 0,05$).

Наведені прямі кореляційні зв'язки дозволяють припустити, що існує пряма залежність у розвитку пов'язаних якостей між собою, зокрема між рівнем розвитку перфекціонізму офіцерів та змістовими характеристиками їх професійної ідентичності. Так, високий рівень інтегрального перфекціонізму обумовлює розвиток дифузного стилю професійної ідентичності та в деякій мірі нормативного стилю, орієнтацію викликати своєю досконалістю повагу оточення та колег, що, на нашу думку, зміщує акцент з внутрішньої мотивації у діяльності на зовнішню. Тобто прагнення слідувати надмірно високим стандартам, встановлювати занадто високі особисті стереотипи досягнень заважатиме розвитку досягнутої професійної ідентичності особистості. Втім, можна також зазначити і про сприяння середнього та помірного рівнів перфекціонізму активізації механізмів розвитку професійної ідентичності (інформаційного стилю) через визначення своїх власних перспектив розвитку у професійному середовищі шляхом усвідомлення важливості поставлених цілей військово-професійної діяльності, зважування альтернатив у ситуації важливого вибору того чи іншого напрямку власного професійного розвитку.

Куций О.А., канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри практичної психології та педагогіки, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Альтернативний підхід до реалізації професійного відбору спеціалістів (на основі моделі базових психофізіологічних властивостей індивіда)

Сьогодення у науці та суспільній дійсності характеризується потужними стрибками, які часто слідують паралельними шляхами та рідко перетинаються (хоча б у гуманітарній сфері науки). Так, аналіз теоретичних розробок у психології свідчить про достатню кількість суттєвих інновацій теоретичного спрямування, переважна більшість з яких залишились поза увагою практиків.

Тому, особливо доцільно звернути увагу на ґрунтовні міждисциплінарні дослідження, що можуть бути розвинуті та застосовані у практичній роботі.

Одним з таким напрямків може бути ідея про можливість проведення профорієнтаційної роботи та побудови кар'єри індивіда на основі його вроджених психофізіологічних характеристик. Такий підхід є раціональним через те, що базові психофізіологічні особливості індивіда є сталими, незмінними протягом всього його існування. На основі їх обліку є цілком можливим визначення не тільки найбільш оптимальної професійної сфери, а й побудови життя в цілому, а особливо у професійній реалізації. Однак, багаторазові спроби щодо визначення фундаментальних факторів профорієнтаційної роботи не стали достатньо успішними. Так, соціоніка, яка базувалась на основі теорії К.Г.Юнга, інші підходи, що мали в основі теорії Е. Еріксона, І. Павлова та багатьох інших розкритиковані й на даний час застосовуються лише їх відвертими прихильниками. Очевидно, що теорія з профорієнтації ще не набула достатнього рівня валідності для застосування на практиці. Тому, необхідно продовжувати науково-теоретичні пошуки для вирішення або наближення до нього зазначеного питання.

Огляд та аналіз наукової теорії щодо психофізіологічних факторів індивіда дав змогу зосередити увагу на двох напрямках досліджень, що мають вже значну кількість прихильників та, відповідно, експериментальних досліджень.

Першим напрямком доцільно виділити дослідження сприйняття чи усвідомлення часу як психологічної категорії, що задається від народження. У низці досліджень за цим напрямком зафіксовано значну кількість емпіричних та статистичних даних, які свідчать про базове значення цього фактора. Так, дослідження Б.І. Цуканова τ – типів свідчить про суттєву залежність типу темпераменту від вказаного типу сприйняття часу індивідом, який ніколи не змінюється. Опубліковані ним результати емпіричних досліджень, які реалізовані на достатньо об'ємних вибірках свідчать про те, що виділені 3 типи переживання психікою такого явища як час пояснюють функціонування багатьох інших. Тому, переживання часу індивідом можна вважати дійсно психічною властивістю, яка визначає особливості його функціонування, а також успішності в діяльності, оскільки Б.І. Цуканов не лише встановив взаємозв'язки між типами переживання часу та іншими психічними явищами, а й сформулював закони, що пояснюють потребу у сні, біологічну циклічність функціонування психіки, схильність до типу хвороб та піки їх переживання.

Далі, автори причинно-цільової концепції психологічного часу Є.І. Головаха і О.О. Кронік довели, що особливості відображення особистістю часових відношень в масштабі життя визначаються її уявленнями про характер детермінації одних важливих життєвих подій іншими, а тому провести аналіз подій життя у їх взаємозв'язку, «вимірювати» психологічний час особистості і здійснювати його регуляцію можна, взявши за одиницю виміру подію і міжподійний зв'язок типу «причина-наслідок» або «ціль-засіб». Окрім цього, на думку Л.Д. Дєміної та І.А. Ральнікової, особливості побудови людиною власного життєвого шляху, формування та становлення життєвих перспектив

характеризують 3 основні типи психологічного часу: споглядально-захисний тип (відображає нездатність впоратись у ситуації змін і пов'язаний із потребою людини у новому осмисленні часу життя, реалізація якого може викликати особистісну кризу); агресивно-захисний тип (пов'язаний із прагненням людини зберегти емоційну стабільність шляхом посилення зовнішньої поведінкової активності, агресивності, домінування у свідомості індивіда теперішнього, заперечення минулого); конструктивний тип (направлений на вибір нового способу прояву соціальної суб'єктності та пов'язаний із адекватною оцінкою минулого, теперішнього і майбутнього. Існують й інші дослідження, що пов'язують психологічний час з іншими особистісними якостями. Отже, психологія часу, що має в основі психофізіологічне підґрунтя можна вважати досить перспективним напрямом та фактором, який доцільно враховувати при проведенні профорієнтаційної роботи та прогнозу професійної сфери особистості.

Другим напрямом та, відповідно, психофізіологічним фактором можна вважати дослідження К. Шадріна щодо досить відомої версії про соматотипи, яка вже достатньо була розкритикована. Однак, у нього є достатньо раціональна ідея щодо фактору, який визначає соматотипи – домінуючий вид гормону, що виробляється організмом. Окрім цього, К. Шадрін та інші встановили певні найбільш стійкі особистісні риси за відповідними видами домінуючого гормону:

- мелатонін (чутливість, сприйнятливість та інтуїція, пасивність, впертість, вміння бачити деталі);
- окситоцин (вроджена схильність керувати та бути лідером, схильні до авторитаризму та щедрості);
- тиреоїдині гормони (активність, рухливість, швидкість обробки й передачі інформації, витривалість, винахідливість, скупість);
- меланоцитстимулюючі гормони (життєрадісність, гордість, залежність від думки оточення, капризність, егоїзм);
- інсулін (доброта, м'якість, відданість, альтруїзм, пасивність);
- адреналін (активність, відповідальність, чесність, надійність, сила та воля, запальність, прямолінійність, грубість, схильність до гніву);
- соматотропні гормони (спокій, виваженість, логічне мислення, підозрілість, песимізм аж до фаталізму, вузькість в інтересах, скупість).

За його апробованою науковою думкою домінуючий тип гормону задається від народження, а тому може вважатися ще одним психофізіологічним фактором, який проявляється у життєдіяльності особистості.

Спроба знайти інші психофізіологічні фактори, що такими стійкими та не залежать від середовища поки не дала результатів. Тому, існує можливість обґрунтування, експериментальної перевірки та відповідної проекції у практику результатів за 2 психофізіологічними факторами індивіда.

Така модель може виявитись корисною для застосування у всіх сферах професійної діяльності, в тому числі й у професійному психологічному відборі

до служби у підрозділах сил охорони правопорядку. У якості гіпотези можна припускати, що домінуючими типами за запропонованою моделлю, які найбільш придатні до відповідної діяльності можуть бути індивіди, що є ретроспективними та реалістичними щодо переживання часу, а щодо домінуючого гормону – у більшій мірі особи з домінуванням окситоцину, адреналіну, тиреоїдиних та соматотропних гормонів. Однак, це лише припущення, яке ґрунтується на особистому досвіді.

Таким чином, є можливим та необхідним перевірити можливість застосування запропонованої моделі, що може суттєво покращити якість професійного відбору. Так, комбінація виділених факторів (3 за Б. Цукановим та 7 за К. Шадріним) утворює 21 номінальну шкалу, які, можливо, можуть визначати психофізіологічний та, відповідно, найбільш оптимальний щодо професійної сфери тип індивіда. Тому, доцільно перевірити зазначену гіпотетичну психофізіологічну двохфакторну модель індивіда щодо придатності до певних типів професій. Окрім цього, така модель може виявитися більш досконалою для розробки класифікації професій у тому числі й професій у сфері діяльності сил з охорони правопорядку. Це, цілком ймовірно, дасть змогу оптимізувати не тільки відбір та розподіл, а й підготовку персоналу до діяльності у надзвичайних умовах.

Кучеренко С.М., канд. психол. наук, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах Національного університету цивільного захисту України

Кучеренко Н.С., канд. психол. наук, старший викладач, УІПА

Організаційні аспекти службово-бойової діяльності офіцерів Національної гвардії України

Ефективність виконання службово-бойової діяльності підрозділами Національної гвардії України насамперед залежить від раціональної організації процесів керування на всіх ієрархічних рівнях. Суб'єктом управлінської діяльності є офіцер, котрий виконує функції мотивації, цілеполагання, прогнозування, прийняття рішення, координації, контролю дій військовослужбовців, несе персональну відповідальність за ефективність виконання поставлених задач по забезпеченню конституційного правопорядку, захисту прав і свобод громадян.

Діяльність офіцера Національної гвардії України є багатофункціональною включає комплекс професійних правових, управлінських, дисциплінарних, технічних, виховних, економічних завдань, характеризується надзвичайною складністю і динамічністю, протікає в складних умовах, вимагає нестандартних методів роботи. Однак загальною й основною задачею, незалежно від спрямування службово-бойової діяльності є реалізація наступних організаційних функцій:

- загально-організаційні (цілеполагання, прогнозування);

- контролю виконання та оцінки результатів службово-бойових завдань;
- матеріально-технічного забезпечення;
- економіко-фінансового забезпечення;
- правового забезпечення;
- соціального забезпечення і захисту військовослужбовців;
- зв'язку з громадськістю.

Дані функції взаємозалежні і здійснюються одночасно, їх ефективне виконання залежить від рівня підготовки офіцерів, уміння раціонально розподіляти завдання, визначати обсяг роботи з урахуванням багатьох факторів: професійної підготовки, наявності спеціальних знань, вмінь і навичок рішення службово-бойових завдань, індивідуальних здібностей, досвіду військовослужбовців, стану здоров'я та ін.

Службово-бойова діяльність офіцерів Національної гвардії України це особливий, унікальний вид діяльності, що пред'являє підвищені вимоги до їх професійно значущих якостей, зокрема таких як: професійна і моральна мотивація, інтелектуальні функції, оперативна пам'ять, стресостійкість, вміння здійснювати збір та аналіз інформації, планувати та прогнозувати діяльність військовослужбовців, знати їх індивідуальні особливості при виконанні поставлених завдань, вміти прийняти рішення як в звичайних, так і особливих та екстремальних умовах діяльності, вміння мати ефективний зворотний зв'язок з військовослужбовців, уміння, передбачати результат діяльності, показати досягнення свого підрозділу, та інш. Від рівня сформованості професійно значущих якостей офіцерів значною мірою залежать ефективність і надійність як безпосередньо їх службово-бойової діяльності, так і військовослужбовців підрозділів ним підпорядкованим.

Важливим фактором оцінки ефективності виконання професійної діяльності є визначення прагнення і здатності офіцерів до постійного підвищення своєї майстерності, самоактуалізації їх особистості, повноцінної самореалізації в обраній професії, якщо ці якості недостатньо розвинені, фахівці втрачають інтерес до своєї спеціальності, відбувається гальмування професійного і особистісного розвитку.

В сучасний час одна з актуальних задач це удосконалення організаційної компетентності офіцерів Національної гвардії України, вдосконалення та підвищення вимог до соціально-психологічних характеристик кандидатів на службу. Проведений нами аналіз службово-бойової діяльності офіцерів Національної гвардії України свідчить про те, що в теперішній час недостатньо приділяється увага психологічному забезпеченню організаційних аспектів їх професійної діяльності. Тому перед нами постає завдання комплексної розробки цієї проблеми, як в процесі службово-бойової підготовки майбутніх офіцерів так і під час виконання ними службово-бойової діяльності в реальних умовах, що і буде зроблено в наших подальших дослідженнях.

Марченко О.Г., канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри вищої математики, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Голота А.А., науковий співробітник наукового центру Повітряних Сил, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

До питання подальшого впровадження дистанційних методів рішення окремих завдань правоохоронної діяльності

Сьогодні співробітники силових структур України здійснюють свою діяльність у надскладних умовах реформування політичної, економічної, правозахисної систем, виконують свої службові обов'язки в зоні антитерористичної операції, що надзвичайно піднімає значення сформованості таких їх професійно-психологічних якостей як психологічна готовність та психологічна стійкість, здатність долати наслідки впливу підвищених навантажень на психіку, вміння успішно протистояти впливу різноманітних стресфакторів.

В ході постійного підвищення мобільності військових та поліцейських підрозділів, при виникненні різноманітних локальних або масових правопорушень (блокувань, протистоянь, конфліктів) у будь-яких населених пунктах, районах, зонах, пріоритетом має бути їх оснащення спеціальною мобільною технікою соціально-психологічного забезпечення з метою оперативної психодіагностики особового складу та дистанційного інформаційно-психологічного впливу на супротивника для реалізації правоохоронних та бойових завдань несиловими засобами та з найменшими втратами.

Нажаль сьогодні ми спостерігаємо непоодинокі випадки прямого (обличчя до обличчя) фізичного протистояння захисників правопорядку і агресивно налаштованих груп населення, зокрема, в зоні незаконного видобутку бурштину, на державному кордоні, в зоні протистояння на сході України тощо. Події супроводжуються взаємною неповагою, погрозами, жорстокістю, травмуванням людей. Все це опосередковано приводить до приниженні іміджу органів правопорядку, недовіри до органів державної влади. Очевидно, що у більшості випадків активним діям органів правопорядку не передують ще більш активні заходи інформаційного впливу як на підпорядковані структури (заходи інформаційно-психологічної підтримки) так і на протиборчу сторону.

Є дуже справедливим висновок, що інформація стала найбільш високоліквідним товаром - вартість інформації та її своєчасної доставки в потрібне місце зростає дуже швидко (Ващенко І.В.).

Разом із тим непомірно зростає і майстерність учасників перемовин сторін протистояння, які мають володіти необхідними знаннями про супротивника.

Взаєморозуміння може бути досягнуте тільки завдяки чітко продуманій комунікації у різних напрямах з різними цільовими аудиторіями. Саме тому комплекс питань, що стосується стратегічних комунікацій, став на

сьогодні першочерговим. З огляду на складні умови, що створилися в Україні, проблема

стратегічних комунікацій Національної гвардії України є важливою, а її вирішення практично необхідним (Старух В.О.).

У науково-дослідній лабораторії (суспільно-політичних проблем) НЦ ПС Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба запропоновано впровадити у роботу структур морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування військ програмного комплексу «Автоматизований діагностичний пункт психолога» (АДПП) з варіантом матеріально-технічного обладнання до нього.

Програмний комплекс АДПП дозволяє оперативно та надійно проводити психодіагностичне вивчення професійно-важливих якостей та індивідуально-психологічних властивостей військовослужбовців в будь-яких зонах ведення бойових дій або масового протистояння. Він має високу точність визначення рівня показників, зменшує вплив людського фактору на якість результатів. Пункт швидко розгортається та має великий запас автономної роботи.

АДПП має входити до складу мобільного пункту морально-психологічного забезпечення (МПМПЗ), який пропонується створити на базі повнопривідної вантажівки КРАЗ-5233 (4х4) з кунгом та бойової броньованої машини KRAZ COUGAR (КУГУАР).

Дієвість взаємодії складових МПЗ підготовки та застосування військ – інформаційно-психологічного та психологічного забезпечення – підтверджується практикою роботи. Зокрема, психолог, встановивши як налаштована протиборча сторона і фактори, що визначають її моральний та психологічний стан, може передбачити її поведінку в тій чи іншій обстановці. Він також може дати необхідні рекомендації оперативним працівникам про дотримання міри у своїх діях, доцільного навантаження на особовий склад, порекомендувати конкретні засоби і методи інформаційно-психологічної роботи.

Ефективність як прийняття оперативних рішень так і відповідних дій щодо їх реалізації багато в чому залежать від високої мобільності і надійності всіх сил і засобів МПЗ військ та правоохоронних органів, належного зв’язку з населенням та його підтримки.

Це означає, що технічні засоби МПЗ повинні мати тактико-технічні характеристики, які б дозволяли їм бути ефективними та захищеними у будь-якому місці, де є потреба у їх використанні. Тому є актуальним завдання створити надійну бойову структуру МПМПЗ як дієвий фактор впливу на нестандартну ситуацію, як ефективний спосіб підтримання та поновлення морально-психологічного стану особового складу.

Потенційно найбільш важливими напрямками соціально-психологічного забезпечення правоохоронної діяльності з використанням мобільних технічних засобів можуть бути: визначення каналів негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад силових структур та своєчасне його попередження; профілактична обробка об’єктів впливу потужною наземною та

повітряною гучномовною технікою; використання великих мобільних інтерактивних екранів та гучномовного обладнання для трансляції радіо- та телезвернень керівників держави, окремих політиків, органів місцевої влади, командування силових структур, авторитетних громадських діячів та працівників культури, рідних та близьких учасників потенційно противоправних дій; ефективне залистовування зон впливу; створення відео ефектів в атмосфері; широке інформування військовослужбовців, поліцейських та цивільних співробітників про істинні цілі та правомірність своїх дій, надання їм оперативної психологічної допомоги.

Пайовський Р.М., начальник відділення психологічного забезпечення Національної академії Національної гвардії України

Дяченко І.М., психолог відділення психологічного забезпечення Національної академії Національної гвардії України

Особливості професійно-психологічної підготовки військовослужбовців Національної гвардії України

На сучасному етапі розвитку та реформування Національної гвардії України в умовах залучення особового складу до виконання службово-бойових завдань в зоні АТО питання організації та проведення професійно-психологічної підготовки особового складу з урахуванням специфіки та умов виконання завдань служби, стають надзвичайно актуальними.

Професійно-психологічна підготовка особового складу здійснюється з метою психологічної просвіти особового складу щодо психофізіологічних процесів, які відбуваються в організмі людини в умовах небезпеки, загрози життю, формування навичок регуляції (саморегуляції) психоемоційного стану, порядку отримання (надання) психологічної допомоги (самодопомоги), а також психологічної стійкості до впливу характерних для службової діяльності психотравмуючих факторів формування згуртованості військового колективу додаткового психофізіологічного вивчення якостей військовослужбовців в умовах психічного та фізичного навантаження.

З розвитком засобів збройної боротьби, виходячи з умов виконання завдань служби, створюються об’єктивні причини впливу на психіку воїна, їх негативних сторін, що призводять до травматизації військовослужбовців, нервово-психічних зривів, незадоволення серед військовослужбовців, а також розвитку втоми, перевтомлення. А це значить, що знижується ефективність професійної діяльності. Саме методи та форми психологічного впливу сприяють покращенню психічного здоров’я. На це вказують багаточисельні дослідження Корольчука М.С., Криворучка П.П**,** Макаревича О.П., Блінова О.А.

Формування відповідних якостей у військовослужбовців досягається в процесі професійно-психологічної підготовки, що здійснюється в у загальній системі бойової та спеціальної підготовки особового складу та безпосередньо в

процесі службово-бойової діяльності та спрямовані на формування та розвиток психологічних та фізіологічних якостей військовослужбовців для ефективного виконання ними службово-бойових завдань з урахуванням специфіки та умов діяльності.

Під професійно-психологічною підготовкою ми розуміємо комплекс взаємопов`язаних заходів, що здійснюються у загальній системі бойової та спеціальної (професійної) підготовки особового складу Національної гвардії України і безпосередньо в процесі службово-бойової діяльності та спрямовані на формування й розвиток психологічних та фізіологічних якостей військовослужбовців для ефективного виконання ними службово-бойових завдань з урахуванням їх специфіки та умов.

Професійно-психологічна підготовка військовослужбовців проводиться з метою досягнення військовослужбовцями, військовими колективами здатності витримувати високі нервово-психічні, психологічні і фізичні навантаження і успішно діяти за призначенням в умовах безпосередньої небезпеки.

При цьому вирішуються задачі: вироблення стійких навичок володіння зброєю, бойової технікою, навчання військовослужбовців умілим, рішучим і ініціативним діям у бойової обстановці; формування у воїнів уявлень про майбутні бойові дії, можливих діях ворога і змінах обстановки; формування здатності щодо подолання страху і протидії паніці.

Юридичною підставою для проведення професійно-психологічної підготовки особового складу Національної гвардії України є наказ МВС від 08.12.2016 №1285 «Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України» та наказ командувача НГУ від 01.09.2017 № 555 «Про затвердження Інструкції з організації психологічного супроводу виконання службово-бойових завдань особовим складом Національної гвардії України».

Професійно-психологічна підготовка військовослужбовців до виконання службово-бойових завдань - це система заходів по формуванню у військовослужбовців високої бойової готовності і психологічної стійкості до впливу негативних факторів (чинників).

В свою чергу, професійно-психологічна підготовка являє собою систему заходів щодо формування та розвитку у особового складу емоційно-вольової стійкості, здатності протистояти психотравмуючим факторам виконання бойового завдання, непохитної волі до перемоги, рішучості і наполегливості в досягненні мети бойового завдання за будь-яких умов.

Професійно-психологічна підготовка організується і проводиться з врахуванням умов і труднощів, в яких у майбутньому будуть виконувати свої обов'язки військовослужбовці.

Під час психологічної підготовки спеціалістами використовуються наступні методи: вербальні, практичні та методи вольової саморегуляції.

Основними формами професійно-психологічної підготовки особового складу є практичні тренінгові заняття, психологічні лекторії, психологічне моделювання, психологічне інформування (інструктаж), психологічні тренінги.

Таким чином психологічні лекторії, психологічні інформування (інструктажі) є психологічним механізмом переконання, що полягає в тісному його зв'язку із світоглядом та волею військовослужбовців, оскільки воно безпосередньо впливає на зміст мотивів діяльності особистості та формує її настанову. Переконаність є підставою для формування таких вольових рис, як мужність, рішучість, вірність ідеалам, стійкість до труднощів.

Навіювання спрямоване на підсвідомість військовослужбовців, розраховане на некритичне сприйняття інформації та має на меті формувати відповідні мотиви та настанови. Навіювання тісно пов'язане з переконанням, але, на відміну від нього, не потребує доказів.

Практичні тренінгові заняття, психологічне моделювання проводяться з військовослужбовцями у відповідності до специфіки виконання службово-бойових завдань при створенні обстановки максимально наближеної до умов виконання служби. Ці заняття спрямовані на формування психологічної готовності військового колективу до дій в складних (екстремальних) умовах, формування необхідних навичок управління собою, швидкого і якісного переходу від стану нерішучості до надмірно напружених дій, впевненості в собі, при застосуванні зброї, у своїй підготовці, колегах по службі, готовності до зустрічі з труднощами.

Під час проведення практичних тренінгових занять доцільно використовувати психологічну смугу перешкод. Заняття доцільно проводити в тактичній обстановці, в умовах постійної загрози зустрічі з противником. Подолання перешкод і загороджень повинно супроводжуватися імітацією вогню артилерії, мінометів, відповідних шумових ефектів бою, що можуть забезпечити підсилювачі та акустичні системи великої потужності. Це дозволяє підвищити успішність діяльності військовослужбовців.

Також кожен військовослужбовець під час проведення професійно-психологічної підготовки повинен навчитися розпізнавати негативні психологічні стани, прийомам самоконтролю та саморегуляції власного психоемоційного стану.

Отже, професійно-психологічна підготовка військовослужбовців організується і проводиться з метою досягнення військовослужбовцями, військовими колективами здатності витримувати високі нервово-психічні, психологічні і фізичні навантаження і успішно діяти за призначенням в умовах безпосередньої небезпеки. При цьому вирішуються наступні задачі: вироблення стійких навичок володіння зброєю, бойової технікою, навчання особового складу умілим, рішучим ініціативним діям у бойової обстановці; формування у воїнів уявлень про майбутні бойові дії, можливих діях ворога і змінах обстановці; формування здібностей щодо подолання страху і протидії паніки.

Заняття з професійно-психологічної підготовки військовослужбовців необхідно проводити у формі практичних тренінгових занять, психологічних лекторіїв, психологічних інформувань (інструктажів), психологічного моделювання.

Перспективами вдосконалення професійно-психологічної підготовки з

особовим складом Національної гвардії України є використання форм психологічної підготовки військовослужбовців в залежності від їх попереднього досвіду та специфіки майбутніх завдань службово-бойової діяльності.

Пархоменко О.О., канд. психол. наук, доцент кафедри психології та педагогіки Національної академії Національної гвардії України

Пенькова Н.Є., канд. психол. наук, доцент кафедри психології та педагогіки Національної академії Національної гвардії України

Особливості професійної мотивації військовослужбовців підрозділів з охорони атомних електростанцій

Успішне та ефективне виконання завдань які покладені на Національну гвардію України, залежить насамперед від професійної психологічної підготовки особового складу, який безпосередньо виконує поставлені завдання.

Від того, наскільки високий їх рівень самовіддачі, професіоналізму їх діяльності, розвитку професійно важливих якостей залежить можливість успішного виконання поставлених завдань. Для того, щоб військовослужбовці були зацікавлені в досягненні високих результатів та поліпшенні ефективності своєї праці, необхідна дія чинників мотивації та стимулювання до діяльності, які б створювали умови для виникнення бажання і можливості виконувати завдання успішно та на високому рівні.

Підвищений ризик, загроза життю та здоров'ю військовослужбовця, знаходження в умовах підвищених нервово-психічних навантажень вимагають особливих чинників мотивації військовослужбовців вищезазначених підрозділів.

Проблема мотивації до різних видів діяльності вивчалися багатьма вченими серед яких: В.К. Вілюнас, Б.І. Додонов, В.А. Іванніков, В.І. Ковальов, К.М. Гуревич, С.Г. Геллерштейн, А.К. Гастев, Е.А. Климов Б.Г. Ананьєв, Л.І. Анциферов, Л.С. Виготський, Б.Ф. Ломов та інш.

Діагностика мотивації діяльності є однією з найскладніших проблем в психологічній науці. Не зважаючи на важливість цієї проблеми та значні зусилля дослідників у цій галузі, її загальнотеоретична основа та прикладні аспекти на сьогодні є ще недостатньо розроблені.

Знання структури професійної мотивації військовослужбовців підрозділів з охорони атомних електростанцій та мотивів, які спонукають їх до виконання службових обов'язків, дозволить психологічно обґрунтовано вирішувати завдання підвищення успішності діяльності: правильно здійснювати відбір, розстановку кадрів, проводити професійну підготовку, планувати професійну кар'єру тощо.

Мотивація професійної діяльності кожного військовослужбовця є суто індивідуальною та визначається особистісною ієрархічною системою мотивів. Проте, разом з тим, аналіз результатів досліджень мотивації професійної

діяльності військовослужбовців дозволяє виявити певні загальні тенденції та закономірності, що проявляються в сучасних умовах.

З метою визначення особливостей мотиваційної сфери у військовослужбовців підрозділів охорони атомних електростанцій було проведене наступне дослідження.

У дослідженні взяли участь 392 військовослужбовці, які несуть службу у підрозділах з охорони атомних електростанцій у містах Кузнецовськ, Нетішин, Южноукраїнськ та Енергодар. Відповідно до мети дослідження цю вибірку було розділено на три групи за рівнями професійної успішності військовослужбовців: з високим, середнім та низьким рівнем професійної успішності діяльності. Для визначення рівня професійної успішності військовослужбовців використовувалась експертна оцінка за спеціально розробленою автором анкетою, яка містила оцінку продуктивності роботи підлеглого, його процесуальних аспектів роботи, особливостей професійної комунікації, професійних здібностей та додаткових можливостей. У якості експертів виступали командування частин з охорони атомних електростанцій, командири підрозділів, офіцери виховних структур, кадрові працівники. Експертні оцінки було доповнено даними щорічної атестації військовослужбовців.

Для визначення особливостей мотиваційної сфери було використано методику "Вивчення мотиваційного профілю особистості" Ш. Річі та П. Мартіна.

У військовослужбовців з високими показниками професійної успішності найбільш високі показники діагностовано за шкалами "Потреба в цікавій, суспільно корисної праці" (35,25±11,38), "Потреба у чіткому структуруванні роботи, наявності зворотного зв'язку та інформації, що дозволяє судити про результати своєї роботи, потреба у зниженні невизначеності та встановлення правил і директив виконання роботи" (33,52±11,06), "Потреба бути креативним, думаючим працівником, відкритим для нових ідей" (32,93±18,89), "Потреба у високій заробітній платі та матеріальній винагороді; бажання мати роботу з гарним набором пільг і надбавок" (32,88±13,03) та "Потреба в завоюванні визнання з боку інших людей, в тому, щоб оточуючі цінували заслуги, досягнення та успіхи індивідуума" (31,81±4,79). Такі показники дозволяють припустити, що для високоуспішних військовослужбовців притаманною є мотивація, що відповідає змісту професійної діяльності (її просоціальності, відповідальності, осмисленості професійних дій).

Характеристики мотиваційної сфери у представників другої і третьої групи багато в чому подібні. Так, між середніми балами за шкалами методики Ш. Річі та П. Мартіна цих двох груп не має значущих розбіжностей (виключення становить шкала, що відбиває потребу у визнанні). В обох групах найбільш високі показники діагностовано за шкалами "Потреба у високій заробітній платні та матеріальній винагороді" (36,77±9,96 та 34,76±7,83 відповідно), "Потреба у чіткому структуруванні роботи, наявності зворотного зв'язку та інформації, що дозволяє судити про результати своєї роботи" (35,30±9,30 та

34,59±9,05 відповідно), та “Потреба в хороших умовах роботи і комфортному навколишньому оточенні” (31,85±6,91 та 33,50±5,43 відповідно). Такі показники свідчать про виражену дефіцитарну мотивацію у представників середньо- і низькоуспішної групи, а також про не задоволеність соціальним станом та умовами при яких вони виконують службові обов’язки, а також матеріальними умовами.

Найменш вираженою в усіх трьох групах є “Потреба у впливовості і владі, прагнення керувати іншими”. Такі показники пов’язані із переважною більшістю військовослужбовців військової служби за контрактом серед досліджуваних, які не бачать перспектив і не прагнуть до просування по службі. Крім того, в першій групі найменш вираженими є “Потреба формувати і підтримувати довгострокові, стабільні взаємини, що припускає значну ступінь близькості взаємин, довірливості” (26,62±8,79) та “Потреба ставити для себе сміливі, складні цілі і досягати їх” (28,04±5,41). Це свідчить про те, що ці потреби, будуть задоволені в умовах довіри, сприятливих робітників і особистих взаємин, властивих ефективній команді. Також військовослужбовці інстинктивно будуть уникати діяльності, пов’язаної з невизначеністю, де важко або неможливо виміряти внесок і досягнення. Працівники, які прагнуть до досягнень, повинні завжди відчувати себе рухомими якоюсь метою. Якщо вони позбавляються її, життя може здатися їм безглуздим. Досягнувши поставленої мети, працівники відчувають кілька миттєвостей тріумфу, а потім невгамовність бере верх, і вони знову готові до досягнень.

У другій групі найменш вираженими є “Потреба бути креативним, думаючим працівником, відкритим для нових ідей” (27,37±5,94) та “Потреба у розмаїтті, перервах і стимуляції, прагнення уникати рутини” (28,02±5,86). Це вказує на тенденцію завжди перебувати в стані піднесеності, готовності до дій, любові до змін. Таким військовослужбовцям потрібна постійна можливість перемикатися на щось нове. З великою енергією взявшись за справу, вони незабаром починають відчувати нудьгу, можуть майже несвідомо ухилятися від планування своєї діяльності. Поряд із цим такі військовослужбовці проявляють допитливість, цікавість і нетривіальне мислення. Хоча ідеї, які вносять такі працівники і до яких прагнуть, не обов’язково будуть правильними чи прийнятними. При коректному управлінні такі люди дуже корисні для будь-якої організації. Але їх креативність повинна бути сфокусована на завданнях підрозділу.

У представників третьої групи діагностовано найнижчі показники за шкалами “Потреба формувати і підтримувати довгострокові, стабільні взаємини, що припускає значну ступінь близькості взаємин, довірливості” (27,93±3,45) та “Потреба у розмаїтті, перервах і стимуляції, прагнення уникати рутини” (28,52±5,48). Це характеризує їх як закритих, недовірливих, обережних. Задоволення вищезазначеної потреби вимагає формування морального клімату, що заохочує взаємини. Також для цих військовослужбовців характерні припливи енергії при зміні роботи, тому їм не рекомендується надавати монотонні та однотипні завдання.

Таке зниження сили зазначених мотивів пов'язане з закритістю, сталістю військових колективів підрозділів з охорони атомних електростанцій, яке буде, у цілому, негативно відображуватися на успішності професійної діяльності.

Проте, як показало дослідження, саме мотиви, які впливають на визначення свого місця, ролі у закритому колективі, є значущими для оцінки успішності діяльності військовослужбовця. Так, попри те, що високо- і середньоуспішні групи відрізняються поміж собою майже за всіма шкалами методики Ш. Річі та П. Мартіна (що свідчить про їх меншу загальну вмотивованість), вони мають однакові показники за шкалами "Потреба в соціальних контактах…", "Потреба в завоюванні визнання з боку інших людей…" та "Потреба у самовдосконаленні, рості і розвитку як особистості". На перший погляд, ці розбіжності в мотиваційній сфері високо- і слабоуспішної групи менш відчутні, проте усі вони пояснюються прагненням бути значимими для свого колективу та суспільства. Про це свідчать значимо нижчі показники в низькоуспішній групі за шкалами "Потреба в завоюванні визнання з боку інших людей, в тому, щоб оточуючі цінували заслуги, досягнення та успіхи індивідуума" (t_{1-3} =2,36, $p \leq 0,05$) та "Потреба в цікавій, суспільно корисної праці" (t_{1-3} =3,07, $p \leq 0,05$).

Таким чином, проведене дослідження мотиваційної сфери військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з охорони атомних електростанцій з різним рівнем професійної успішності показало, що зниження сили мотивів, які відповідають змісту та місії професії (відповідальність, просоціальність, осмисленість), і орієнтація лише на власні дефіцитарні потреби (покращення матеріально-побутових умов свого життя, прагнення виконувати нескладну роботу), які в переважній більшості характерні для груп із середнім та низьким рівнем успішності, негативно позначаються на успішності професійної діяльності. Найбільший істотний вплив на успішність професійної діяльності в закритому сталому колективі чинить зниження прагнення бути корисним для свого колективу та суспільства в цілому. Деяке зниження кар'єрних зазіхань у сталому колективі (в якому знижені можливості для просування кар'єрними сходами) сприяє збереженню успішності діяльності. Мотивація вискокоуспішних військовослужбовців підрозділів з охорони атомних електростанцій сприяє не кар'єрному, а саме професійному зростанню.

Пасічник В.І., канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри оперативного мистецтва Національної академії Національної гвардії України

Афанасенко В.С., канд. психол. наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки Харківського Національного Університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Найбільш професійно важливі якості операторів безпілотних авіаційних комплексів

Виконання бойових завдань у ході антитерористичної операції на Сході України актуалізувало необхідність використання безпілотних літальних апаратів (БпЛА). Підтверджений бойовою практикою значний позитивний ефект від їх використання послужив поштовхом до активного впровадження загальносвітової тенденції із реалізації можливостей БпЛА при підготовці та здійсненні операцій (бойових дій) військовими формуваннями України. У зв'язку з цим гостро постали такі актуальні питання, як забезпечення сучасними безпілотними авіаційними комплексами (БпАК) силових відомств нашої країни та відбір і підготовка фахівців, здатних їх успішно експлуатувати.

Проведений нами аналіз наукових джерел засвідчив, що на теперішній час немає цілісної та детально розробленої і обґрунтованої системи професійно-психологічних вимог до фахівця з керування безпілотними авіаційними комплексами, виходячи з різноманіття застосовуваних літальних апаратів, які він має бути спроможний експлуатувати, умов застосування та перспектив їх технічного і функціонального ускладнення. Поряд з цим, професіографічний аналіз дій операторів БпЛА у сучасних умовах їх застосування дозволив виділити ряд найбільш професійно важливих якостей суб'єкта керування БпАК.

Вони конкретизовані на основі наступних вихідних положень:

- керування деякими безпілотними літальними апаратами вимагає сформованості у оператора комплексу умінь та навичок, який наближається за змістом та складністю до пілотування літаків. Для управління БпАК в передбачених для них класах повітряного простору оператори повинні знати та дотримуватися правил організації повітряного руху. При цьому управління БпАК може бути як ручним, так і використовувати поєднання ручного і автоматизованого. Незалежно від типу елементів управління, оператор БпАК повинен бути здатний безпечно виконати завдання індивідуально та у взаємодії з іншими пілотованими і безпілотними літальними апаратами, включаючи точне та ефективне реагування на надзвичайні ситуації, а також уміти інтегрувати свою діяльність до загальновійськових операцій (бойових дій);

- типовими екстремальними стрес-факторами, що супроводжують професійну діяльність операторів БпАК та мають значимий вплив на їх здоров'я і працездатність є: високий рівень відповідальності за правильність пілотування БпАК, збереження цієї дорогої техніки, недопущення загибелі людей через порушення правил застосування БпАК та їх технічні несправності, збереження відомостей, які становлять військову таємницю й ін.; значні фізичні, емоційні та інформаційні перевантаження при виконанні завдань за призначенням; необхідність перероблення значного обсягу різномодальної інформації та прийняття відповідальних рішень в умовах дефіциту часу, а також часто виникаючих ситуацій інформаційної невизначеності, що обумовлюють необхідність професійного ризику; складні зовнішні умови виконання професійних завдань, необхідність підтримання постійної бойової готовності до дій у надзвичайних умовах;

- особливо високим ступенем ризику характеризується бойова діяльність операторів які управляють БпЛА, виконуючи бойові завдання на незначній

відстані від позицій противника, в умовах серйозної загрози життю та здоров'ю, що потребує значного напруження психічних і фізичних ресурсів, оперативного прийняття відповідальних рішень.

Отже зазначені вище характеристики професійної діяльності операторів БпАК дозволяють віднести її до групи високого професійного ризику. Тому для успішного здійснення професійних функцій операторами БпЛА необхідна сформованість у першу чергу таких якостей:

а) стосовно *емоційно-вольової сфери*:

– емоційна усталеність при прийнятті відповідальних рішень;

– емоційно-сенсорна та емоційно-моторна стійкість при управління БпЛА на критичних режимах;

– врівноваженість і самовладання при виникненні нештатних ситуацій;

– низька сугестивність, впевненість у собі, спроможність не піддаватись негативному інформаційно-психологічному впливові;

б) стосовно *мотиваційної сфери:*

– розвинене почуття обов'язку, політична свідомість, дисциплінованість та відповідальність;

– спрямованість на досягнення професійної майстерності та професійного успіху;

– сумлінне ставлення до виконання своїх службових обов'язків, ретельне і чітке їх виконання;

в) стосовно *уваги і спостережливості*:

– спроможність тривалий час зберігати стійку увагу, незважаючи на втому і сторонні подразники, уміння розподіляти увагу при виконанні декількох дій, функцій, завдань;

– селективність і вибірковість осмислення інформації в умовах високої інформаційної насиченості, уміння виділяти головне і відфільтровувати другорядне;

– уміння розрізняти за значною кількістю параметрів роботи систем літального апарата особливості його технічного стану та ознаки збоїв у функціонуванні;

г) стосовно особливостей *інтелекту*:

– високий його рівень та здатність до навчання, аналізу і узагальнення інформації, гнучкість, практичність і прогностичність процесів мислення;

– здатність максимальної розумової продуктивності і високої оперативності мислення у емоціогенних умовах;

– оперативність пам'яті та розвинена просторова уява, спроможність приймати обґрунтовані рішення при нестачі необхідної інформації чи при її надмірній кількості;

д) стосовно *комунікативних та організаторських* здібностей:

– вміння виразити думку у словах чітко і лаконічно та спілкуватися у емоційно напружених ситуаціях;

– уміння чітко планувати свої дії та реалізовувати їх, приймати рішення, контролювати їх виконання;

– спроможність особисто організовувати службову діяльність та взаємодію фахівців при виконанні професійних завдань.

е) стосовно *особистісно-ділових характеристик:*

- загальна ерудиція, здатність брати на себе відповідальність в складних ситуаціях;
- соціально позитивна спрямованість особистості, нормативність поведінки, наявність чітких ціннісних орієнтацій, відсутність деструктивних елементів у поведінці;
- чесність, патріотизм, сміливість;
- відсутність шкідливих звичок, гарний фізичний стан;

є) стосовно *індивідуально-психологічних та психофізіологічних особливостей:*

- висока активність, працездатність, сила і лабільність нервових процесів, здатність до саморегуляції та самоконтролю;
- наявність розвиненої професійної пам'яті (наочно-образної, логічної, оперативної, зорової, слухової, рухової тощо);
- уміння витримувати значні фізичні навантаження, психофізіологічна стійкість;
- швидкість та оптимальність просторової реакції, точність і координованість рухів, швидкість реакції вибору (з попередньою оцінкою ситуації);
- оптимальний рівень особистісної тривожності;
- адаптивність.

Наведений на основі проведеного нами теоретичного дослідження перелік найбільш професійно важливих якостей оператора БпАК є підґрунтям для проведення подальших поглиблених досліджень та побудови психограми зазначеного фахівця, як основи для здійснення професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання за цією спеціальністю і подальшої їх професіоналізації.

Приходько Д.П., канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки ХНУПС

Методичні рекомендації щодо використання тестових методик по вивченню особистісних особливостей військовослужбовців за допомогою програмного забезпечення «Блиц-тест»

В контексті завдань Міністра оборони України від02.04.2016 № 600/дск «План заходів щодо вдосконалення роботи органів військового управління, військових частин і підрозділів для зміцнення військової дисципліни та правопорядку, морально-психологічного стану у військах (силах), збереження життя і здоров’я військовослужбовців, удосконалення системи інформаційно-пропагандистського забезпечення особового складу Збройних Сил України на

період 2015 – 2016 років», рішення міністра оборони України від 30.05.2016 №10415/з (на лист НГШ від 30.05.2016 № 300/1/с/2383) про «Перелік додаткових заходів щодо подальшого вдосконалення роботи органів військового управління, військових частин і підрозділів для зміцнення військової дисципліни та правопорядку», «Організаційно-методичних вказівок щодо реалізації державної гуманітарної та соціальної політики у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів у 2016-2017 навчальному році» заступника Міністра оборони з питань європейської інтеграції від 02.08.2016 № 15061/зв науково-дослідній лабораторії (суспільно-політичних проблем) наукового центру Повітряних Сил Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба проведені науково-дослідні роботи «Адаптація», «Яшма», триває науково-дослідна робота «Ефес». Проводиться робота щодо комплексного розв'язання проблеми покращення стану військової дисципліни та правопорядку у Збройних Силах України.

Результатами цих робіт стали:

а) створення методичних рекомендацій з широкого спектру напрямків:

1) удосконалення професійно-психологічного відбору громадян до військової служби у ЗС України;

2) психологічної підготовки льотчиків до польотів;

3) психологічної підготовки військовослужбовців до виконання бойових завдань;

4) вивчення комунікативних й організаторських особливостей та здібностей військовослужбовців, їх репродуктивного і просторового мислення, сенсомоторних особливостей, дослідження нервових процесів, вивчення інтелекту, компенсаторних особливостей особистості, рівня агресивності та емоційного вигорання військовослужбовців, конфліктності та стилю поведінки за конфліктних ситуацій, лідерських особливостей тощо;

б) розроблення програмного забезпечення:

1) «Діагност», «Тактика» (для вивчення рівня розвитку професійно-значущих якостей військовослужбовців);

2) «Яшма», «Ефес», (для вивчення індивідуально-психологічних властивостей особистості).

Проходить апробацію у військах програмне забезпечення «Блиц-тест» та «Метафора».

На підставі вказаних методичних рекомендацій та програмного забезпечення пропонується створення програмного комплексу «Автоматизований діагностичний пункт психолога».

На сьогодні практика роботи військових психологів свідчить про обмеженість часу для вивчення індивідуально-психічних характеристик військовослужбовців. Також є неможливим забезпечити збір великої кількості людей в місці діагностики. Як правило психологи також не мають належної маневреності, повинні постійно дбати про скритність від супротивника.

Нами створений програмний комплекс АДПП, який дозволяє оперативно,

швидко та надійно проводити психодіагностичне вивчення професійно-важливих якостей та індивідуально-психологічних властивостей військовослужбовців в будь-яких зонах ведення бойових дій, майже на передовій смузі. Він значно прискорює час проведення дослідження та обробки отриманих результатів.

Програмне забезпечення «Блиц-тест»

1. Методика діагностики ступеня готовності до ризику Шуберта

Призначення опитувальника:

Методика дозволяє оцінити особливості поведінкових реакцій людини в ситуаціях, пов'язаних з невизначеністю, небезпекою для життя, що вимагають порушення встановлених норм, правил.

Рекомендується при підборі осіб, придатних для роботи в умовах, пов'язаних з ризиком. Може бути використана з метою прогнозування діяльності керуючого, працівників військових відомств, служб надзвичайних подій і т.п.

Тест складається з 25 питань, на кожен з яких пропонується дати один з п'яти запропонованих варіантів відповідей: від повної згоди до впевненого «ні». Результат анкетування визначається відповідно до набраних балів, на підставі яких приймається постанова про схильність людини до ризикової поведінки. Обстеження може проводитись як індивідуально, так і в групі. Загальний час обстеження - близько 7 хвилин.

2. Тест-опитувальник А.В. Звєрькова і Є.В. Ейдман «Дослідження вольової саморегуляції»

Призначення опитувальника**:**

Методика дозволяє визначити рівень розвитку вольової саморегуляції. Дослідження вольової саморегуляції за допомогою теста-опитувальника проводиться або з одним випробуваним, або з групою. Щоб забезпечити незалежність відповідей випробуваних, кожен отримує текст опитувальника, бланк для відповідей, на якому надруковані номери питань і поруч з ними графа для відповіді.

3. Сигналітичний опитувальник Гекса (для визначення характерологічних особливостей)

Призначення опитувальника:

Дана методика спрямована на вивчення характерологічних особливостей особистості. За допомогою даної методики можна вивчити ряд типів особистості і визначити переважний тип обстежуваного (страстно-емоційний, щедро-холеричний, сентиментально-чуттєвий, нервовий, флегматичний, сангвінічний / реалістичний, апатичний, аморфний). За основу даних типів взята класифікація особистостей Ле Санна.

4.Опитувальник для дослідження рівня імпульсивності В.А.Лосенкова

Призначення опитувальника: опитувальник направлений на дослідження рівня імпульсивності.Дослідження може проводитися з одним випробуваним або з невеликою групою. Випробуваному пропонують текст опитувальника з чотирибальною шкалою відповідей по кожному питанню. При роботі групи

досліднику потрібно стежити за дотриманням суворої ндивідуальності у виконанні тесту.

Тест «Самооцінка сили волі»

Призначення опитувальника: тест розроблений і описаний М.М. Обозовим (1997) і призначений для вивчення узагальненої характеристики прояви сили волі.

Інструкція:

На 15 наведених питань можна відповісти: «так», «не знаю» або «буває», «трапляється» і «ні». Якщо Ви відповіли:

• «так», то за це присвоюється - 2 бали;

• «не знаю» або «буває», «трапляється» - 1 бал;

• «ні» - 0 балів.

При послідовній відповіді на питання від 1 до 15 необхідно відразу підсумувати бали, що набираються.

6. Методика «Фігури Готтшальдта»

Призначення опитувальника: даний тест є стислою модифікацією «фігур Готтшальдта» і відповідно спрямований на діагностику такого параметра як полезалежність-поленезалежність (ПНЗ-ПЗ).

Процедура проведення: Досліджуваним пропонується в тридцяти замаскованих фігурах знайти одну з п'яти еталонних фігур і вказати її. Складні фігури пред'являються по одній. Фіксується загальний час виконання завдання. Після пред'явлення інструкції слід демонструвати приклад із зазначенням правильних відповідей.

Семенко Є.Ю., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України

Наукові підходи до визначення критеріїв віднесення військовослужбовців Національної гвардії України до групи посиленої психологічної уваги

Реалізація реформування психологічної служби Національної гвардії України, впровадження сучасної психологічної методології, способів і принципів роботи військового психолога та відповідне вдосконалення нормативної бази, що регулює його діяльність, роблять актуальним, зокрема, і аналіз критеріїв для віднесення військовослужбовця НГУ в «групу посиленої психологічної уваги».

Логічно, що віднесення в «групу посиленої психологічної уваги» відбувається на підставі оцінки здатності військовослужбовця ефективно виконувати покладені на нього обов'язки. Проте, дослідники не однаково відповідають на запитання завдяки чому зберігається ця ефективність діяльності військовослужбовця НГУ, які припустимі межи її зниження. Тобто

питання конкретних критеріїв віднесення до групи посиленої уваги в науковому плані є відкритим.

Так, у якості таких критеріїв С.М. Громбаха пропонує використовувати зниження показників соціально-психологічної компетентності фахівців (комунікативний критерій), нервово-психічної стійкості (емоційно-вольовий критерій) і вміння приймати в критичній ситуації адекватне рішення (інтелектуальний критерій).

Під критичним зниженням нервово-психічної стійкості, як підставою для віднесення військовослужбовця у групу посиленої уваги цей дослідник розуміє, схильність до зриву оптимального функціонування і адекватного особистісного (або поведінкового) реагування в екстремальних умовах.

Під зниженням соціально-психологічної компетентності - нездатність індивіда ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми в системі міжособистісних відносин.

В основі інтелектуального критерію, на думку С.М. Громбахи лежить перебудова в когнітивних системах діяльності, спрямованих на вироблення, найбільш ефективних способів переробки інформації, вміння прийняти в критичній ситуації адекватне рішення, без яких ефективна адаптації неможлива.

Л.Г. Горшенін досліджує проблему акцентуації характеру військовослужбовців у якості можливого критерію віднесення військовослужбовця в «групу посиленої психологічної уваги». Можливість використання такого критерію, на його думку, обумовлена тим, що крайні форми акцентуації у людей реалізуються в протиправних діяннях, але не є психопатологією. У зарубіжній психології (Х.Б. Ахмедова, П.Б. Ганушкіна, О.В. Кебріков, В.В. Ковальов, А.Е. Личко, М. Трамер, Е. Кречмер, К. Леонгард), в тому числі і психології професійної діяльності питанням акцентуації характеру приділялася досить велика увага. Основною теоретичною і практичною проблемою при введені такого критерію віднесення в «групи посиленої психологічної уваги» є виявлення меж норми і патології, хвороби і здоров'я.

Робота з військовослужбовцями «групи посиленої психологічної уваги» зазвичай зводиться до психопрофілактики загального синдрому дезадаптації і не завжди враховує особистісні особливості військовослужбовців. Проте, на думку представників особистісно-орієнтованого підходу саме особистісні особливості військовослужбовця мають бути у центрі уваги психолога.

Сіленко А.В., старший інспектор відділу по роботі з персоналом Дар'ївської виправної колонії №10

Професійна адаптації співробітників кримінально-виконавчої служби

В умовах реформування кримінально-виконавчої служби значно зросла потреба в професійно підготовлених кадрах, здатних забезпечити якісне

функціонування системи, що буде відповідати міжнародним вимогам. За останні роки спостерігається висока плинність кадрів та зниження рівня професійної підготовки серед співробітників, атмосфера напруженості в колективах та відсутність успіху на робочому місці. У зв'язку з постійним оновленням складу співробітників кримінально-виконавчої служби, важливе значення має період адаптації до службової діяльності, як однієї із детермінант професійної діяльності та професійного розвитку людини.

Аналіз психологічних чинників професійної адаптації співробітників кримінально-виконавчої служби є важливою основою для обґрунтування рекомендацій щодо оптимізації їх адаптації, розробки методів прогнозування успішної професійної адаптації на основі індивідуально-психологічних якостей.

Проблему адаптації розглядали Т.Ю. Базаров, Б.Л. Єремина, В.Л. Васильєв, В.А. Співак, Р.Р. Бідріх, Е.П. Семенюк, С.Д. Артемов, А.Н. Розенберг, Л.С. Вигодський, А.Н. Леонтьев та інші.

У найбільш загальному розумінні адаптація (від латинського – пристосування) означає пристосування систем, що самоорганізуються, до умов середовища, які змінюються. Уперше цей термін був використаний фізіологом Х. Аубертом у XVIII столітті у біологічній науці і тлумачився як пристосування у процесі еволюції будови, функцій, поведінки організмів до певних умов існування. Згодом це поняття наповнилося широким змістом, стало використовуватися в природничих і суспільних науках, зокрема в філософії, психології, соціології, педагогіці.

Адаптація є багатогранним процесом, тому розрізняють її основні види: психофізіологічну, соціально-психологічну та професійну адаптацію. Кожен із перелічених видів може викликати у новоприйнятого працівника свої складності, труднощі та проблеми.

Проблеми адаптації виникають через умови проходження служби в закритій, ізольованій установі з постійним ризиком для життя, нечіткий робочий графік та сувору дисципліну співробітників, необхідність вирішувати одночасно декілька важливих завдань (вивчати ситуацію, приймати рішення, виконувати декілька службових обов'язків, фізичні та психічні нагрузки). Більшість співробітників приходять на службу не маючи спеціальної освіти, досвіду та кваліфікації, спостерігається недостатнє уявлення про норми професійно-службової поведінки і невміння презентувати себе як фахівця. Все це викликає у новоприйнятого співробітника психологічно-емоційне напруження, що може призвести до втрати інтересу до роботи, дезадаптації.

Важливим напрямком роботи в психолого-педагогічному супроводі молодих співробітників в період адаптації є наставництво. У кримінально-виконавчій службі наставники закріплюються над особами, вперше прийнятими на службу на посади рядового, молодшого та середнього начальницького складу, а також над співробітниками, переміщеними по службі на вищі посади.

Закріплення наставника покликане забезпечувати цілеспрямоване введення молодого співробітника в службовий колектив, його професійне становлення,

розвиток необхідних навичок і особистісних якостей, для успішного виконання службових обов'язків. Наставництво встановлюється тривалістю на один рік з моменту призначення на посаду.

Психолого-педагогічний супровід наставника, психолога в період адаптації полягає в тому, щоб молодому співробітнику допомогти освоїти норми службової поведінки, попередивши про можливі наслідки їх порушення. Психологічна підтримка і допомога складаються в знятті стану тривоги, формуванні позитивної установки на подолання труднощів, розвитку почуття затребуваності і соціальної захищеності, актуалізації резервних можливостей фахівця. Методами для успішної адаптації можуть бути не лише інструктажі та бесіди, а й тренінги, ознайомлення з традиціями колективу, «buddyng», через який адаптація проходить на рівних, без ієрархії. Важливо в період адаптації навчити молодого фахівця адаптації до екстремальних умов проходження служби за допомогою ситуаційних тренінгів, рольової гри, моделювання ситуації, лекції, в основу якої покладено перелік дій в екстремальній ситуації.

В процесі проходження соціально-психологічної адаптації особа досягає рівноваги щодо «особистість – соціальне середовище» і регулює спілкування, взаємини з іншими. У працівника підвищується ефективність роботи, поліпшується психічне здоров'я, зростає впевненість, з'являється більше передумов для самореалізації, молодий фахівець може більше проявляти ініціативи, активності і творчості.

Отже, успішне проходження періоду адаптації сприятиме подальшому проходженню співробітника по службі, його професійному та моральному самовдосконаленню.

Стаднік А.В., канд. мед. наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки Національної академії Національної гвардії України

Прокопенко Ю.О., канд. мед. наук, доцент кафедри психології та педагогіки Національної академії Національної гвардії України

Формування психологічної готовності майбутніх офіцерів Національної гвардії України до службово-бойової діяльності

Проведення антитерористичної операції на Донбасі вимагає удосконалення системи підготовки майбутніх офіцерів до службово-бойової діяльності, де психологічна складова грає одну з ключових ролей. Наявність реальних загроз в умовах проведення АТО обумовлює необхідність формування у особового складу психологічної готовності до дій.

Сьогодні науковці накопили значний теоретичний та практичний матеріал про проблему готовності людини до професійної діяльності. В той же час у сучасній психологічній літературі є досить багато розбіжностей щодо трактування поняття «психологічної готовності», маються різні погляди на її структуру, основні параметри, тривалість і стійкість проявів.

Розглядаючи поняття «психологічна готовність майбутніх офіцерів НГУ

до професійної діяльності» потрібно дослідити основні теоретичні підходи, які мають місце у сучасних наукових дослідженнях.

Аналізуючи напрацювання вчених щодо проблеми формування психологічної готовності людини до професійної діяльності можна виділити два основні теоретичні підходи: функціональний та особистісний.

Функціональний підхід формування психологічної готовності військовослужбовців до професійної діяльності розглядає її як певний стан психічних функцій, який забезпечує високий рівень досягнень при виконанні службово-бойових завдань. Так, автори підручника «Психологія професійної діяльності офіцера» стверджують: що «психологічна готовність – це націленість, активність, налаштованість, мобілізованість психіки воїна на подолання якихось труднощів бойових дій, а також саме їхнє подолання». Військовий психолог В. Ягупов визначає стан психологічної готовності як «спрямованість і змобілізованість психіки воїнів на подолання майбутніх бойових труднощів, яка забезпечує результативність і якість виконання бойових завдань, адекватно їх складності, значущості та важливості».

Особистісний підхід формування психологічної готовності військовослужбовців до професійної діяльності розглядає її як тривалий психічний стан, стійкий комплекс особистісних якостей, необхідних для успішної діяльності при виконанні службово-бойових завдань. Так, Г. Гребенюк трактує психологічну готовність курсантів і слухачів вищого військового навчальному закладу (ВВНЗ) до професійної діяльності як систему професійно-важливих якостей, властивостей особистості, необхідних та достатніх для ефективної професійної діяльності Розглядаючи поняття «психологічна готовність майбутніх офіцерів НГУ до професійної діяльності» потрібно дослідити основні теоретичні підходи, які мають місце у сучасних наукових дослідженнях.

Отже, можна констатувати, що психологічна готовність майбутніх офіцерів Національної гвардії України до службово-бойової діяльності - це своєрідний фундамент їх активних дій в майбутній службово-бойовій діяльності. Знання військовослужбовцем своїх психологічних особливостей дозволяє йому керувати власною психікою і ефективно діяти в складних бойових ситуаціях.

Стан психологічної готовності забезпечує реалізацію професійного рівня підготовки в нових умовах з найменшими психологічними втратами. По суті він швидко конвертує досягнутий рівень військової майстерності курсанта в службово-бойову діяльність офіцера. Залежно від того, наскільки стан готовності сформовано, залежить ефективність виконання офіцером службово-бойових завдань.

Твердохлєбова Н.Є., аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

Трансформаційні компоненти професійної діяльності правоохоронців

В сучасних умовах реалізація професійних завдань працівниками правоохоронних органів відбувається не просто в складних, а переважно в екстремальних умовах. Робота поліцейських спрямована, перш за все, на розкриття і профілактику правопорушень, вилучення зброї та боєприпасів, виявлення та притягнення до відповідальності осіб, причетних до діяльності незаконних збройних формувань тощо. Виконання подібних завдань вимагає від працівників високого рівня розвитку професійної готовності, стійкості, сформованості спеціальних здібностей, якостей і властивостей.

Процес професійного становлення і самореалізації працівників поліції в наш час складний і суперечливий. Професійна діяльність викликає особистісні трансформації, які суттєво впливають на особливості професійної самореалізації. Тому виникає необхідність аналізу компонентів професійної діяльності поліцейських, які підлягають трансформації в сучасних умовах, для оптимізації професійно-особистісного розвитку правоохоронців в процесі їх професійної самореалізації.

В межах дослідження доцільно виділити компоненти професійної діяльності поліцейського, які підлягають трансформації в процесі його професійної діяльності: інтелектуальний, особистісний, мотиваційний, когнітивний, комунікативний, сенсорно-перцептивний і аттенційний, емоційно-вольової, ціннісно-смисловий, поведінковий.

Аналіз вимог щодо інтелектуального компоненту поліцейського дозволяє виділити його характеристики, основними з яких на думку Т. Ю. Полозової є здібності до швидкого прийняття рішень, нестандартність мислення, швидкий аналіз інформації, розвинена образна і словесно-логічна пам'ять, вибірковість запам'ятовування.

Динаміка трансформацій особистісної сфери працівників правоохоронних органів на різних рівнях професійної самореалізації проявляється в формуванні стійких світоглядних установок, змістовних стратегій, які забезпечують можливість переживати накопичений досвід в контексті професійної діяльності як стійке ставлення (прийняття рішення, відповідальність, виділення значущих професійних перспектив).

Мотиваційний компонент включає в себе мотиваційну готовність поліцейського до виконання професійних дій, мотивацію до дотримання законності і службової дисципліни, професійні інтереси, пріоритет безпеки в системі мотивів і установок.

Когнітивний компонент – володіння достатнім рівнем професійної компетентності, розвинені інтелектуальні якості, функції мислення, пам'яті, уваги, здатність до навчання, адекватний обсяг професійних знань. Професійна компетентність визначає точність і правильність дій працівника в штатних і

позаштатних ситуаціях і забезпечується всіма видами підготовки фахівця. Підвищена складність професійної діяльності працівників правоохоронної системи пред'являє високі вимоги до навчання, підготовки та перепідготовки її співробітників. У той же час складна професійна діяльність поліцейських сприяє формуванню системи знань, розвитку умінь і навичок, що впливають на формування певних характерологічних особливостей особистості.

Професійне спілкування поліцейського відрізняється, перш за все, різноманіттям цілей і завдань, а також засобів реалізації комунікативної взаємодії в залежності від категорії співрозмовника, що визначають ступінь впливу і взаєморозуміння. Професійна діяльність правоохоронців висуває певні вимоги до їх мови і психомоторним проявам. Так Р. Т. Сімко справедливо стверджує, що працівник повинен вміти давати чіткі, логічні і короткі формулювання, володіти рухливістю, високою швидкістю реакцій, психічною та фізичною витривалістю.

З боку сенсорно-перцептивного й аттенційного (якості, що відповідають за концентрацію та об'єм уваги) компонентів діяльності необхідно виділити здатність бачити малопомітні зміни в об'єкті, в обстановці в цілому; вести спостереження за великою кількістю об'єктів одночасно, вибирати дані, необхідні для вирішення конкретного завдання; збереження великого обсягу і високої стійкості уваги при наявності сторонніх подразників.

Емоційно-вольовий компонент поліцейського включає професійну самооцінку, здатність до самоконтролю емоційних станів, відповідальність, самодисципліну, ініціативність, комунікабельність, толерантність.

Правоохоронна діяльність являє собою передбачене нормативно-правовими актами прийняття рішень і здійснення представниками правоохоронних органів дій, спрямованих на захист прав і свобод громадян, на боротьбу зі злочинністю та забезпечення законності в державі. З огляду на те, що сьогодні працівники правоохоронних органів здійснюють свою професійну діяльність переважно в умовах з ризиком для життя, можна припустити, що в більшості випадків прийняття рішень здійснюється в стані психічної напруги.

Ціннісно-смисловий компонент включає систему уявлень (професійний образ «Я» правоохоронця), рефлексію, ціннісні орієнтації, усвідомлення соціальної значущості і особистісної відповідальності за результати правоохоронної діяльності, моральну нормативність, правову свідомість.

Необхідно відзначити, що сформований соціально-психологічний статус особистості відображає рівень психологічного здоров'я поліцейського, врівноваженості, збалансованості і гармонійності його внутрішнього стану. Показниками цього критерія можуть виступати високий рівень задоволеності професійною діяльністю, оптимізм в оцінці перспектив, самооцінка настрою і самопочуття.

Поведінковий компонент – помірна схильність до ризику, застосування ефективних захисних механізмів, копінг поведінка, копінг стратегії, саморегуляція поведінки, адаптаційний потенціал.

Важливою характеристикою особистості, яка пов'язана з професійною

діяльністю, є адаптаційний потенціал, що дозволяє провести диференціацію за ступенем стійкості до впливу психоемоційних стресорів. Індивідуально-психологічні особливості і якості особистості впливають на здатність суб'єкта адаптуватися до змін як зовнішнього середовища, так і внутрішньої регуляції функціональних систем організму людини в різних умовах життя і діяльності. Професіоналізм співробітників поліції в значній мірі визначається ступенем адаптованості працівника до специфічних умов професійної діяльності, найважливішою складовою якої є соціально-психологічна.

Таким чином, спираючись на існуючі психологічні дослідження характеристик професійної діяльності працівників поліції, ми виділили і проаналізували основні її компоненти, які підлягають трансформації в процесі їх професійної самореалізації в сучасних умовах реформування системи правоохоронних органів. Перераховані компоненти формуються в процесі набуття життєвого і професійного досвіду поліцейських.

Товма І.М., старший викладач мовного відділу Національної академії Національної гвардії України

Оцінка соціально-політичних умов виконання службово-бойових завдань в системі морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України

Оцінка соціально-політичних умов виконання службово-бойового завдання протидіючих сторін, прогнозування їх змін і облік при підготовці і в ході бойових дій є поєднанням теоретичної, практичної і пізнавальної діяльності, спрямованої на вироблення та реалізацію конкретних рішень. У міру зростання значення моральної складової в бойовій діяльності Національної гвардії України зростають також значимість і складність своєчасної і правильної її оцінки.

Незважаючи на певну самостійність роботи з оцінки та обліку соціально-політичних умов виконання бойового завдання, вона ведеться комплексно, в тісному взаємозв'язку з роботою органів військового управління, командирів і штабів по оцінці військово-політичної обстановки, політико-економічних і фізико-географічних умов району бойових дій, демографічної ситуації та соціального складу населення району бойових дій, політичних умов виконання бойового завдання. Ця робота проводиться на тлі оцінки оперативно-тактичної обстановки і є її обов'язковою складовою, як і підготовка до бойових дій, яка ведеться завчасно.

Основними етапами роботи посадових осіб по організації всебічної оцінки соціально-політичних умов виконання бойового завдання є:

- Діагностичний етап передбачає збір, добування, узагальнення, систематизацію, опис та класифікацію даних про морально-психологічний стан сторін.

- Аналітичний етап включає аналіз наявних даних, підготовку висновків і

пропозицій командиру за основними компонентами оцінки умов виконання бойового завдання. Ця робота повинна здійснюватися в рамках загальної оцінки обстановки і бути її самостійною частиною. Основні висновки з оцінки морально-психологічного стану сторін повинні включатися в довідку-доповідь заступника командира по роботі з особовим складом. Порядок оцінки морально-психологічного стану і підготовки пропозицій для вироблення і прийняття рішення збігається з загальноприйнятим порядком роботи командирів, штабів.

З отриманням бойового завдання, розпорядження по морально-психологічного забезпечення бою вищого начальника і вказівок командира заступник командира підрозділу (частини) по роботі з особовим складом здійснює:

- з'ясування бойового завдання, розпорядження старшого начальника, вказівок командира;
- розрахунок часу на організацію і проведення морально-психологічного забезпечення;
- орієнтування підлеглих на майбутні дії, постановку перед ними завдань;
- організацію взаємодії зі штабом, начальниками родів військ і служб, доданими і підтримують частинами і підрозділами, їх виховними органами;
- організацію роботи по всебічної оцінки умов виконання бойового завдання, виробленні пропозицій командиру по морально-психологічного забезпечення бою, планування морально-психологічного забезпечення;
- доповідь командиру частини (з'єднання) пропозицій по організації морально-психологічного забезпечення бою;
- розподіл підлеглих офіцерів по пунктам управління, елементів бойового порядку, постановку завдань і спрямування їх в підрозділи;
- організацію морально-психологічної підготовки особового складу до бою, особисто працює на найбільш відповідальній ділянці;
- збір і узагальнення даних про проведену роботу, морально-психологічний стан особового складу, його готовності до виконання завдань, доповідь про це командиру;
- організацію роботи з підтримки та нарощування морально - психологічного переваги над противником в ході бою.

Послідовність оцінки соціально-політичних умов виконання бойового завдання заступником командира підрозділу (частини) по роботі з особовим складом наступна:

- оцінка політико-економічних умов району бойових дій і якісного складу його населення;
- оцінка морально-психологічного стану противника;
- оцінка морально-психологічного стану своїх військ і їх готовності до виконання бойового завдання.

При оцінці політико-економічних умов району бойових дій і якісного складу його населення враховуються:

- на території якого (яких) держави (держав) розташований район бойових

дій;

- до складу якого операційного, стратегічного напрямку він входить;
- суспільно-політичний устрій країни, соціальний і національний склад населення, релігійні вірування, рівень релігійності;
- ставлення населення до війни (бойових дій);
- наявність політичних партій і громадських організацій (патріотичні, прогресивні, пацифістські, реакційні суспільні об'єднання і союзи), ступінь їх впливу на населення району;
- особливості національної психології (звичаї, традиції, звичаї і т. д.);
- криміногенна обстановка;
- загальна економічна характеристика району;
- особливості інфраструктури, найбільші об'єкти промисловості, транспорту, зв'язку;
- спрямованість сільськогосподарського виробництва;
- мережа теле- і радіомовлення, поліграфічна база;
- пам'ятки світової та національної культури і т. д.

Як висновки з оцінки району бойових дій можуть бути:

1) загальна оцінка політико-економічного стану району бойових дій, складу населення і його відношення до війни, військам протиборчих сторін;

2) яким чином це може вплинути на хід і результат операції, як повинно бути враховано при виробленні замила і прийнятті рішення;

3) на які питання роботи з населенням району бойових дій слід звернути особливу увагу;

4) основні заходи з особовим складом, які необхідно провести з метою встановлення і підтримання правильних взаємин з місцевим населенням, і ін.

На основі оцінки соціально-політичних умов виконання бойового завдання робляться висновки і готуються пропозиції що подальшого прийняття рішення з виконання службово-бойових завдань. Професіоналізм в оцінці соціально-політичних умов виконання бойового завдання і формулюванні висновків визначає зміст і ефективність морально-психологічного забезпечення бойових дій.

Федоровська Н.В., старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем забезпечення публічної безпеки і порядку Національної академії внутрішніх справ

Дії поліцейських у разі отримання виклику з високим ступенем ризику

Діяльність поліцейських характеризується такими ситуаціями, які відрізняються наявністю в них факторів, що сильно впливають на людей і їхню діяльність і визначені як екстремальні.

В останні роки спостерігається тенденція підвищення екстремальності їх діяльності, яка пов’язана із затримкою злочинців, звільненням заручників, застосуванням зброї, забезпеченням правопорядку в період масових заходів,

стихійних лих і надзвичайних ситуацій. Незважаючи на доволі різну специфічність служб і підрозділів Національної поліції, значна більшість з них виконує поставлені перед ними завдання в тісній взаємодії з іншими громадянами. Від рівня цієї співпраці залежить ефективність діяльності поліцейського.

Виклик поліцейських на сімейні сварки слід відносити до викликів з високим ступенем ризику.

Для забезпечення особистої безпеки поліцейські повинні дотримуватись наступних правил, а саме:

– вхід до приміщення (місця події) з емоційною збудженою, агресивною атмосферою, завжди становить небезпеку;

- збір повної інформації про осіб, які знаходяться за адресою виклику (судимість, зброя, алкоголь, наркотики);

– необхідне прикриття;

– контроль переміщення осіб, які знаходяться в помешканні;

– пам'ятати про небезпечні приміщення, такі як кухні.

В свою чергу, при регулюванні конфліктів поліцейські повинні дотримуються наступного алгоритму комунікативної поведінки:

– розвести учасників конфлікту в різні сторони;

– у разі необхідності дати попити води;

– спілкуючись з особою, перейти на повільне й неголосне мовлення;

– дати можливість учаснику конфлікту «виговоритися», розповісти про причину зіткнення;

– тактично опитати кожного для складання відповідного протоколу;

– зробити усе належне, щоб гостре протистояння не повторилося.

При спілкуванні у конфліктних ситуаціях поліцейський повинен дотримуватись наступних правил:

1. Поважати право кожної людини на життя. У будь-яких випадках поліцейські не мають права піддавати загрозі життя затриманого і підозрюваного або просто пересічного громадянина.

2. Поліцейський не повинен піддавати катуванню затриманих осіб, допускати жорстоке, нелюдське або таке, що принижує людську гідність, ставлення до них.

3. Поліцейський повинен забезпечити людське ставлення та повагу до затриманої особи.

4. Поліцейський може застосувати заходи поліцейського примусу до затриманої особи лише у передбачених законом випадках, з дотриманням вимог законності, необхідності, пропорційності та ефективності заходу (наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських»).

У психологічно напруженій ситуації особливого значення набуває так звана *невербальна інформація*. Міміка, жестикуляція, погляд поліцейського сприймаються гостріше, ніж у звичайних обставинах, і можуть спровокувати людей на неадекватні дії. Серед них, наприклад, такі:

– руки попереду, великі пальці закладені за ремінь;
– ліва рука лежить на руків'ї кийка;
– поплескування кийком по долоні іншої руки;
– обертання наручників на пальцях рук.

Зрозуміло, ці дії можуть не усвідомлюватися, але вони здатні викликати агресивні емоції і спровокувати відверті конфлікти з поліцейським.

«Шість правил» пильності поліцейських при наближенні до конфліктуючих осіб:

1. Руки. Завжди тримайте руки суб'єкта в полі зору, як правило, руками або предметами у руках він може здійснити напад.

«Не просіть дати речі, які ви НЕ готові отримати»

2. Можлива зброя:

– огляньте співрозмовника та місце навколо вас на предмет наявності предметів, які можна використати як зброю;
– пам'ятайте, що певні речі можуть бути використані проти вас;
– остерігайтесь просторого одягу;
– тримайтесь подалі від таких приміщень як кухня, гараж, сарай тощо.

3. Друзі та знайомі:

– люди, які хочуть втрутитись;
– прибічники або противники;
– члени сім'ї.

4. Шляхи втечі. Огляньте можливі шляхи втечі та необхідність їх перекриття.

5. Фундамент:

– де ви стоїте, на якому ґрунті (крига, сніг);
– уникайте вибоїн, канав, обривів;
– уникайте сходів, рейок, балконів;
– не стійте спиною до смуги руху.

Якщо відбудеться зіткнення, вам необхідно швидко відреагувати та спритно рухатися.

6. Прикриття та маскування:

– завжди шукайте можливості для покриття та маскування;
– при наближенні;
– після контакту;
– під час контакту, якщо щось змінюється.

Порятунок поліцейського або громадянина – операція, пов'язана з високим ступенем ризику, проводиться для пошуку, захисту та евакуації захопленого або травмованого поліцейського або громадянина.

Пріоритети в житті (пріоритетність порятунку):

– заручники;
– безневинні громадяни або жертви;
– поліцейські;
– підозрювані;

– докази.

Чинники, що слід враховувати під час порятунку поліцейського або громадянина:

1) стан жертви

– чи ще жива жертва?

– чи потребує жертва негайної медичної допомоги?

– чи знаходиться жертва у небезпечному та незахищеному місці, де неминучі подальші напади;

2) відстань від жертви до:

– автомобільного рятувального патруля;

– пішого рятувального патруля

3) спосіб порятунку (автомобільний або піший рятувальний патруль);

4) місцезнаходження підозрюваного;

5) доступне прикриття або укриття;

6) доступна кількість працівників патрульної служби.

Отже, завчасне формування готовності до дій у екстремальних ситуаціях передбачає формування «психологічної надійності», тобто таких якостей, як упевненість в собі та своїй підготовленості, у своїх колегах, цілеспрямованість, самостійність при прийнятті рішення, самовладання, вміння керувати своїми емоціями тощо. У процесі такої підготовки засвоюються знання про можливі варіанти розвитку напружених ситуацій, їх сутність та адекватні варіанти реагування, набуваються відповідні вміння та навички. Необхідно знати причини виникнення і особливості перебігу різновидів екстремальних ситуацій.

Швалб А .Ю., канд. психол. наук, викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах НУЦЗУ

Комплексний розвиток компонентів когнітивної сфери, як складова підготовки до діяльності в екстремальних умовах

Ефективність діяльності в екстремальній ситуації багато в чому залежить від точності оцінки самої ситуації. Ступінь загрози, типи ризиків, вплив додаткових чинників - це ті мінімальні параметри аналізу, який повинен бути проведений, для складання адекватної оцінки поточної ситуації. Якість аналізу залежить з одного боку, від когнітивних здібностей людини, його вміння аналізувати факти, будувати логічні ланцюжки і прораховувати наслідки. З іншого боку, для аналізу потрібні дані. У разі діяльності в обстановці надзвичайної ситуації, ми отримуємо дані виключно від органів почуттів. Нам можуть бути не доступні показання приладів або дані зі зведеної таблиці. У застосуванні до цікавить нас темі, цей принцип відображає необхідність моніторингу значущих чинників поточної ситуації, фіксацію появи тригерів, що сигналізують про поточні зміни статусу ситуації з одного боку. Так само слід зазначити, що весь хід аналізу являє собою циклічну схему: моніторинг-

корекція. Смисловий зміст цього принципу має свою основу в циклі зворотного зв'язку і характерно для більшості активних систем як біологічного, так і штучного походження.

Якщо привести алгоритм аналізу поточної ситуації в загальному вигляді, то він прийме таку форму: фоновий моніторинг, фіксація тригерів загрози, зміни статусу ситуації, припинення поточної діяльності, аналіз значущих чинників, оцінка ступеня і ймовірності загрози, типологизация ситуації, підбір програми ефективного дії. Два наступні кроки: реалізація програми і контроль отриманого результату.

Таким чином, для забезпечення ефективного вирішення функціональної задачі оцінки поточної ситуації, нам необхідно, щоб учень нами фахівець мав досить високим рівнем розвитку всіх сторін когнітивної сфери: відчуття, сприйняття, увага, пам'ять, мислення.

Для досягнення поставленої мети нам необхідно вирішити такі завдання: по-перше, сформулювати базову концепцію, на якій будується програма. По-друге, описати структурно-логічну схему організації кожного смислового блоку, що входить в цикл. І, по-третє, продемонструвати можливість впровадження даної програми в комплекс професійної підготовки психологів ДСНС до роботи в осередку надзвичайної ситуації.

Учасники тренінгу проходили попереднє тестування за усіма показниками, які тренуються. Після завершення всього тренінгового циклу як учасники, так і контрольна група проходять ретест з метою встановлення ефективності тренінгової програми. Фіксувалися такі критерії: увага - переключення, концентрація; сприйняття - швидкість, точність, обсяг; пам'ять - обсяг короткочасної пам'яті; мислення - аналітичність, рефлексивність. Отже, ми підбирали техніки таким чином, щоб уникнути ефекту «тестової тренованості», який проявляється в поліпшенні вміння учасника вирішувати завдання тесту і аналогічні їм, але цілісного розвитку компонента ми не спостерігаємо. Детальний опис тестової частини і аналіз отриманих результатів будуть надані нами окремо.

Основою концепції нашої тренінгової програми служать положення когнітивно-поведінкової корекції. Нам необхідно, з одного боку, виробити стійкі поведінкові навички, які рівно відносяться до кожного блоку. При цьому слід пам'ятати і про другу сторону питання: відсутність функціональних когніцій та адекватно встановленій задачі, знижують ефект поведінкової складової, що призводить нас до необхідності включення даного елемента в програму. Програма будується за блоковим принципом, тобто кожен когнітивний елемент опрацьовується в окремому блоці як пріоритетний, але в сінергічному розвитку з усіма іншими частинами. Так на блоці «Сприйняття» ми основний час роботи приділяємо розвитку саме зв'язці «відчуття + сприйняття», але вибір і проведення технік підкреслюють взаємозв'язок і підкріплюють розвиток і уваги, і пам'яті, і мислення. Аналогічно відбувається і в інших блоках.

Кожен смисловий блок включає в себе 5занятій по 4 години кожне.

Структурно-логічна схема зустрічі будується за наступним принципом: декларація теми, мети, завдань зустрічі; розігрів, актуалізація поточного стану процесу, який тренується; проблематизація учасників щодо когнітивної складової (оспорювання когніцій), і\або функціональної ефективності патернів, які використовувались; відпрацювання нових навичок; рефлексивний аналіз результатів, включаючи ретрофлексію переживань, помилок, вдалих рішень в ході заняття, а також профлекс області практичного застосування і можливостей подальшого розвитку набутих навичок.

Таким чином, можна говорити про те, що метою повного тренінгового циклу є розвиток когнітивного компонента психологічної готовності. Метою кожного блоку: поліпшення функціональної ефективності складових когнітивного компонента, що досягається шляхом вирішення наступних завдань: формування нового поведінкового патерну, виявлення і блокування негативних когніцій, побудова\оновлення когнітивної карти. Для вирішення кожного завдання в рамках блоку підбираються відповідні техніки. В якості основних технік нами застосовувалися: психогімнастичні, дискусійні, рольові та ситуаційні ігри. В кожну техніку включені наступні елементи: постановка завдання, інструктування, операціональна частина ведення, аналіз результатів. Після проходження групою завершального, четвертого етапу, ведучий підводить сумарний підсумок тренінгу і відбувається загальногрупова рефлексія з аналізом тих проблемних зон, які виникли на момент завершення зустрічі і були усвідомлені учасником як особистісна проблематизація. Дана структура дозволяє технологічно побудувати програму як для кожного окремого заняття, так і смислового блоку, і всього циклу в цілому.

Під час емпіричного вивчення ми отримали результати, які показують нам, що рівень статистичної значущості в експериментальній групі та контрольній групі, а також в експериментальній групі за всіма методиками знаходиться на високому статистично достовірному рівні $p \leq 0,01$.

За допомогою даного тренінгу ми змогли навчити студентів та курсантів виробляти концентровану і стійку увагу, збільшили обсяг уваги, посилили здатність до розподілу і переключення уваги. Також розвинули сенсомоторні навички і вміння ефективно працювати з отриманими образами. Розвинули оперативну та короткочасну пам'ять.

Отже, ми можемо говорити про те що, проведення тренінгу з корекції когнітивних функцій студентів та курсантів НУЦЗУ позитивно вплинув на результати та розвиток даних функцій, а це показує нам ефективність створеного тренінгу.

Висновки і перспективи подальшого дослідження

1. Розвиток когнітивної сфери як компонента психологічної готовності до діяльності в умовах надзвичайної ситуації можливий в умовах формуючого впливу в формі соціально-психологічного тренінгу.

2. У програму тренінгу включені блоки, спрямовані на розвиток таких психічних функцій: уваги, сприйняття, пам'яті, мислення.

3. Тренінгова програма в повному обсязі 60 навчальних годин була

апробована на групі учнів НУЦЗУ, КПДОУ в кількості 20 чоловік.

4. Перспектива подальшої розробки лежить в інтеграції даної програми в розширений тренінг підготовки до ефективної поведінки в умовах надзвичайної ситуації.

Шевченко В.В., викладач кафедри психології та педагогіки Національна академія Національної гвардії України

Копінг-стратегії в професійній діяльності працівників ризиконебезпечних професій

Сучасне суспільство характеризується впливом певного числа стресогенних факторів: проведення на сході України антитерористичної операції, ускладнення сучасного виробництва, викликаного науково-технічною революцією, постійно збільшується темп і ритм нашого життя, постійна насиченість її інформацією, часто породжує у людей психічну напруженість і висуває підвищені вимоги до стресостійкості і психологічних якостей особистості, що забезпечує долаюча поведінка та ефективність діяльності в екстремальних умовах. Крайньою формою прояву психічної напруженості є стрес, що може перешкоджати особистісному розвитку людини. Теоретичні основи проблеми долаючої поведінки тільки починають розроблятися, вони тісно пов'язані з проблемою стресу.

Останнім часом поряд із зростанням кола задач та обов'язків, які постають перед працівниками ризиконебезпечних професій, зростають і вимоги до їх професійних якостей, поставлені умовами стресових ситуацій, в яких доводиться працювати. В останні роки значно зріс науковий і практичний інтерес до питань, пов’язаних з успішною адаптацією й діяльністю фахівців ризиконебезпечного профілю. Екстремальність є однією з основних характеристик діяльності працівників ризиконебезпечних професій.

Професійна надійність, емоційна стійкість – це найважливіші показники психологічної підготовленості до виконання професійних завдань в умовах професійного стресу.

Недостатній розвиток адаптивних здібностей до стресу, невміння регулювати свої психічні й психофізіологічні стани можуть призводити до серйозних негативних наслідків як для діяльності, так і для психічного й фізичного здоров’я співробітника. Професійний стрес пролонгованої дії може обумовити професійну деформацію особистості, високу плинність кадрів, адективну й суїцидальну поведінку.

Саме тому актуальними є розробка та впровадження копінг-стратегій подолання стресу в професійній діяльності працівників ризиконебезпечних професій.

З метою дослідження копінг-стратегій подолання стресу в професійній діяльності працівників ризиконебезпечних професій було проведено наступне дослідження.

У дослідженні брали участь 30 працівників Комінтернівського РВ СДПЧ - 2 та СДПЧ – 31 м. Харкова. Вік досліджуваних – 18-50 років. Всі досліджувані були розділені за стажем професійної діяльності. В першу групу ввійшли працівники зі стажем роботи до 5-ти років в кількості 9 бійців, а в другу групу ввійшли працівники зі стажем роботи більше 5-ти років - 21 боєць.

Метою нашої роботи є виявлення копінг-стратегій в професійній діяльності працівників ризиконебезпечних професій. Для її досягнення ми використовували комплекс методик:

1. Методика «Стратегії подолання стресових ситуацій» (SACS).
2. Опитувальник «Копінг-стратегії» Р. Лазаруса.
3. Методика «Діагностика типологій психологічного захисту».

Отримані дані були оброблені за допомогою методів математичної обробки, обчислювалася статистична значущість відмінностей в групах t-критерій Стьюдента і φ-критерій Фішера.

Провівши емпіричне дослідження за методикою «Стратегії подолання стресових ситуацій» (SACS). Ми не отримали достовірних відмінностей ні по одній із 9 шкал (асертивні дії; вступ до соціального контакту; пошук соціальної підтримки; обережні дії; імпульсивні дії; уникнення; маніпулятивні дії; асоціальні дії; агресивні дії). Поясненням цьому може бути те, що рятівники при виборі копінг-стратегії орієнтуються не на досвід роботи, а на свої особистісні якості. Також зі збільшенням рівня активності, опірність людини до стресових ситуацій знижується. Це можна пояснити тим, що якщо людина постійно докладає зусилля для самовизначення, реалізує неординарні зусилля для досягнення поставленої мети, то, відповідно, така людина буде більш схильною до стресів. Також є люди, недостатньо чутливі до стресових ситуацій, які не прагнуть проявляти активність для подолання стресової ситуації, тому що вона не викликає у них дискомфорту.

Підрахувавши всі дані за опитувальником «Копінг-стратегії» (Р.Лазаруса) у нас із 8 шкал достовірні відмінності спостерігаються за копінг-стратегією позитивна переоцінка t=4,56 (p≥0,001), це може нам говорити про те, що ті рятівники, які пропрацювали більше 5 років вони прикладають зусилля для створення позитивного значення фокусуванням на рості власної особистості. Або це також може залежати від релігійного виміру, адже не всі бійці одного віросповідання.

По останнім шкалам ми не отримали достовірних відмінностей. Це може залежати від індивідуальних якостей кожного досліджуваного. У кожного свій досвід, оскільки основується на індивідуальних здібностях і психологічних подіях, пов’язаних з екстремальними подіями в житті особистості.

За третьою методикою «Діагностика типології психологічного захисту» достовірні відмінності спостерігаються по таким механізмам захисту: заперечення t=3,34 і p ≥0,01; витіснення t=60 і p≥0,01, регресія t=46 і p≥0,01, компенсація t=2,9 і p≥0,01. Проекція t=0,27, не має достовірних відмінностей. Заміщення t=0,14, не має достовірних результатів. Інтелектуалізація t=0,82 і P не має достовірних відмінностей. Реактивні утворення t=0,99, не має

достовірних відмінностей. Причиною цьому може бути те, що кожний рятівник використовує в повсякденному житті і в своїй діяльності ті механізми захисту, які є прийнятними саме для нього.

Шлеков О.В., курсант 8-го курсу Факультету №4 Національної академії Національної гвардії України

Проблеми психологічної адаптації та підготовки до екстремальних умов життєдіяльності

При зростанні числа екстремальних умов в життєдіяльності у нашій країні за останні роки диктує необхідність підготовки фахівців, здатних надавати екстрену допомогу жертвам різних трагедій. Також постійно актуальним залишається питання пошуку рішень проблем, що виникають в галузі підготовки фахівців, які будуть завжди готові захищати державу в цілому та населення України зокрема.

Проаналізувати проблеми психологічної адаптації та підготовки фахівців до екстремальних умов, а також завчасне засвоєння певних знань та вмінь, які запобігають можливим ризикам і загрозам здоров'ю та життю.

Вивченням цього питання, психологічної адаптації в екстремальних умовах, займаються різні науковці, такі як В. Абабков, М. Перре, В. Бодров, А. Майборода, Я. Радиш, В. Розов, Б. Смирнов, О.Долгополов, О. Тімченко, Є. Школяр. В працях перелічених дослідників особливу увагу приділено вивченню проблемних питань психологічної адаптації, стійкості, стресостійкості, негативних психічних станів.

Зокрема В. Лебедєв вважає, що звичайні умови відрізняються від екстремальної ситуації, у яких під впливом психогенних (тобто такі, що актуалізують психічні й соматичні реакції) факторів сформовані психофізіологічні й соціально-психологічні механізми більше не можуть забезпечувати адекватне відображення і регуляторну людську діяльність. Отже, екстремальна ситуація – це не сприятливі для життєдіяльності умови, що вимагають адаптивних здібностей людини, недостатній розвиток яких може призвести до посттравматичного стресу, адаптаційного розвитку особистості або ж до дезадаптивних, деструктивних форм кризового реагування.

Екстремальними умовами називають обставини, які викликають різке відхилення від норм життєдіяльності людей, економіки, соціальної чи природної сфери. В наслідок цього інтенсивність впливу на людину зовнішніх і внутрішніх умов збільшується настільки, що викликає зміни в її стані. Також потрібно сказати, що екстремальні умови охоплює несприятливі для життєдіяльності, граничні, крайні значення таких елементів ситуації, що вимагають адаптивних ресурсів людини. Екстремальність деяких видів діяльності вимагає створення злагодженої системи психологічного забезпечення.

Психологічне забезпечення діяльності в екстремальних умовах

життєдіяльності – це цілісна система, основними рінями якої є соціально-психологічний, власне психологічний, психофізіологічний.

Засоби та заходи психологічного забезпечення професійної адаптації в діяльності можуть застосовуватися ще до безпосередньої зустрічі фахівця з реальними умовами діяльності: професійна орієнтація та професійний відбір, психологічна й спеціальна підготовка, конструювання робочого місця та прогнозування факторів, які певним чином впливатимуть на рівень працездатності, тобто створення оптимальних умов для життєдіяльності в реальних умовах виконання завдань за призначенням. Під час підготовки до діяльності в реальних умовах екстремальної ситуації комплекс, який включає психологічну діагностику, психологічну допомогу (психокорекція, реабілітація), психологічне супроводження професійної діяльності.

На психологічну адаптацію підготовки фахівців впливають такі завдання:

1. психологічна діагностика динаміки працездатності фахівців;
2. розробка та вибір нових ефективних методів підтримки й відновлення психічних функцій особи;
3. вивчення специфіки професійної діяльності, впливу умов праці на психічний стан та працездатність фахівців;
4. ефективна та безпечна діяльність;
5. подовження професійного довголіття, фізичного та психічного здоров'я;

Етапи психологічного забезпечення діяльності:

- первина ланка (до початку професійної діяльності);
- друга ланка (під час робочих циклів);
- третя ланка (після закінчення професійної діяльності);

Таким чином, психологічного забезпечення в екстремальних ситуаціях – це система соціально-психологічних, психологічних і психофізіологічних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу адаптації в екстремальних умовах, розвиток адаптивних здібностей до стресу, психопрофілактика професійного стресу, психокорекцію не адаптивних і дезадаптивних станів.

Отже, основним завданням психологічної адаптації є психологічне забезпечення фахівців, їх надійності, безпеки і психосоматичного здоров'я в екстремальних умовах діяльності. Воно включає такі основні підсистеми: професійно-психологічний відбір кадрів для діяльності в екстремальних умовах; психологічне забезпечення професійної адаптації в умовах стресу; психологічна підготовка до діяльності в екстремальних і надзвичайних ситуаціях; психологічна допомога (у тому числі й екстрена) в екстремальних умовах; психологічна реабілітація співробітників після їх участі в діях, пов'язаних з професійним ризиком і небезпекою. Головною проблемою в екстремальних умовах є інтенсивність впливу стресу на людину в екстремальних умовах діяльності; проблема індивідуальної адаптивних і не адаптивних психічних і психофізіологічних станів, що виникають в екстремальних ситуаціях; методи психологічної роботи в екстремальних ситуаціях професійної діяльності.

Щербина І.Є., здобувач науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології Національного університету цивільного захисту України

Особистісна спрямованість пожежних-рятувальників членів первинного тактичного пожежно-рятувального підрозділу ДСНС України

Одним з найважливіших факторів, що впливають на психологічну сумісність пожежних-рятувальників є особистісна спрямованість кожного члена первинного тактичного пожежно-рятувального підрозділу ДСНС України. ***Визначення її особливостей дозволить отримати дані стосовно пріоритетів пожежного, його цінностей та мотивів діяльності, тощо***. Іншими словами, - саме те, що є для людини головним і спрямовує її життєдіяльність, диктує життєві принципи, визначає характер взаємовідносин з оточуючими.

Виділені рівні сумісності дозволили нам створити так звані **«підрозділи порівняння»,** до складу яких увійшли:

1-ший підрозділ – 48 пожежних-рятувальників з 10-ти первинних тактичних пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України віком від 24 до 45 років. Стаж служби в ДСНС від 1 до 15 років. Відрізняються високим та дуже високим рівнями психологічної сумісності;

2-й підрозділ – 34 пожежних-рятувальника з 8-ми первинних тактичних пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України віком від 24 до 41 року. Стаж служби в ДСНС від 1 до 16 років. Відрізняються низьким та дуже низьким рівнями психологічної сумісності.

У ході проведення дослідження, нами були отримані наступні данні (див. табл.1).

Таблиця 1 – Характеристика типів особистісної спрямованості працівників первинних тактичних пожежно-рятувальних підрозділів ДСНС України

Тип спрямованості	1-й підрозділ порівняння (M±m)	2-й підрозділ порівняння (M±m)	t	p
На взаємодію	24,18±1,39	19,36±2,04	2,31*	0,05
На себе	8,95±1,06	16,77±2,12	3,17*	0,05
На діяльність	21,91±1,19	25,60±2,38	1,84	-

Було встановлено, що фахівцям, які відрізняються високим ступенем психологічної сумісності, найвищі бали характерно демонструвати за шкалою «спрямованість на взаємодію» (t=2,31, при p≤0,05). У другому підрозділі порівняння найбільш виразним є показник «спрямованість на діяльність».

Слід зауважити, що ці обидва показники потенційно забезпечують ефективну адаптацію суб'єкта діяльності до виконання своїх професійних обов'язків у взаємодії з іншими фахівцями.

Але слід зауважити, що при цьому досліджуваним другого підрозділу властиво демонструвати більш високу ступінь сформованості «спрямованості на себе» (t=3,17, при p≤0,05).

Отже, виходячи з цього, можна припустити, що особистісна спрямованість, а саме, домінування певного її типу може визначати психологічну сумісність членів групи та впливати на ступінь її згуртованості.

Юр'єва Н.В., канд. психол. наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України Науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України

Основні вимоги нормативно-правових документів, щодо проходження жінками військової служби

Великий інтерес, який сьогодні відчувається у всьому світі до гендерної проблематики, відкриває нові теоретичні та пізнавальні перспективи для науковців. Нажаль, дослідження гендерних особливостей жінок-військовослужбовців не знаходиться на сходинках головних питань, хоча зростаюча кількість жінок в силових відомствах вказує на необхідність цього вивчення. Виконання жінкою-військовослужбовцем специфічних службових обов'язків у будь-яких умовах, в тому числі й з ризиком для здоров'я та життя, обумовлює наявність спеціального правового статусу.

Проходження служби в різних силових структурах регулюється спільними законодавчими актами, які описують загальні принципи та підходи. Тому закони, які регулюють службу в Збройних Силах України, є абсолютно аналогічними для жінок, які несуть службу в підрозділах Національної гвардії України.

Конституція України визначає посадові принципи гендерного розвитку в Україні. Ст. 24 проголошує, що кожний громадянин суспільства, як чоловік, так і жінка, має всю повноту соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод.

Гендерні вимоги Конституції України закріплені у нормативно-правовій системі держави, зокрема Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року, Указах Президента України (Указ Президента України "Про підвищення статусу жінок у суспільстві" від 25 квітня 2001 року № 283) та інших документах.

Військовослужбовець-жінка, у першу чергу, є людиною і громадянином України. Отже, насамперед вона має всі конституційні права, свободи та обов'язки.

Згідно з пунктом 5 статті 11 Закону України від 20.12.91 № 2011 «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (з відповідними змінами), військовослужбовці-жінки користуються всіма

пільгами, передбаченими законодавством з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства.

У ст. 18 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України зазначено, що військовослужбовці перебувають під захистом держави і мають усю повноту прав і свобод, закріплених Конституцією України.

Головним питанням, що розглядається провідними державами у процесі прийому жінок на військову службу − є визначення доступу жінок до відповідних посад. Для Збройних Сил України характерним є заборона на заміщення жінками визначених посад.

Відповідно до наказу Міністра оборони України від 25 лютого 1994 р. №46 «Про введення в дію Переліку посад офіцерського складу, на які можуть призначатися жінки, прийняті на військову службу за контрактом у добровільному порядку», жінки можуть бути призначені на такі посади: юрисконсульт, старший інженер (інженер) та інженер стаціонарного вузла зв'язку, начальник (заступник) відділу обробки інформації, начальник зміни стаціонарного вузла зв'язку, черговий по зв'язку, начальник лабораторії (складу), старший картограф (топограф), картограф (топограф), офіцер-психолог, офіцер-народознавець, офіцер з правового виховання, офіцер-психофізіолог, перекладач, старший перекладач, референт-перекладач, редактор-перекладач, начальник (помічник начальника) фінансової служби, начальник (заступник начальника) секретного відділення частини в усіх органах управління, старший (молодший) науковий співробітник, начальник аптеки, начальник лазарету (медпункту), начальник відділення поліклініки (санаторію, будинку відпочинку), старший ординатор, ординатор.

У зв'язку зі внесенням змін до зазначеного наказу (на підставі наказу Міністра оборони України від 10 травня 2017 № 259 «Про внесення доповнень до наказу Міністра оборони України № 46») для жінок стали доступними посади льотчика та штурмана.

Особливістю проблеми удосконалення правового статусу військовослужбовців-жінок є те, що він регулюється не лише нормами військового законодавства, але й положеннями різних галузей права.

Зокрема, відповідно до Кодексу законів про працю України забороняється застосовувати працю жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, залучати їх до підіймання й переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. Перелік таких робіт затверджується Міністерством охорони здоров'я за погодженням із Державним комітетом України по нагляду за охороною праці. Крім того, не допускається залучення жінок до робіт у нічний час, за винятком галузей і видів робіт із зазначенням максимальних термінів застосування праці жінок у нічний час, затверджених Кабінетом Міністрів України. Тому командир (начальник), залучаючи жінок до різних видів робіт, повинен знати зазначений Перелік і неухильно дотримуватися його вимог.

Наказом Міністра оборони України від 10 квітня 2009 р. № 170 «Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про

проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» передбачається, що на підставі медичного висновку військовослужбовцям-жінкам надаються відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю:

– до пологів – 70 календарних днів;

– після пологів – 56 календарних днів (70 календарних днів – у разі народження двох і більше дітей та в разі ускладнення пологів), починаючи з дня пологів.

Після закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами за бажанням військовослужбовця-жінки їй надається відпустка по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. До відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами за рапортом військовослужбовця повинна приєднуватись невикористана у поточному році щорічна відпустка або її частина.

Відповідно до Кодексу законів про працю України, наказу Міністра оборони України від 10 квітня 2009 р. № 170 «Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України»:

− не допускається направлення у відрядження вагітних жінок та тих, які мають дітей віком до чотирнадцяти років, без їх згоди;

− не допускається звільнення з військової служби вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, одиноких матерів з дитиною віком до чотирнадцяти років або дитиною-інвалідом (крім випадків невиконання ними умов контракту);

− жінки, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, в разі проведення організаційних заходів, внаслідок чого їх посади підлягають скороченню і немає можливості перемістити таких жінок на вакантні посади, до закінчення відпустки по догляду за дитиною утримуються поза штатом військової частини;

− не допускається переміщення на нижчі посади військовослужбовців-жінок з мотивів, пов'язаних із вагітністю, наявністю у них дітей віком до трьох років (до шести років – за медичними показниками), або у зв'язку з тим, що вони є одинокими матерями та мають дітей віком до чотирнадцяти років чи дітей-інвалідів без їхньої згоди.

Вагітних жінок відповідно до медичного висновку (за їх клопотанням) дозволяється призначати на посади з меншим обсягом роботи. При цьому, відповідно до наказів Міністра оборони України від 11 червня 2008 р. № 260 «Про затвердження Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам» та від 11 серпня 2016 р. № 420 «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам» виплата грошового забезпечення зберігається за попередньою посадою, але не більше, ніж до прибуття з відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами.

Військовослужбовцю-жінці, яка має двох і більше дітей віком до 15-ти

років або дитину-інваліда, або яка всиновила дитину, одинокій матері, батькові, який виховує дитину без матері (у тому числі й у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також особі, яка взяла дитину під опіку, щорічно надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю 10 календарних днів без урахування святкових і неробочих днів (згідно змінам, які були внесені у Закон України «Про відпустки» вона збільшилась з 7 до 10 днів). Нажаль, до Наказу Міністра оборони України № 170 «Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», ці зміни не увійшли, тому на сьогоднішній день термін відпустки, для вищевказаної категорії, залишається 7 днів. За наявності декількох підстав для надання цієї відпустки її загальна тривалість не може перевищувати 14 календарних днів.

Отже, можна побачити, що військовослужбовці-жінки користуються практично усіма пільгами, передбаченими законодавством України з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства.

Протягом останніх років прогрес у досягненні гендерної рівності у Збройних Силах України став більш помітним, зокрема в частині ратифікації ключових інструментів з прав людини, створенні нормативно-правові бази. Серед останніх важливих документів є «Національний план дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир та безпека» на період до 2020 року», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України 24 лютого 2016 року. Для покращення координаційної роботи Міністерства оборони України із зарубіжними, державними та громадськими організаціями у квітні 2016 р. в оборонному відомстві створили робочу групу з питань виконання цієї резолюції. До її складу увійшли представники Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України, Проектного офісу Ради реформ, волонтерів, громадських організацій та державних структур. Планується розробити відомчий План дій з гендерних питань в оборонній сфері, який сприятиме впровадженню найкращих міжнародних практик.

Отже, процес розвитку гендерного законодавства триває, Кабінетом Міністрів України та органами виконавчої влади здійснюються усі можливі заходи щодо забезпечення гендерної рівності в українському суспільстві.

РОЗДІЛ 2
ПРОФІЛАКТИКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ЕКСТРЕМАЛЬНІ СИТУАЦІЇ

Андрющенко Т. Г., аспірантка кафедри теорії та методики фізичного виховання, оздоровчої та лікувальної фізичної культури Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Сучасний стан занять фітнесом

Популярність фітнесу, особливо для дітей різного віку продовжує підвищуватись і надалі, як в країнах близького зарубіжжя, так і у нас в Україні. Напрями дитячого фітнесу, які сьогодні стають популярними, з'явилися на основі традиційних і нетрадиційних засобів оздоровчої фізичної культури та постійно поновлюються інноваційними оздоровчими технологіями.

На основі поглибленого аналізу наукової та методичної літератури з питань застосування засобів дитячого фітнесу у фізичному вихованні дошкільників нами було розроблено авторську методику, метою якої було підвищення фізичної підготовленості й рівня фізкультурної освіченості дітей 5-6 років. З урахуванням вікових особливостей дітей були обрані найбільш цікаві засоби дитячого фітнесу, що використовувались в основних формах занять.

Запропонована методика являла собою комплексне використання засобів дитячого фітнесу та впровадження його напрямків у фізкультурно-оздоровчу діяльність дошкільного навчального закладу.

У процесі розробки авторської методики було виокремлено 2 взаємопов'язані розділи: практичний (підвищення фізичної підготовленості дітей 5-6 років засобами дитячого фітнесу); теоретичний (засвоєння необхідних знань з фізичної культури, здоров'я, гігієни тощо).

Основне (базове) фізкультурне заняття проводилося з використанням засобів дитячої хореографії, до програми якої були включені елементи бальних, класичних, сучасних, естрадних і народних танців. Такі заняття проводилися у формі сюжетних. ***Ранкова гімнастика*** проводилася у формі step-by-step, яка передбачала виконання ходьби та її різновидів, а також комплексів вправ, які супроводжують ходьбу. До змісту ***гігієнічної гімнастики після денного*** сну належали елементи дитячої йоги, до якої увійшли вправи для профілактики постави та плоскостопості й фітбол-гімнастика. ***Фізкультхвилинки*** проводились у вигляді лого-аеробіки, яка складалася з комплексу фізичних вправ з одночасним проговорюванням звуків і віршів. До змісту ***фізкультурної паузи*** входило виконання фізичних вправ з імітацією рухів тварин, птахів і комах у формі «зооаеробіки». ***Рухливі ігри на прогулянці*** передбачали використання ігрофітнесу у формі baby-games, тобто рухливих ігор, естафет, конкурсів в основних рухах.

За результатами реалізації практичної частини розробленої нами авторської методики з переважним використанням засобів дитячого фітнесу, критеріями її ефективності була динаміка досліджуваних фізичних якостей.

На початку експерименту та по його завершенню ми використали метод педагогічного тестування. Отримані середні результати виконання тестів оцінювались за шкалою Е.С. Вільчковського і опрацьовувались методами математичної статистики. Отримані дані дозволяли нам судити про ефективність або неефективність нашої програми.

В началі експерименту, при проведенні опитування дітей КГ і ЕГ для визначення їх обізнаності в питаннях стосовно фізичної культури та здоров'я ми встановили, що для хлопчиків обох груп легшими виявилися завдання, де було потрібно обрати ті предмети, що загрожують життю дитини (тест «Здоров'я та безпека»). Найскладнішим виявився тест № 3 («Мандрівка у місто Харчування»), де потрібно було обрати корисні і некорисні продукти харчування. Необхідно зазначити, що для хлопчиків як контрольної, так і експериментальної групи, з п'яти запропонованих тестів складнішими виявились перші два завдання (тест «Мій організм» і «Я та моє здоров'я»), оскільки при відповідях виникали труднощі, причиною яких є недостатня інформованість дошкільнят. Серед питань, на які пропонувалось відповісти дітям без підказки педагога, особливо складними виявились наступні: «Як ти можеш щось дізнатись про себе?» і «Які частини тіла ти знаєш?». Слід відзначити, що більше половини дітей давали відповіді, які були не правильними. Окрім цього, у респондентів досліджуваних груп виникали труднощі при виборі карток з правильними варіантами відповіді для тесту «Чистота – основа здоров'я», де потрібно було обрати предмети особистої гігієни. Понад 50% дітей це завдання виконали тільки з активною допомогою педагога.

Отже, використання експериментальної методики, яка передбачала впровадження різних напрямів дитячого фітнесу в фізкультурно-оздоровчу роботу дошкільних навчальних закладів, позитивно вплинуло на показники фізичної підготовленості хлопчиків експериментальної групи, порівняно з контрольною. ЇЇ використання сприяє поліпшенню рівня елементарних знань з фізичної культури, гігієни, власного здоров'я, а також підвищенню інтересу дітей до занять із застосуванням засобів дитячого фітнесу.

Таким чином, експериментальна методика є ефективною, оскільки за всіма показниками в експериментальній групі у дітей спостерігалися достовірні зміни, а в контрольній групі таких змін не відбулося.

Афанасьєва Н.Є., канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах, Національний університет цивільного захисту України

Особливості впливу психологічного консультування на емоційні та психічні стани фахівців екстремального профілю діяльності

Діяльність фахівців екстремального профілю здійснюється в особливих умовах, тобто в ускладнених, що відрізняються від звичайних. Діяльність в особливих умовах супроводжується значними психоемоційними навантаженнями, викликаними, зокрема: високою відповідальністю за прийняті рішення;

достатньою складністю виконуваних функцій; прискореним темпом діяльності; об'єднанням неоднакових за метою дій в одній діяльності; обробкою значної за об'ємом інформації; дефіцитом часу на ухвалення рішення тощо.

Діяльність в екстремальних умовах не проходить безслідно для професіоналів. Значною мірою це обумовлено характером зміни діяльності, що вимагає адаптаційної перебудови функціонування структур організму і механізмів регуляції мотивованої поведінки. Для збереження працездатності та професійного здоров'я доцільно здійснювати заходи психологічного супроводу, а після завершення діяльності – психологічної реабілітації. Якщо подібні заходи не проводити, істотно підвищується ризик виникнення різних психогенних розладів і психосоматичних порушень. Однією з ефективних форм психологічної взаємодії, яка застосовується у процесі психологічного супроводу та реабілітації, є психологічне консультування.

Для оптимізації емоційних та психічних станів в процесі психологічного консультування фахівців екстремального профілю використовуються психотехнології, спрямовані на ослаблення тривоги, формування позитивної установки на подолання труднощів, розвиток почуття затребуваності і соціальної захищеності, актуалізацію резервних можливостей фахівців. Більш докладно про психотехнології консультування представників екстремальних професій викладено в наших попередніх публікаціях.

Дослідження ролі психологічного консультування в зниженні проявів негативної симптоматики проводилося з фахівцями екстремального напряму (фахівці пожежно-рятувальних підрозділів, інспектори патрульної поліції та прикордонного загону). Кількість досліджуваних — 43 особи.

Дослідження актуальних і пролонгованих емоційних станів фахівців до та після психологічного консультування здійснювалося за допомогою методики «Оцінка психічної активації, інтересу, емоційного тонусу, напруги і комфортності» М.О. Курганського, Т.А. Немчина. Отримані результати відображені на рис. 1.

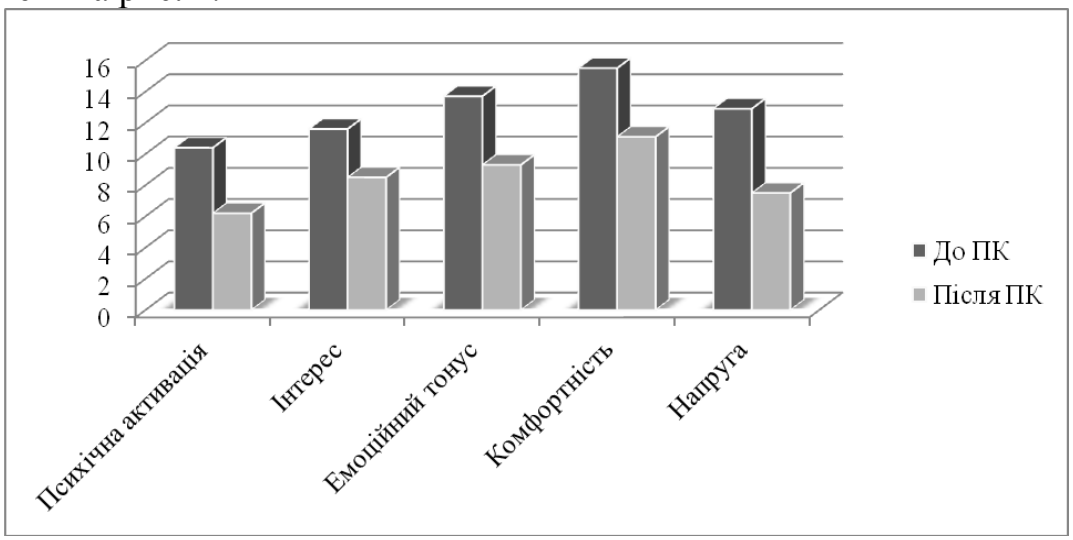

Рис. 1 – Показники психічної активації, інтересу, емоційного тонусу, комфортності, напруги клієнтів до та після психологічного консультування (бали)

Отримано значущі відмінності між показниками таких шкал, як: емоційний тонус ($p \leq 0,05$ за критерієм Стьюдента); комфортність ($p \leq 0,05$) і напруга ($p \leq 0,01$). Емоційний тонус і комфортність досліджуваних значущо зросли після психологічного консультування, а напруга — знизилася.

Зміни в якості деяких емоційних станів внаслідок проведеної психологічної роботи обумовлені, на наш погляд, наступним:

- по-перше, досліджувані отримали досить багато психологічної інформації щодо саморегуляції, самовпливу, саморозвитку, що стало певним стимулом до початку змін;
- по-друге, у них формується стійка потреба до самозміни, одним з етапів якої є розвиток внутрішньої емоційної гармонійності через пізнання внутрішніх ресурсів та можливостей;
- по-третє, людина, що усвідомлює мету і рухається до неї, адаптується в середовищі (у т.ч. соціальному), намагається оптимізувати свою діяльність, витрати енергії, сил, часу, тому вона опановує знання в області самодетермінації і технікі саморегуляції;
- по-четверте, стабільні стресові умови життєдіяльності, які спонукають людину знаходиться в стані постійної (або тривалої) мобілізації, стають потужною детермінантою до опанування прийомів саморегуляції.

Дослідження динаміки психічних станів фахівців до та після консультування здійснювалося за допомогою «Методики діагностики самооцінки психічних станів» Г. Айзенка. Результати відображені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Показники самооцінки психічних станів клієнтів до та після психологічного консультування (бали)

Шкали	До ПК (n=43)	Після ПК (n=43)	t	p
Тривожність	8,6±2,9	11,5±3,9	1,52	-
Фрустрація	12,7±4,3	10,4±3,6	1,21	-
Агресивність	14,5±4,9	10,2±3,5	2,26	0,05
Ригідність	11,3±3,8	10,9±3,7	0,21	-

Виявлено значущі відмінності між показниками досліджуваних до та після психологічного консультування за шкалою «Агресивність» ($p \leq 0,05$ за критерієм Стьюдента). Тобто внаслідок проведеної психологічної роботи агресивність досліджуваних досягла умовно оптимального рівня, тобто знизилася, але залишилася достатньою для ефективного і продуктивного соціального та професійного функціонування.

Однією з причин агресивності є невміння вибудовувати конструктивні взаємини з оточуючими, що виражається в невмінні встановлювати контакти з соціальним оточенням, у відсутності гнучкості. Розвиток комунікативної компетентності, формування психологічних прийомів і навичок побудови конструктивних взаємин з людьми, засвоєння комунікативних моделей і таке інше є способом оптимізації людської агресивності. У процесі консультування достатньо уваги приділялося формуванню саме цих умінь і навичок.

Таким чином, дослідження динаміки емоційних та психічних станів до та після психологічного консультування дозволяє нам зробити наступні висновки. Психологічне консультування суттєво підвищує стресостійкість особистості за рахунок освоєння прийомів саморегуляції та усвідомлення внутрішніх резервів організму, які можуть бути задіяні в напружених ситуаціях як професійної, так і особистої взаємодії. Оптимізується рівень агресивності. Зростають емоційний тонус і комфортність, у першу чергу завдяки зниженню зайвої внутрішньої напруги. Ми вважаємо це досить переконливими доказами ефективності психологічного консультування при роботі з певними емоційними та психічними станами, що не досягли рівня психопатології.

Білоцерківська Ю.О., канд. психол. наук, доцент кафедри практичної психології Української інженерно-педагогічної академії

Злотніков А.Л., канд. психол. наук, старший науковий співробітник, завідувач науково-дослідної лабораторії наукового центру Повітряних Сил ХНУПС

Інноваційні психологічні технології в роботі військового психолога по забезпеченню оптимального рівня морально-психологічного стану військовослужбовців

На сучасному етапі підготовка фахівців всіх напрямків неможлива без використання інноваційних технологій. Сучасні технології, що використовуються в усіх сферах трудової діяльності, значно підвищують якість, надійність та швидкість виконання поставлених задач. Зокрема, це важливо для фахівців, що працюють в особливих та екстремальних умовах, де надійність виконання завдань має найважливіше значення.

Взагалі слід відзначити що використання інноваційних технологій є однією з домінуючих тенденцій розвитку людства. Інноваційні технології пов’язані із загальними процесами в суспільстві, глобальними проблемами, інтеграцією знань і форм соціального буття. Інноваційні технології розвиваються на межі загальної інноватики, методології, теорії та історії педагогіки, психології, соціології та теорії управління.

Також актуальним є те що поняття «інноваційні психологічні технологій» у сучасній науковій літературі відсутнє.

В зв’язку з вищевказаним в науково-дослідній лабораторії (суспільно політичних проблем) наукового центру Повітряних Сил ХНУПС спільно з фахівцями кафедри практичної психології УІПА спланована робота по проведенню теоретико-методологічного аналізу існуючих сучасних інноваційних психологічних технологій. На основі проведеного аналізу заплановано визначити поняття «інноваційні психологічні технології». Результатом дослідження, що очікується є розробка методичних рекомендації для військових психологів по використанню цих технологій в своїй професійній діяльності.

Як зазначалося раніше поняття «інноваційні психологічні технологій» у

сучасній науковій літературі відсутнє. Вважається, що психологічні технології відрізняються від інших соціальних технологій, у тому числі педагогічних, жорсткою цілеспрямованістю, складовими елементами, характером їх зв'язків та відносин. Найбільш повним на наш погляд є наступне визначення даної дефініції: інноваційна психологічна технологія - науково-обґрунтована система дій, операцій та процедур, які мають забезпечувати цілеспрямований та поетапний розвиток в особистості певних психологічних якостей та передачу їй досвіду соціальних взаємодій (спілкування, дії та взаємин) за допомогою впровадження інновацій.

В межах запланованої науково-дослідної роботи пропонується вивчення інноваційних психологічних технологій за наступними напрямками:

1. Наративна терапія та терапія ре-авторства

Основа наративної терапії – наративна метафора: люди осмислюють своє життя, включаючи інших людей і події, через наративи, історії, які вони розповідають іншим і собі, і історії, які вони вже розповіли. Так наративи про інших чи про себе формують досвід, а відтак – життя. Людські наративи – це їх реальність. Ми народжуємося у домінуючих наративах нашої культури, певних істинах, які приймаємо на віру, і включаємо у свій світ – і живі наративи особистості підкоряються домінуючому наративу. Відповідно, завдання наративного терапевта – допомогти людям «деконструювати» історії, які керують їхнім життя; звільнити від обмежуючих, деспотичних історій і вжити історії, обрані власноруч.

З точки зору наративної терапії, історії, які люди приносять у психотерапію, зумовлені домінуючими наративами. Оскільки наше суспільство має потужний дискурс патології, домінують відповідно, проблемно-насичені історії. Ці проблемно-насичені історії провокують у людей проблемну ідентичність, а відтак – самоосуд і почуття безнадії: «Зі мною не все ОК!» Вважається, що проблема насправді не всередині людини, не в сімейних системах чи паттернах взаємодії, проблема розглядається як зовнішня по відношенню до людини, така, що обмежує і тисне на неї й на інших членів її системи. Таки чином, люди не обвинувачуються у їхніх проблеми.

2. Короткотермінова терапія, сфокусована на рішенні (SFBT - Solution focused (brief) therapy - Рішення цілеспрямованої (короткої) терапії)

В основі SFBT – уявлення про те, що мова створює реальність. Тому проблема – це реальність клієнта: щоб змінити проблему, необхідно змінити реальність, змінивши мову. На думку С. де Шазера, критичним моментом у цих змінах є переключення від проблемної розмови (problem talk) до розмови, спрямованої на рішення (solution talk). Терапевт фокусується на позитивних аспектах і потенціалах клієнта, надихаючи його на зміни; SFBT центрована на питанні: «Як ми конструюємо рішення?», і вихідне положення – інформація про проблему зовсім не є необхідною, усе, що необхідно – це розмова, спрямована на рішення чи мету.

У своїй роботі терапевти, які працюють у руслі SFBT використовують

спеціальні типи питань, щоб допомогти клієнтам перейти від розмови-проблеми до розмови-рішення. Усі питання ґрунтуються на уявленні про те, що усі рішення клієнтських проблем уже існує у їхньому житті.

3. Колаборaційна терапія (терапія співробітництва).

Терапія в КТ є процесом, що включає стосунки співробітництва та діалогічне спілкування; є процесом спів-пошуку, прояснення і розширення зони відомого; є процесом запрошення чогось нового. При цьому увага концентрується не на самому «новому», а на процесі його отримання.

Основна ідея: людські системи – це лінгвістичні системи. Знання – лінгвістично сконструйовані. Їх розвиток і зміни – колективний процес, знання і той-хто-пізнає взаємозалежні. Тому знання – ані статичні, ані такі, що віднаходяться – вони плинні та створені. Мова – це рушійна сила конструювання наших життєвих світів, і набуває вона свого значення і цінності через її використання. Тому вона обмежує і формує думки, досвід і спосіб його вираження, а те, що створено за допомогою мови – завжди є мульти-авторським. Таким чином, реальність, яку ми приписуємо подіям, досвіду, людям не існує сама-по-собі, вона скоріше соціально-сконструйована в певній субкультурі і оформлена певною мовою – і тому є лише однією із множини можливостей. Психотерапія тепер стає однією із мов, систем творення смислів (meaning-making system).

Висновки: серед інноваційних психологічних технологій колективом науковців задіяних в науково-дослідній роботі «Інновація» пропонуються наступні: особистісно-орієнтовані технології, нові інформаційні технології, технології розвитку творчості, ігрові технології, діалогові технології, проектні технології, технології ціле покладання, тренінгові технології.

Вважається, що якщо військовий психолог використовує інноваційні психологічні технології, то поведінка його стає природньою, і тому спосіб мислення і спосіб буття також природні, тому він природно на підсвідомому рівні буде взаємодіяти із військовослужбовцем, створюючи простір, де він і військовослужбовець зможуть спілкуватися, співпрацювати і співконструювати один одного.

Блінов О.А., канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри соціальних технологій Національного авіаційного університету, науковий кореспондент лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Особливості мотивації та переживань учасників бойових дій

Діяльність людини в екстремальних умовах приводить до значних змін в її афективній, когнітивній та поведінковій сфері. Дослідження мотивації людини до діяльності в таких умовах, вивчення різнобічної палітри психологічних переживань у вигляді відчуттів, станів, спогадів та ін., є актуальним питанням сьогодення.

Нами, за допомогою експертної оцінки, були визначені основні види мотивів у військовослужбовців, а також їх переживань. Було опитано 89 військових, які приймали участь в АТО. Це були фахівці, які проходили курси підвищення кваліфікації (командири взводів, офіцери оперативного резерву, органів виховної роботи, курсанти ВВНЗ).

Вік опитаних складав від 22 до 57 років. Серед них мають вищу освіту 85% військових. Одружені 64,4%. Мають поранення 10,1%, контузії 22,0%.

Термін перебування військовослужбовців в АТО складав: до 3 міс. – 15,3%; до 6 міс. – 28,8%; до 12 міс. – 35,6%; до 18 міс. – 15,2%; до 24 міс. – 1,7%; 24 міс. – 3,4%.

Визначення мотивації у військовослужбовців здійснювалося за 10-ти бальною шкалою. Після отримання цифрових даних була проведена їх рангова кореляція, яка дозволила комплексно проаналізувати результати роботи (див. табл.1).

Таблиця 1 – Мотивація участі в бойових діях

№з/п	Види мотивів	Бали	Ранг
1	Професійний обов'язок	7,89	1
2	Колективізм, бойове товариство	7,53	2
3	Прагнення до справедливості	7,43	3
4	Прагнення випробувати свої особистісні якості, характер	7,28	4
5	Патріотизм	7,03	5
6	Бойовий азарт	5,67	6
7	Повага і довіра до вищих командирів	4,82	8
8	Почуття помсти	3,28	9

Аналіз рангів різновидів мотивів дозволив встановити групування відповідей за змістом. Найвищі бали отримали різновиди мотивацій, які розкривають зовнішні соціальні зв'язки особистості військових. Це професійний обов'язок (7,89 балів), колективізм, бойове товариство (7,53 бала). На другому та третьому місцях знаходяться різновиди мотивацій вектор яких спрямований на розкриття внутрішнього світу людини – прагнення до справедливості (7,43 бала), прагнення випробувати свої особистісні якості, характер (7,28 балів).

Найменший рівень отримує показник почуття помсти, який отримав останнє 9 місце в ранговій кореляції і дорівнює 3,28 балів. А на восьмій сходинці цього мотиваційного ряду знаходиться повага і довіра до вищих командирів (4,82 бала). Отримання такого низького рангу свідчить про існування проблем у вертикальних військово-соціальних зв'язках.

Для подальшого поглибленого аналізу ми виділили середній профіль мотиваційних різновидів учасників бойових дій з врахуванням явища полімотивованості діяльності (одночасної дії декількох збудників), (див. рис. 1).

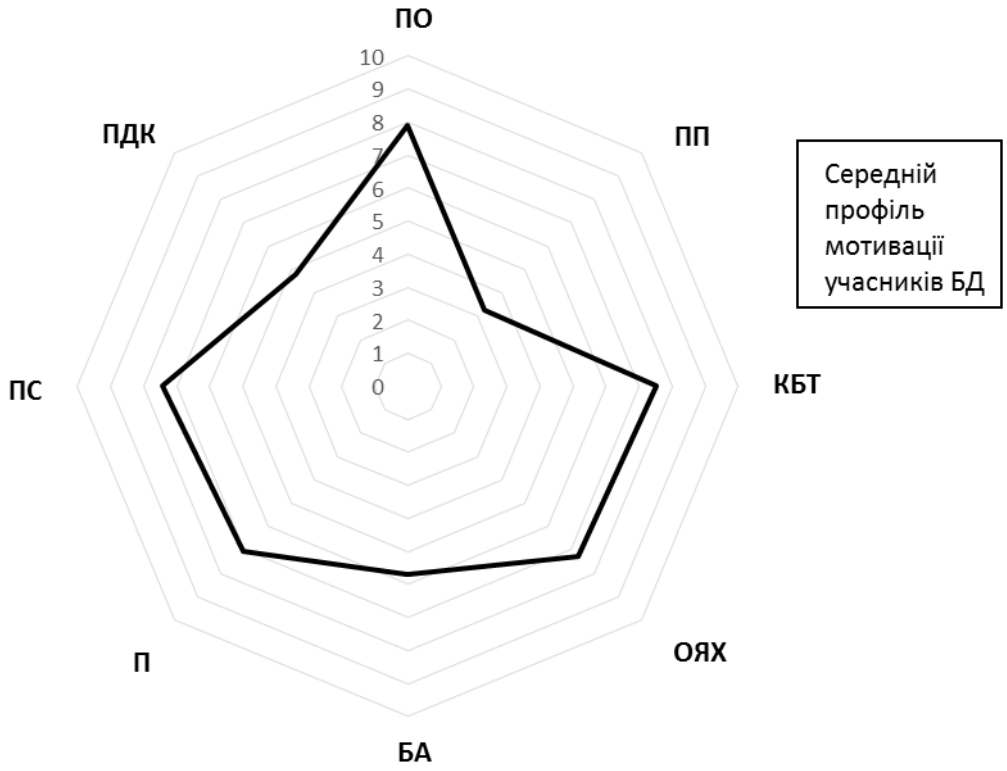

Рис. 1 – Середній профіль мотивації учасників бойових дій

де: ПО – професійний обов'язок; ПП – почуття помсти; КБТ – колективізм, бойове товариство; ОЯХ – прагнення випробувати свої особистісні якості, характер; БА – бойовий азарт; П – патріотизм; ПС – прагнення до справедливості; ПДК – повага і довіра до вищих командирів;.

Наступним нашим кроком було визначення за 10-ти бальною шкалою рівня переживань учасників бойових дій (див. табл. 2).

Таблиця 2 – Рівень переживань учасників бойових дій

№з/п	Переживання	Бали	Ранг
1.	Оптимізм	6,51	1
2.	Гордість за участь у подіях	6,46	2
3.	Бажання знову брати участь в подібних подіях	5,88	3
4.	Ненависть до супротивника	5,04	4
5.	Почуття вдячності керівникам	4,92	5
6.	Задоволення	4,85	6
7.	Відчуття того, що нас підставили, зрадили	4,44	7
8.	Нерозуміння подій	4,07	8
9.	Нав'язливі спогади	3,55	9
10.	Почуття невпевненості в своїх силах	3,49	10
11.	Агресивність	3,42	11
12.	Відчуття своєї непотрібності	2,95	12
13.	Нічні кошмари	2,13	13

Аналіз результатів рангової кореляції відповідей респондентів показує розподіл їх переживань на три групи. Так, до складу першої групи увійшли переживання 1, 2, 3, 5, 6 місць у ранговій таблиці. Вони мають чітку стенічну

спрямованість – це оптимізм людини, гордість за участь у подіях, бажання знову брати участь в подібних подіях, почуття вдячності керівникам, задоволення (від 4,85 балів до 6,51 бала).

У складі другої групи знаходяться негативні переживання соціальної спрямованості. Це – ненависть до супротивника; відчуття того, що нас підставили, зрадили; нерозуміння подій (4,07-5,04 бала).

До складу третьої групи увійшли переживання негативної спрямованості, які розкривають актуальні переживання особистості. Це – нав'язливі спогади, почуття невпевненості в своїх силах, агресивність, відчуття своєї непотрібності, нічні кошмари (від 2,13 балів до 3,55 балів).

Середній профіль переживань учасників бойових дій наданий на рис. 2.

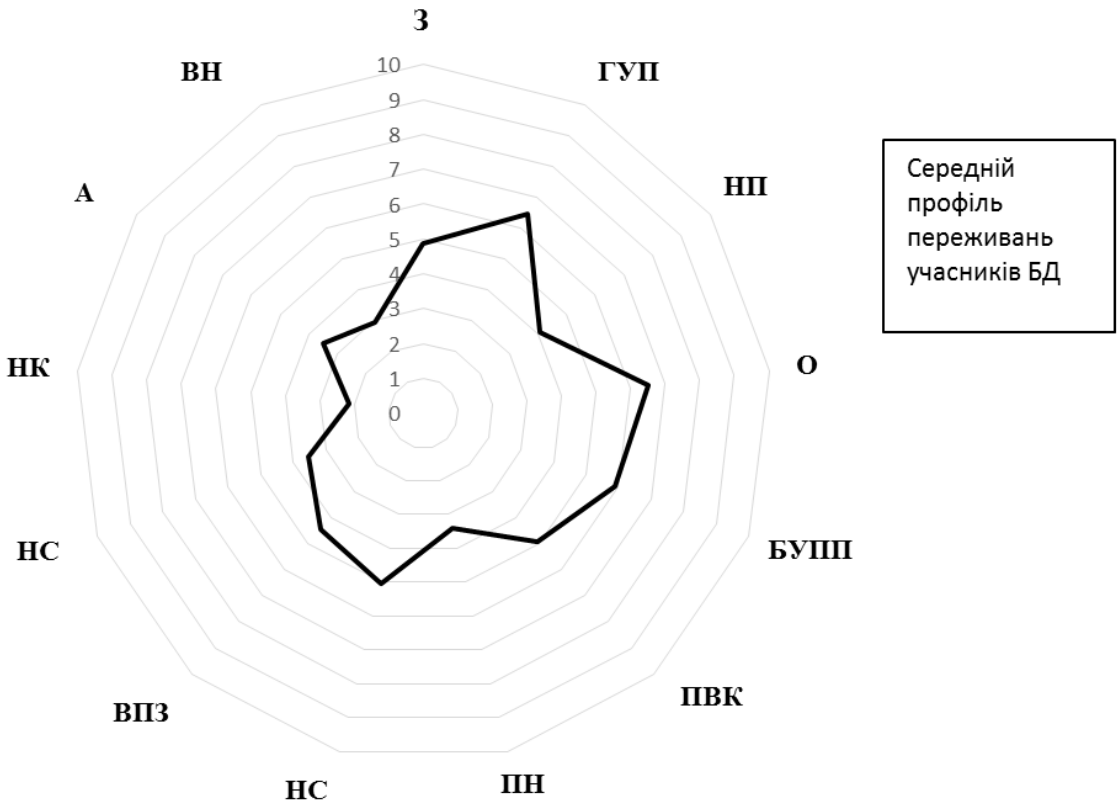

Рис. 2 – Середній профіль переживань учасників бойових дій

де: З – задоволення; ГУП – гордість за участь у подіях; НП – нерозуміння подій; О – оптимізм людини; БУПП – бажання знову брати участь в подібних подіях; ПВК – почуття вдячності керівникам; ПН – почуття невпевненості в своїх силах; ВПЗ – відчуття того, що нас підставили, зрадили; НС – нав'язливі спогади; НК – нічні кошмари; А – агресивність; ВН – відчуття своєї непотрібності.

Таким чином, виконання військовослужбовцями службових обов’язків в екстремальних умовах діяльності приводять до значних змін в їх афективній, когнітивній та поведінковій сфері. Дослідження мотиваційної спрямованості та переживань учасників бойових дій сприяє кращому розумінню особистостей

військовослужбовців.

Буличєва В.С., курсант IV курсу психологічного факультету Інституту кримінально-виконавчої служби Національної академії внутрішніх справ

Ятчук М.С., канд. психол. наук, старший викладач кафедри практичної психології Інститут кримінально-виконавчої служби Національної академії внутрішніх справ

Арт-терапія в роботі з особами, які пережили травматичні події

Часом люди, які пережили травматичну подію та знаходяться в кризовому стані вважають, що їм ніхто не зможе допомогти, що вони перебувають у безвиході. Проте як свідчить практика використання арт-терапії допомагає особам, які пережили травматичні події. На даний час активно впроваджують у практику арт-терапію О. Вознесенська, Л. Мова та інші. Але питання використання арт-терапії у роботі з особами, які пережили травматичні події залишається недостатньо вивченим, тому ми обрали саме цю тему дослідження.

Арт-терапія розглядається як спосіб зцілення за допомогою мистецтва, де «зцілення» є досягнення клієнтом цілісності – у першу чергу, психічної. Мистецтво є психотерапевтичним за своєю природою та сутністю і вирішує проблеми пристосування «Я» людини до навколишньої реальності, сенсу існування цього «Я» або внутрішнього буття людини, досягнення гармонії між внутрішнім світом людини та оточенням.

При роботі з особами, які пережили травматичні події можна використовувати такі напрями арт-терапії:

1) Музикотерапія, як метод арт-терапії може бути використано, як у активній (виконування певної пісні), так і пасивній формі (прослуховування певної музики), для надання допомоги постраждалим особам.

2) Ізотерапія надає можливість особистості розкрити внутрішній світ, виявити внутрішньоособистісні конфлікти за допомогою образотворчого мистецтва. Це може бути створення малюнків, колажів, вироби з глини, пластилину. Ці заходи допомагають особистості нормалізувати психоемоційний стан, тощо.

3) Казкотерапія дає можливість людині краще пізнати себе, досягнути внутрішньої гармонії, нормалізувати відносини з оточуючим світом та іншими людьми.

4) Бібліотерапія дає можливість задуматись над своїм минулим, поглянути на майбутнє. Правильний вибір книги для читання сприятиме самопізнанню особистості тощо.

5) Пісочна терапія допомагає людям у яких є нервові розлади, страхи. Люди, коли працюють з піском, розслабляються та можуть в певний момент розповісти все те, що їх турбує. Отже, ця терапія допомагає виявити та подолати страхи, переживання, нервові розлади тощо.

Ці заходи можна проводити індивідуально та групі.

Отже, арт-терапія є одним з методів психологічної допомоги людям у яких в житті сталися травматичні події. Саме завдяки використанню різних видів арт-терапії можна вивільнити негативні емоції, подолати страхи та травматичні переживання, підвищити самооцінку, досягнути внутрішньої гармонії, відчути підтримку оточуючих, відновити зв'язок минулого та майбутнього, визначити життєві перспективи тощо.

Вайда Т.С., канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки Херсонського факультету, Одеський державний університет внутрішніх справ

Системний підхід, як обов'язкова умова досягнення ефективності профілактики посттравматичних стресових розладів у працівників патрульної служби Національної поліції України

Виникнення посттравматичного стресового розладу (далі − ПТСР) у кожного конкретного працівника патрульної служби Національної поліції України (далі − НПУ) залежить і визначається впливом особливостей травмуючої події, індивідуальних особливостей особи, а також від комплексу супутніх соціальних та соціально-психологічних факторів.

Поняття травматичної ситуації, що призводить до виникнення ПТСР, має неоднозначне розуміння у середовищі науковців. Аналіз результатів досліджень провідних науковців з цієї проблеми (Ф.І. Іванов, В.С. Медведєв, Х. Резнік, І.М. Слюсар, Г.М. Румянцева, О.В. Тімченко, С.І. Яковенко та ін.) дає можливість констатувати, що психотравмуючі ситуації виникають залежно від їх раптовості (неочікуваності), тривалості в часі, інтенсивності впливу, частоти повторювань, характеру наслідків (тяжкості), включеності особи (глибини переживань), наявності підсилюючих чинників. Критична оцінка особливостей травматичного досвіду особи правоохоронця за вищевказаними ознаками дозволяє психологам всебічно вивчити особливості психотравми поліцейського патрульної служби і розробити ефективну систему подолання її наслідків у вигляді ПТСР.

Аналіз основних сучасних наукових праць та поліцейської практики в галузі вивчення природи ПТСР дозволяє нам зробити висновок, що ця проблема стає дедалі актуальнішою для органів та підрозділів НПУ, так як правоохоронна діяльність характеризується потенційно підвищеним рівнем психічного травматизму її працівників, потребує нових досліджень щодо удосконалення профілактики утворень вищезазначених особистісних ускладнень.

Необхідність подальшого удосконалення психологічного супроводження службової діяльності поліцейських патрульних підрозділів НПУ дає нам підстави обґрунтувати доцільність проведення власного дослідження, в межах якого пропонується розглянути системний підхід до вивчення ПТСР серед працівників вищезазначених підрозділів та надання методичних рекомендацій щодо їх мінімізації.

Робота виконана у відповідності до плану науково-дослідних і дослідно-

конструкторських робіт Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний № 0116U006773).

Дослідження умов діяльності особового складу патрульної служби НПУ, стану фізичного травматизму, захворюваності, напруженості та конфліктності службових ситуацій серед поліцейських, а також власний досвід педагогічної роботи з первинної підготовки осіб, котрих вперше прийнято на службу до НПУ, дозволяють зробити висновок, що діяльність працівників цього підрозділу поліції характеризується постійним накопиченням стресу. Вченими, зокрема, І.М. Слюсар, виділяються наступні найбільш психотравмуючі фактори їх службової діяльності: 1) поранення та отримання фізичних травм під час несення служби; 2) загроза особистому життю або пораненню (каліцтву); 3) загибель або поранення напарника під час несення служби; 4) загибель або поранення цивільних осіб, учасників дорожнього руху (вид спотворених тіл, крові, тілесних ушкоджень); 5) втрати серед особового складу підрозділу (природна смерть, самогубство або вбивство); 6) застосування вогнепальної зброї; 7) тиск з боку керівництва; 8) проблеми, що виникають через недостатнє грошове утримання; 9) недостатня соціальна захищеність; 10) конфлікти з учасниками дорожнього руху та негативне відношення з боку населення; 11) великі фізичні навантаження та перевтома на службі; 12) відсутність вільного часу.

В залежності від змісту та походження психічних травм, що мають місце в професійній діяльності працівників патрульної служби НПУ вчені виділяють їх наступні типові види:

1) *психічна травма*, як наслідок екстремальної події, що обмежена в часі і створює негативний вплив на психіку інспектора (наприклад: отримання травм внаслідок ДТП, застосування вогнепальної зброї тощо);

2) *довготривала психотравма* або така, що виникає в результаті повторюваності чисельності незначних психотравмуючих подій, повсякденних ситуацій професійного стресу (а саме: конфлікти з учасниками дорожнього руху, негативне ставлення до працівників патрульної поліції з боку пересічних громадян, тиск з боку керівництва тощо);

3) *«кумулятивна» психотравма*, що виникає в результаті накопичення та примноження екстремального і повсякденного травматичного досвіду, і характеризується тим, що попередня психотравма посилює вплив наступної.

За даними статистики, ризик виникнення ПТСР у працівників патрульної служби значно вищий у віці від 30 до 40 років та у тих, що мають стаж 9-12 років роботи на посаді. Крім того ризик виникнення ПТСР зростає у осіб, що мають сенситивні, сентиментальні, тривожні риси особистості, інтровертовані особи.

Ефективним з точки зору збереження та швидкого відновлення працездатності персоналу є профілактика негативного впливу травмуючих факторів службової діяльності на психіку окремого працівника при виникненні ПТСР шляхом надання невідкладної психологічної допомоги. З метою запобігання розвитку ПТСР корисним є створення та функціонування науково обґрунтованої

системи профілактики (мінімізації) даного явища.

Опираючись на існуючі напрацювання та на основі власного бачення шляхів вирішення проблеми з урахуванням специфіки несення патрульної служби нами вбачається доцільною методика мінімізації проявів ПТСР, що містить в собі *два напрямки***:** 1) нейтралізація впливу психотравмуючого фактору, зведення до мінімуму травматизму й смертності серед особового складу; 2) надання оперативної допомоги потерпілому патрульному після його перебування у психотравмуючій ситуації, що передбачає профілактику виникнення або розвитку відстрочених реакцій на дію психотравми.

Перший напрямок включає заходи правової, кадрово-управлінської, соціально-економічної, матеріально-технічної та психологічної спрямованості. Психологічні заходи профілактики слід розглядати як систему фахової діяльності, спрямованої на підвищення психологічної стійкості та формування психологічної готовності працівників патрульної служби до впливу травмуючих факторів службової діяльності. Даний напрямок передбачає: 1) професійно-психологічний відбір кандидатів на службу та їх належну первинну підготовку; 2) психологічне супроводження служби; 3) професійно-психологічну підготовку особового складу до дій в екстремальних умовах через систему службової підготовки.

В межах даних заходів психологічної профілактики потенційного впливу травмуючих факторів у службовій діяльності патрульних поліцейських доцільно своєчасно визначити фактори, які підсилюють ризик виникнення ПТСР і котрі слід враховувати при здійсненні професійно-психологічного відбору кандидатів на службу, а також активне впровадження програм психологічної підготовки працівників патрульної служби, головною методологією котрих має бути ідея самозбереження та саморозвитку стресостійкості поліцейського, в тому числі навчання навичкам конструктивного реагування на психотравмуючі ситуації під час несення патрульної служби.

Другий напрямок розглядається як взаємопов’язане застосування заходів соціальної, медичної та психологічної допомоги, що оперативно надаються після отримання патрульним психотравми. Психологічної допомога полягає у послідовному та взаємопов’язаному застосуванні заходів психодіагностики та психокорекції і має прямий зв’язок й взаємовплив з психологічною профілактикою дії травмуючих факторів службової діяльності. Остання має на меті запобігання виникненню психічного травматизму і, таким чином, є первинною по відношенню до психодіагностики та психокорекції ПТСР.

Психологічна діагностика патрульних поліцейських носить констатуючий та контролюючий характер та дозволяє вчасно встановлювати працівників, у яких розвинулися або мають високу ймовірність розвитку симптоми ПТСР; визначати стан правоохоронця і його готовність до виконання або продовження виконання службових завдань, необхідність застосування заходів профілактичного чи корекційного характеру; після проведення корекційних заходів визначає їх ефективність та необхідність подальшого проведення або зміни методів психокорекції.

На етапі надання психологічної допомоги патрульним поліцейським у вигляді

психокорекції на практиці проявляється її поділ на *первинну і вторинну психопрофілактику*. Тому на практиці умовно виділяється два види психокорекції: 1) надання невідкладної психологічної допомоги та 2) психологічна корекція віддалених наслідків впливу психотравми.

Невідкладна психологічна допомога потерпілим внаслідок впливу психотравми полягає в інформуванні особового складу про можливі негативні наслідки психотравмуючої події на особистість, проведенні дебрифінгу стресу (метод роботи з груповою психічною травмою − *уточнено нами*) за наслідками критичного інциденту, психологічному консультуванні з питань, що виникли в зв'язку з пережитою подією.

При виникненні в особового складу патрульної поліції віддалених наслідків впливу психотравми доцільним є застосування методів психологічної корекції, котрі спрямовані на подолання як самої психотравми, так і інших симптомів ПТСР найбільш адекватним природі їх виникнення психокорекційним методом.

Отже, опис психічного стану і поведінки працівника патрульної служби внаслідок дії травмуючих факторів (ПТС) характеризує певний спосіб життєдіяльності правоохоронця у подальших нормальних умовах, відображує наслідки несення служби з охорони публічного порядку в складних сучасних умовах реального світу (прояви тероризму, проведення в східних областях України антитерористичної операції тощо). Традиційний підхід щодо надання правоохоронцям з ПТС можливості брати участь у різного роду адаптаційних програмах не вирішує в повній мірі проблеми їх соціалізації, оскільки основна спрямованість цих заходів полягає не у прагненні допомогти людині позбавитися від психологічної проблеми, а в спробі привести уявлення працівника поліції про навколишню дійсність, що змінилася, до соціальних норм, які є загальноприйнятими в мирних умовах життєдіяльності суспільства.

ПТСР у працівників патрульної служби в більшості випадків не набуває клінічно виражених дезадаптивних форм, проте окремі його прояви істотно впливають на загальну працездатність та продуктивність праці конкретних працівників, що обумовлює необхідність психологічного корегування наслідків впливу психотравми. Керівникам підрозділів патрульної служби, в котрому проходить службу поліцейський, працівникам психологічної служби, лікарям варто враховувати, що істинне фізичне і психічне (душевне) здоров'я правоохоронця полягає не у відповідності його поведінки вимогам соціальних норм та стандартів, а перш за все у тому, щоб працівник патрульної служби самостійно чи з допомогою фахівців (психологів, медичних працівників) гармонізував свій внутрішній світ із реальними фактами життя. Якщо на обставини життя значний вплив чинять спогади, що гостро хвилюють працівника поліції, його поведінку, думки та почуття супроводжують травмуючи фактори з небезпечного минулого, дуже важливо чесно визнати їх існування, навіть якщо деяким фахівцям це здасться «ненормальним».

Психологічну корекцію ПТСР у працівників патрульної служби необхідно проводити диференційовано з урахуванням симптомів індивідуального розладу, інтенсивності їх прояві, природи психотравми та її давності. Ефективними

умовами є комплексне застосування як групових, так і індивідуальних методів психокорекції: аутогенне тренування, прогресивна релаксація, психогігієнічний комплекс, індивідуальні консультації зі застосовуванням прийомів когнітивної або раціональної психокорекції.

Першочерговим завданням членів сім'ї, товаришів по службі є створення позитивного мікроклімату у найближчому оточенні особи з симптомами ПТС, надання психологічної підтримки та посильної соціальної допомоги працівнику патрульної служби, мінімізація впливу на особистість поліцейського негативних факторів.

Гречаннікова К.С., курсант 4-го курсу психологічного факультету Інституту кримінально-виконавчої служби

Чичуга М.М., канд. психол. наук, викладач кафедри практичної психології Інституту кримінально-виконавчої служби

Актуальні проблеми соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій

Під час перебування учасників бойових дій на території проведення антитерористичної операції (далі – АТО) військовослужбовці зіштовхуються з великою кількістю проблем, які можуть призводити до появи професійних деструкцій. Тому актуальним є питання надання кваліфікованої психологічної допомоги учасникам бойових дій.

Основними проблемами учасників бойових дій після їхнього повернення до звичайного життя без військових дій є підозрілість, напруженість, замкнутість в собі, дратівливість, тривога, страх, відсутність емоцій, демонстративність поведінки, агресивність, що призводить до конфліктів у сім'ї, неконтрольованої агресії, зловживання алкоголем та наркотиками, безсоння, появи кошмарів, спогадів про минулі події. Також є й інші психічні прояви притаманні учасникам АТО, до яких належать потреба мати при собі зброю, відчуття самотності, непотрібності, невпевненості в своїх силах, негативне ставлення до навколишнього середовища та людей, втрата сенсу життя, прагнення уникати розмов з родиною, щоб останні не дізналися про жахи війни. Усі ці прояви, слід враховувати при організації реабілітаційних заходів з учасниками бойових дій.

Соціально-психологічна реабілітація на даний час є однією з найбільш актуальних видів діяльності, яка дає змогу відновити виснажену, деформовану депресіями, стресами і перевантаженнями психіку, покращити комунікабельність та стресостійкість осіб, які взяли участь в антитерористичній операції.

Проблему психологічної реабілітації бійців АТО вивчали такі науковці та дослідники: Г. Дмитренко, О. Іванцова, В. Лєсков, Л. Мульована, І. Озерський, Г. Циганенко та інші.

Зокрема, В. Лєсков стверджував, що соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій - це система психологічних, педагогічних і соціальних заходів, які спрямовані на відновлення, корекцію або компенсацію порушених

психічних функцій та станів, особистісного і соціального статусу військовослужбовців, які отримали психічну травму.

В. Лєсков вважав, що основні завдання психологічної реабілітації учасників військових конфліктів полягають у: визначенні ступеня та характеру розладів психіки, виявленні індивідуально-особистісних особливостей поведінки військовослужбовців; оцінці інтелектуальних, емоційно-вольових можливостей військовослужбовців, рівня їхньої працездатності; визначенні заходів індивідуальної та групової психологічної реабілітації; зниженні психічної напруги до того рівня, який би відповідав оптимальній працездатності; усуненні негативних психічних виявів за допомогою комплексного використання психологічних, психотерапевтичних, медичних та фізіологічних методів; проведенні професійно-психологічної реабілітації та професійної переорієнтації; діагностиці психічних станів, аналізі їхньої динаміки; оцінці ефективності психологічної реабілітації.

Під соціально-психологічною реабілітацією учасників АТО необхідно розуміти цілу систему заходів, спрямованих на відновлення функціонального стану організму, оптимізацію емоційного стану, підвищення мотивації, допомогу у процесі адаптації до оточуючого середовища тощо.

Основною метою соціальної реабілітації є забезпечення соціалізації особи і повернення морально-психологічної рівноваги та впевненості в собі. Тому при створенні системи соціально-психологічної реабілітації осіб, які брали участь у бойових діях, необхідно враховувати, передусім, відновлювальний характер адаптаційного періоду для цієї категорії населення, в той час, коли відбувається подолання наслідків бойової обстановки і відновлення втрачених соціальних зв’язків.

Важливе значення в реабілітаційній діяльності з учасниками АТО відіграє психологічна робота з батьками та членами сімей, які також зазнають психотравмуючого впливу. Для того, щоб допомогти учасникам бойових дій подолати стрес та сприймати їх такими, якими вони є кожному члену сім’ї важливо розуміти причини поведінки військовослужбовців та ті труднощі, які вони пережили.

Існує багато способів зменшення та подолання стресу в реабілітаційний період. Ефективними для учасників бойових дій є зайнятість будь-якою діяльністю, від якої людина отримує задоволення. До таких видів діяльності можна віднести: фізичну працю, відпочинок на природі, організацію культурних заходів, зокрема, похід в театр, кінотеатр, відвідування виставок тощо.

Зауважимо, що заходи, які реалізуються сьогодні в українському суспільстві щодо реабілітації учасників бойових дій не набули системного характеру. Результатом цього є відсутність належного соціального захисту цієї категорії осіб (правового, економічного, медичного, психологічного тощо), що породжує незадоволення їх своїм становищем у суспільстві.

Як стверджував В. Лєсков, свідченням успішного кінцевого результату соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців із районів військових конфліктів мають бути: задоволеність вирішенням матеріальних і життєвих

проблем; відчуття «свободи від війни», психологічна стабільність особистості, сімейне благополуччя, відсутність суїцидів, невживання наркотиків та алкоголю; успішна професійна реалізація.

Тому, потрібно активізувати допомогу учасникам бойових дій щодо соціальної-психологічної реабілітації за допомогою створення організаційних структур, які мають безпосередньо сприяти у вирішенні проблем учасників бойових дій. Також необхідно розробляти індивідуальні комплексні програми психологічної роботи та реабілітаційних заходів для кожного учасника АТО, який повернувся з місць бойових дій. Крім того, актуальними є розробка програм психологічної реабілітації для батьків та членів сімей учасників бойових дій.

Кардінал І.М., старший офіцер служби аналізу та моніторингу відділу психологічного забезпечення Головного управління Національної гвардії України

Психологічний супровід дітей військовослужбовців, які загинули під час виконання службово-бойових завдань в АТО, під час поїздки до центру підготовки інструкторів національних збройних сил Латвії (м. Цесіс)

В період з 30 липня по 5 серпня 2017 року на запрошення керівництва Латвійської Республіки за сприянням Аташе з питань оборони при Посольстві Латвійської Республіки в Україні та Надзвичайного та Повноважного Посла Латвійської Республіки в Україні під патронатом Міністра Оборони Латвійської Республіки пана Раймонда Берґманіса було організовано та проведено відпочинок у Латвійській Республіці (м. Цесіс, Школа підготовки інструкторів Національних Збройних Сил Латвійської Республіки) дітей (в кількості 20 осіб - 12 дітей від НГУ та 8 від ЗСУ) військовослужбовців Національної гвардії та Збройних Сил України, батьки, яких загинули або були поранені під час участі в антитерористичній операції на сході Україні.

Організацію підготовки взяло на себе командування Національної гвардії України.

Від Латвійської сторони організацію та проведення заходу було забезпечено Капеланом Національних Збройних Сил Латвії Ельмарсом Плавіньшем, загальне керівництво заходу було забезпечено – куратором проекту молодіжної організації (Jaunsardze – молоді захисники) пані Інгою Дамбе та інструктором з організації загального керівництва проекту – інструктором Школи підготовки інструкторів Національних Збройних Сил Латвійської Республіки, капітаном Гунтарсом Норбутсом.

Співпраця між країнами членами НАТО, Латвійською стороною та Національною гвардією України триває не перший рік. За цей час було проведено чимало спільних проектів, серед яких: військові навчання, мовні курси, передача гуманітарної допомоги постраждалому населенню Донецької та Луганської областей тощо.

31.07.2017 року делегація прибула у Школу інструкторів Національних збройних сил Латвії, яка дислокується у місті Цесісі. Слід зазначити, що окрім

підготовки військових спеціалістів, тут щорічно проводять свої канікули латвійські діти, що потребують додаткової уваги та діти з багатодітних сімей, або діти батьки яких не мають достатньої фінансової можливості забезпечити відпочинок своїм дітям. Разом із своїми однолітками з Латвії протягом п'яти днів юні гості жили за досить насиченою програмою, організованою інструкторами Школи.

Під час розміщення, інструкторами школи та керівниками делегації було прийнято рішення про сумісне розташування у кімнатах українських та латвійських дітей, з метою формування більшої довіри та злагодженості у спланованих розважальних програмах. Що в подальшому дійсно об'єднало дітей обидвох країн.

01.08.2017 року у першій половині дня інструкторами школи разом із супроводжуючими української делегації під керівництвом капітана Гунтарса Норбутса були проведені командостворюючі ігрові тренінги (подібні заняття використовуються психологами у Національній гвардії України під час проведення тренінгів з командостворення). В подальшому, згуртуванню дітей Латвійській та Української сторін допомагало сумісна участь у різноманітних інтерактивних та спортивних іграх, нічних походах до лісу й навіть у плаванні на човнах по мальовничій річці Гауї.

У зв'язку з тим, що приймаюча сторона являється складовою Міністерства оборони Латвії, то під час перебування української дитячої делегації до дітей військовослужбовців була постійно прикута увага з боку преси, а саме національного телевізійного каналу RL1. Вважаючи, що діти так само, як і дорослі підпадають під вплив стрес-факторів, можуть мати посттравматичний стресовий розлад після втрати близьких, перебуванні у екстремальній ситуації, керівництвом групи було прийнято рішення про попереднє вивчення та запобігання питань журналістів, що можуть викликати емоційний дискомфорт, стан дістресу. За рекомендаціями психолога, журналісти задавали питання обережно, тільки дітям, які були готов надавати інтерв'ю. Основними питаннями були задоволеність відпочинком, відношення до того, що відбувається в Україні, живий чи загиблий батько. Необхідно відмітити, що навіть час, який пройшов з моменту загибелі батьків, не загоїв рани дітлахів. Так, коли діти давали інтерв'ю для Латвійського телебачення, спостерігалось включення фідбеків, відкладених спогадів та емоційної пам'яті того, що дитина пережила, коли була отримана звістка про загибель батька. Після індивідуальної психологічної бесіди виявлялось, що дитина відчувала безпорадність перед тим, що відбулось, відчуття покинутості. Особливо гостро спостерігали такі реакції у дітей із благополучних сімей, коли прив'язаність до батька, який загинув, була дуже високої. У протилежності дітей, батьки яких розвелись до мобілізації або не проживали разом на момент загибелі батька. Глибина горювання дітей із благополучних сімей також виявилась сильнішою, чим у дітей розведених батьків, які прийняли втрату більш спокійно, час горювання був менш тривалим, а її глибина невелика.

Завдання психолога під час подорожі мало за мету підтримати, пом'якшити вплив спогадів на самопочуття дітей, спостереження за наявністю остаточних

явищ впливу гострого стресу від звістки про загибель батька. Крім того, дорослі намагались об'єднувати дітей в одну команду, щоб вони могли допомагати один одному, щоб виработити співчуття один до одного.

Під час супроводження постійно здійснювався контроль психологічного стану дітей, надавалась психологічна допомога за запитом дитини, проводилася корекція їх поведінкових атрибуцій. Значна увага була направлена на Олексія Заваду, 13 років (сина Героя України Богдана Завади), Владислава Куриловича, 13 років (сина загиблого разом з генерал-майором С.М. Кульчицьким Сергія Куриловича). Психологічні аспекти, які сформувались з боку Олексія Завади, як своєрідна захисна реакція - інфантильна домінація поведінки з вимаганням уваги до себе з боку оточуючих. У випадку В. Куриловича спостерігалась природне дорослішання із зрозумінням власної відповідальності за своє майбутнє.

Крім того, за час спостереження дітей загиблих військовослужбовців, виявились тенденції гіпервідповідальності дітей за горювання матері, за підтримку. Так, наприклад, спостерігалось перейняття на себе відповідальності за психологічний стан матері, її здоров'я, виховання молодших сестер та братів - спостерігалось раннє дорослішання таких дітей. Під час спілкування з журналістами вони тримались перед камерою більш стримано, підтримували інших дітей, які не могли самі справиться зі спогадами.

Крім того, дуже сильно проявлялись психотравми покинутості у хлопців, які опинились перед проблемою втрати емоційного зв'язку з мамою. Мати, яка у горюванні поринула у пошуки підтримки з боку іншого чоловіка, втрачає не тільки емоційний, фізичний зв'язок з дитиною, а й замість нормального психофізіологічного розвитку формує у дитини інфантильність. Що і спостерігалось протягом подорожі з боку деяких дітей, батьки яких загинули 2-3 роки тому.

Кердивар В.В., ад'юнкт науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру Національного університету цивільного захисту України

Психологічні проблеми адаптації вимушених переселенців зі Сходу України до нових умов життя

У сучасній політичній й соціально-демографічній ситуації в Україні очевидно, що потенціал вимушених переселенців з Донбасу постає як важливий ресурс соціально-економічного розвитку нашого суспільства та умова його соціальної безпеки.

Однією із головних проблем, із якою зіткнулися вимушені переселенці на новому місці проживання, це проблема соціальної та психологічної адаптації, що є складним, багатоаспектним і часто тривалим процесом, пов'язаним із переживаннями вимушеними переселенцями змін, культурних відмінностей, а іноді й ізоляції.

Наукові розробки сучасних проблем міграції відрізняються багатогранністю і широким спектром досліджуваних об'єктів. Так, взаємні установки і стратегії міжкультурної взаємодії переселенців і приймаючого населення, соціально-психологічні установки молоді по відношенню до переселенців досліджено в працях Н. Лебедєвої. Етнопсихологічні та соціально-психологічні питання біженців і вимушених переселенців, досвід практичної роботи з надання психологічної підтримки даної категорії осіб проаналізовано у дослідженнях Г. Солдатової. Проблему інтеграції мігрантів та біженців у місцеве співтовариство вивчала група дослідників у складі Б. Жогіна, Т. Маслової, В. Шаповалова та ін.

У цілому увагу вчених сконцентровано на психологічних, демографічних і соціальних особливостях міграції, при цьому абсолютно відсутні роботи, пов'язані з освітньою парадигмою міграції, із адаптацією, підтримкою і захистом.

Соціально-психологічний підхід при вивченні проблем міграції акцентує увагу на проблемах соціально-психологічної адаптації та соціалізації сім'ї мігрантів та їхніх дітей, їх супроводу та підтримки. Соціальна психологія розглядає проблему міграції в ракурсі створення комплементарного середовища для взаємодії «своїх» і «чужих» («місцевих» і «прийшлих»). Крім цього, соціально-педагогічний підхід у дослідженні міграції спрямовує на вивчення форм, принципів і методів педагогічного впливу на учнів-мігрантів з міст Донбасу для успішного оволодіння, найчастіше, українською мовою і отримання знань для успішної реалізації свого потенціалу.

Переміщення в іншу культуру, у контексті психологічної адаптації, розглядається як ряд стресових життєвих змін, які вимагають мобілізації адаптивних ресурсів особистості і обов'язкової реакції у відповідь. Цей підхід визначає вибір чинників, які включаються в дослідження психологічної адаптації вимушених переселенців.

Цікаву класифікацію чинників адаптації запропоновано Т. Стефаненко. У своїй класифікації автор виділяє індивідуальні (демографічні і особові) і групові чинники. До першої категорії Т. Стефаненко відносить такі чинники як вік, стать, освіту, особистісні характеристики, мотивацію, очікування і життєвий досвід мігрантів. Друга категорія включає характеристики взаємодіючих культур – міра схожості або відмінності між культурами; особливості культури, до якої належать мігранти; особливості країни перебування.

Ще одним важливим чинником, який може ускладнювати або, навпаки, полегшувати адаптаційний процес, є очікування мігрантів. Деякими дослідниками встановлено, що реалістичні очікування полегшують процес міжкультурної адаптації, у той час як помилкові очікування здатні викликати виникнення більшої кількості проблем і посилення стресу.

При вивченні очікувань мігрантів також часто враховується міра невідповідності очікувань реальному досвіду. Результати досліджень, що проводяться в цьому напрямі, говорять про те, що занижені очікування (коли досвід виявляється більш позитивним, ніж очікування) приводять до зростання задоволення життям і сприяють успіху рольової адаптації мігрантів.

Стратегії подолання стресу також впливають на психологічну адаптацію, хоча цей чинник вимагає подальшого більш детального вивчення. Так, К. Уорд і її колегам вдалося виявити чотири стратегії подолання стресу в ході адаптації: настання, уникнення, прийняття, пошук соціальної підтримки.

Багато дослідників указують на зв'язок між адаптацією до культури й особистісним зростанням. Висловлено припущення, що люди, які відчувають себе комфортно більш ніж в одній культурі, інтелектуально й емоційно більше задоволені життям, ніж монокультурні індивіди. Крім того, багатьма експериментами підтверджується, що діти, переміщені в насичене, складне й мінливе середовище, згодом краще виконують цілий ряд інтелектуальних і когнітивних завдань, ніж діти, які виросли в одноманітному й сенсорно обмеженому середовищі. Вивчення дітей-білінгвів показало, що вони значно краще, ніж мономовні діти, виконують різні когнітивні завдання. Існує припущення про зв'язок між етноцентризмом і одномовністю. Також вважається, що досвідчені і вмілі в культурних контактах особистості мають у своєму арсеналі більше можливостей подолання життєвих проблем, тобто це сприяє підвищенню адаптивних можливостей індивіда.

Досліджуючи адаптацію мігрантів та переселенців у Непалі, К. Уорд і А. Рана-Дьюба виявили, що сильна ідентифікація зі своєю культурою прогнозує поліпшення душевного самопочуття, тобто позитивно впливає на психологічну адаптацію. У той час як сильна ідентифікація з культурою приймаючої сторони сприяє кращій соціально-культурній адаптації. Переселенці, які вибирають стратегію інтеграції, краще пристосовуються психологічно. Стратегія асиміляції сприяє більш ефективній соціально-культурній адаптації і знижує кількість соціально-культурних проблем.

Слід зазначити, що в сучасному суспільстві склалося подвійне ставлення до мігрантів та вимушених переселенців зі Сходу України. Більшість корінних жителів співчувають стану сімей переселенців і намагаються допомагати у вирішенні їх проблем, а менша частина населення відноситься байдуже і не цікавиться даним питанням. Суспільство підтримує думку і тенденцію, що у бідах і труднощах переселенців винна влада, непродумані дії і політика, які привели до виникнення міжнаціональних конфліктів, а тому вирішувати проблеми вимушених переселенців повинні, перш за все, владні органи, державні установи. У кінцевому рахунку, переселенці та їхні діти залишаються один на один зі своїми проблемами і труднощами.

Як доводить досвід багатьох країн, і нажаль, досвід сучасного українського суспільства, соціальна підтримка з боку співвітчизників і з боку місцевого населення розглядається як один із основних факторів, що позитивно впливають на психологічне благополуччя, поліпшують фізіологічні, емоційні, інформаційні та матеріальні ресурси переселенців. Соціальна підтримка сприяє збереженню адекватної самооцінки і самоповаги, успішної адаптації в новому середовищі. Спілкування з співвітчизниками має певні емоційні переваги, даючи можливість поділитися думками про життя в новому оточенні. Крім того, безумовно, ті, хто

перебуває в подібному становищі, можуть бути джерелом корисних відомостей про те, як подолати проблеми, що виникають в новій обстановці.

Проведений нами теоретичний аналіз дозволяє зробити висновок про те, що одним із важливих чинників, що впливають на психологічну адаптацію, є оцінка переселенцем значущих для нього життєвих подій. Крім того встановлено, що різні люди неоднаково оцінюють потенційні чинники стресу при переміщенні в інакше середовище. Хтось розглядає їх, як такі, що несуть загрозу, а для інших – це стимул, що вимагає напруження сил для подальшого свого розвитку.

Таким чином, соціально-психологічні явища, пов'язані з вимушеним переміщенням осіб на території України, мають загальні закономірності та власну специфіку. Наслідки примусового переселення відображаються опосередковано й тепер, зокрема, на політичному та соціально-культурному рівнях. Соціально-психологічні процеси асиміляції, акультурації, маргіналізації, прояви конформізму, збереження культурної ідентичності, які супроводжують міграцію в Україні, відображаються при цьому якісно своєрідним способом.

Кислий В.Д., канд. псих. наук, доцент, професор кафедри психології та педагогіки Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Роженко А.А., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Психоемоційне та фізичне навантаження на особистість військовослужбовця під час ведення бойових дій

Сучасність нагородила живучих в ній психологічними перевантаженнями, малорухливим способом життя, зменшенням навичок соціальної адаптації. Замість того, щоб витрачати чс на пошук способів подолання труднощів людина стала орієнтуватися на отримання задоволення від життєвого процесу, причому, задоволення швидкого, що не потребує особистих фізичних і емоційних витрат.

Психологи, дивлячись на внутрішню сутність людини як на можливе джерело проблем і в той же час їх вирішення, роблять акцент на гармонії фізичних, соціальних і моральних компонентів.

Здоров'я найбільш повно можна охарактеризувати словами «збалансованість» і «гармонія» між внутрішніми і зовнішніми складовими життя людини.

В ряд погано впливаючих на людину факторів після несприятливої екології, генетичної спадковості, недосипання і переїдання з середини XX століття психологи ставлять психоемоційне навантаження.

Психоемоційне навантаження − це вплив на психіку людини зовнішніх і/або внутрішніх чинників, що підсилюють його нервову напруженість і емоційну збудливість.

Головні компоненти психоемоційного навантаження, які прямо впливають на тіло і психіку індивіда, називаються інформаційно-операційними, ситуативними і особистісним впливом.

Важливо відзначити значення психоемоційних навантажень, які, підвищуючи артеріальний тиск і частоту серцевих скорочень, сприяють збільшенню потреби міокарда в кисні. Напади, викликані психоемоційним напруженням, купіруються важче, ніж викликані фізичним навантаженням, оскільки важче усувається основний фактор. Психоемоційні навантаження хворому важче передбачити і важче вийти з-під їхнього впливу на відміну від фізичного напруження. Психоемоційне напруження може виникати під час неприємної бесіди, через конфлікт з членами сім'ї або з медичним персоналом, при перегляді хвилюючою телевізійної передачі.

Деякі напади стенокардії, що виникають уві сні по патогенезу є нападами стенокардії напруги. Хворий прокидається від відчуття, що щось заважає йому дихати, або через біль в області серця. Іноді хворий повідомляє, що в сновидінні йому довелося виконати важку фізичну вправу (підняття тяжкості, швидкий біг).

Зміст сновидіння як би підганяється до приступу стенокардії. Подібні напади можуть супроводжуватися страхом смерті і вираженими вегетативними реакціями.

Фізичне навантаження – це рухова активність людини що супроводжується підвищеним, відносно стану спокою, рівнем функціонування організму. Фізичне навантаження – це певна міра впливу рухової активності людини на організм, що супроводжується підвищенням рівня його функціонування (відносно стану спокою) (Б. М. Шиян). Відтак, «фізичне навантаження» означає, що виконання будь-якої вправи пов'язане з переходом енергозабезпечення життєдіяльності організму людини на більш високий, ніж в стані спокою, рівень. Наприклад, якщо прийняти величину енергозабезпечення і положенні лежачи за «1», то вже повільна ходьба з швидкістю 3 км/г викличе збільшення обміну речовин у 3 рази, а біг з біляграничною швидкістю і подібні до нього вправи – у 10 і більше разів

Найбільш важливим критерієм психічного здоров'я дослідники вважають психічну рівновагу. Цей критерій органічно пов'язаний з двома іншими: гармонійністю організації психіки та її можливістю адаптуватися до навколишніх умов. Від ступеня виразності психічної рівноваги залежить міра врівноваженості людини і умов її життя, її пристосованість до них.

До інших критеріїв психічного здоров'я прийнято відносити:

– здатність адекватного сприйняття навколишнього середовища і усвідомленого здійснення вчинків;

– цілеспрямованість, працездатність, активність;

– повноцінність сімейного життя, здатність самоврядування поведінкою відповідно до норм, почуття відповідальності за потомство і близьких членів сім'ї;

– критичний підхід до обставин життя;

– автономію особистості, компетентність відносно оточення, самоактуалізацію, впевненість у собі, невразливість (вміння звільнятися від прихованих образ) ;

– незалежність і природність поводження;

– почуття гумору, доброзичливість, здатність до адекватної самооцінки;

– самовладання і здатність радіти життю.

Основна реакція військовослужбовців на бойові дії − бойовий стрес. Організм

активно адаптується в умовах бойової обстановки. Включається напруженість механізмів саморегуляції, формується пристосувальна поведінка для дій в небезпечних умовах.

Екстремальна стресова ситуація – суворе та жорстоке випробування на міцність всіх психічних і фізичних можливостей. Кожний може зіткнутися з тим, чого не розуміє, відчути те, що раніше ніколи не відчував. Переживання кожної людини індивідуальні, специфічні. Проте, є немало спільного в тих реакціях, якими людина відповідає на небезпеку, необхідність знищувати противника, брак часу й інформації та інші несприятливі чинники.

Нормальними переживаннями людини в бойовій обстановці є не тільки відчуття патріотизму, любові до України, прагнення помститися ворогу, виконати бойову задачу, відчуття гніву, але і, такі негативні, як страх смерті, поранення, каліцтва, полонення противником, страх не виконати поставлену бойову задачу та виявитися боягузом в очах товаришів.

Безстрашних людей не буває. Більшість учасників бою відчувають, немов внутрішнє завмирання, «мурашки» по тілу, «ворушіння» волосся, прискорене серцебиття, брак повітря, відчуття фізичної слабкості, жару або холоду, дискомфорту або болю в грудях, підвищену пітливість, тремтіння окремих частин тіла або всього тіла. Іноді, страх може супроводжуватись запамороченням, нудотою, блювотою (у 25%); неспроможністю контролювати акти сечовипускання та дефекації (нетримання сечі, пронос) (у 20%). Це − нормальні реакції на ненормальні умови перебування. Перелічені негативні відчуття загострюються по мірі накопичення втоми, при тривалій участі в бойових діях, у разі втрати бойових товаришів, при несприятливому розвитку бойових подій, негативному відношенні до військ населення регіону та ін.

Коваленко О.Л., начальник відділення психологічного забезпечення військової частини 3057

Грідчина О.В., відповідальний виконавець відділення психологічного забезпечення військової частини 3057

Особистість в екстремальних умовах та кризових ситуаціях життєдіяльності

Зону бойових дій характеризують як сукупність екстремальних і гіперекстремальних ситуацій. Військовослужбовці, що виконують на сході України свій обов’язок, переживають суттєві внутрішні навантаження, які перевищують можливості людини, руйнують звичне сприйняття і поведінку, це часто призводять до небезпечних наслідків, спричиняє бойовий стрес. Останній характеризується складними змінами в емоційній сфері, самопочутті, діяльності, прагненнях, когнітивних стратегіях, людських стосунках.

Причиною бойового стресу є реакція людей на численні стресові ситуації, психотравмуючі події, конфлікти (внутрішні, всередині колективу, між різними підрозділами), на фрустрування як базових потреб (погане харчування, порушення сну, брак питної води, функціонування в несприятливих кліматичних умовах тощо), так і вищих потреб (у прийнятті, визнанні). Окрім, власне бойового стресу,

особовому складу доводиться долати ще й наслідки вторинного бойового стресу, що розвивається через нерозуміння потреб і прагнень військовослужбовців їхніми друзями, котрі не воювали, рідними та близькими. Військовий, у стані вторинного бойового стресу, переживає безсилля, відчай, для цього стану характерне «тунельне бачення» ситуації, прагнення помсти кривдникам.

Автор терміну «стрес», вважав, що стресори мобілізують ресурси людського організму. Військовослужбовець, що побачив сильні поранення товаришів чи смерті, отримає стрес, адже для нього ця подія буде значною та травмуючою. Психічні прояви загального адаптаційного синдрому, тобто різні афективні переживання, які завжди супроводжують стрес і призводять до небажаних порушень в організмі людини, отримали назву «емоційний стрес». Що ж стосується поняття «психотравма», згідно сучасних уявлень про стрес, останній стає психотравмою, коли наслідком дії стресора стає порушення у психічній сфері людини аналогічно до порушень у соматичних процесах. До числа найбільш значимих стресорів відноситься ситуація, пов'язана з підвищеним ризиком для життя.

Травматичною стресовою подією є подія, що виходить за рамки звичайного людського досвіду. Вона є надзвичайно сильною і небезпечною для життя і здоров'я: серйозна погроза для життя або фізичної цілісності; серйозна погроза чи шкода дітям, дружині чи іншим близьким людям; видовище того, як інша людина одержує серйозну травму чи була убита в результаті нещасного випадку чи акту насильства. Оцінюючи особливості бойового стресу в умовах локальних війн останніх років, можна виділити наступні їхні характеристики: тривалість відриву від батьківщини, незвична географічна, кліматична й культурна обстановка, особливості взаємин із місцевим населенням, недостатність інформації про реальну військово-політичну обстановку, її динамічність та важкість прогнозування, невизначеність поняття “супротивник”, відсутність чіткого поділу фронту і тилу. Різниця у впливах екстремальних ситуацій на військовослужбовців та інших людей визначається тим, що для останніх властиво шукати який-небудь притулок і намагатися уникнути небезпеки, військовослужбовець же не має на це право і змушений свідомо знаходитися в цій ситуації і сприяти її вирішенню. Сучасний рівень відносин у нашому суспільстві в силу економічної кризи і соціальної нестабільності створює середовище, що само по собі є не менш травмуючим для психіки людей, що повернулися з війни, ніж сама ситуація бойових дій. Отже, людина, виходячи з екстремальної ситуації, що пов'язана з погрозою для життя, зіштовхується із серйозними проблемами її непотрібності та нерозуміння в суспільстві.

Екстремальність умов бойових дій виражається в інтенсивності стресфактора, раптовості, небезпеці, тотальному впливі на великі групи людей, а також тривалим і важким плином постекстремальних психічних розладів. Екстремальні умови діяльності з психологічної точки зору характеризуються наявністю сильного психотравмуючого впливу подій і обставин на психіку військовослужбовця. Екстремальні умови можуть бути: могутні й однократні (застосування зброї, затримка озброєного злочинця, стихійне лихо); інтенсивні та багаторазові, що

потребують періоду адаптації до постійно діючих джерел стресу (участь у бойових діях). В умовах бойових дій може зустрічатися критичний інцидент – ситуація, що викликає надзвичайно сильні емоційні реакції людини, що негативно впливають на виконання обов'язків на місці подій або пізніше.

У час війни, людина зустрічається з ситуаціями, які міняють докорінно її погляд на життя та світогляд. Такі ситуації називають кризовими. Вони можуть призвести до суттєвих якісних змін особистості та покращити в цілому її життєву організацію, але можуть і навпаки — спричинити деструктивний розвиток.

Отже, кризова ситуація – це ситуація емоційного та інтелектуального стресу, що вимагає значної зміни уявлень про світ і про себе за короткий проміжок часу. Людина, що потрапила у кризову ситуацію, не може залишатися такою ж, якою була. Їй не вдасться осмислити свій психотравмуючий досвід, оперуючи знайомими, шаблонними категоріями і використовуючи звичні моделі вирішення проблем.

Розрізняють два типи кризових ситуацій, у залежності від того, які можливості для людини вони залишають у подальшому житті.

Криза першого типу пов’язана зі значним потрясінням, але яке все ж залишає можливість для виходу на звичний життєвій устрій.

Криза другого типу перекреслює усі життєві замисли людини і стимулює значні зміни у її житті: особистісні, ціннісні, смислові тощо.

Вирізняють наступні стадії розвитку кризової ситуації: ервинне зростання напруження, що стимулює звичні способи вирішення проблем; подальше зростання напруження в умовах, коли ці способи виявляються неефективними; ще більше зростання напруження, що вимагає мобілізацію зовнішніх та внутрішніх ресурсів; якщо все сходить нанівець, особистість дезорганізується, посилюється тривожність, депресія, почуття безпорадності та безнадійності; виникнення негативних чи позитивних змін, що призводять до деградації чи розвитку особистості, яка зіткнулась із кризовою ситуацією.

У результаті перебування людини у кризовій ситуації у неї може розвинутися кризовий стан. Кризовий стан — психічний (психологічний) стан людини, що раптово зіткнулася з суб’єктивно значимою травмою (внаслідок непередбачуваної зміни життєвого устрою, внутрішньоособистої картини світу) або яка знаходиться під загрозою виникнення психотравмуючої ситуації — стан дезорганізації особистості, який може бути зумовлений як внутрішніми чинниками, так і певною ситуацією. Кризовий стан — перехідний етап розвитку особистості, коли протиріччя мають уже глобальний характер і стосуються основ життя людини.

Як правило кризовий стан супроводжується наступними переживаннями: розпач, страх, тривога, гнів, образа, розчарування, звуження свідомості, пошук винних, втеча від реальності. Людина у кризовому стані відчуває значну напругу, може втратити сенс життя і перебувати у пригніченому настрої.

Перша психологічна допомога (PFA), що визначається Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), є сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної допомоги особам, які відчувають страждання і потребу. Вона спрямована на забезпечення основних потреб після травматичної події, таких

як комфорт, інформація, безпосередня підтримка, практична і емоційна і може проводитися у зоні екстремальної ситуації або невдовзі після виходу з неї. Вона включає такі заходи, як вислуховування, втішання, допомога у встановленні емоційного зв’язку з іншими людьми, надання необхідної інформації та практичної підтримки для вирішення основних потреб і ґрунтується на п'яти ключових принципах: безпека, зв'язність, самостійна та колективна ефективність, заспокоєння і надія.

Деякі військовослужбовці відносно швидко долають ситуацію кризи і зазвичай, це відбувається завдяки ефективним механізмам психіки, які спрацьовують у момент загострення несприятливих обставинах. Загальним висновком сказаного вище є наступний: під впливом екстремальних умов військової діяльності формуються специфічні психологічні ознаки, які характеризують певний тип особистості, яка має досвід адаптації до екстремальних умов. Набуті особистісні риси ускладнюють процес подальшої реадаптації військовослужбовця (соціально-психологічної адаптації до звичайного життя та виконання своїх професійних обов’язків), які потребують реабілітації та психологічної корекції в напрямку відновлення психічного здоров’я людини.

Військовослужбовці, які мають ознаки психологічної травми або психологічної дезадаптації до умов мирного життя, потребують медико-психологічної реабілітації з метою відновлення працездатності і повернення до виконання службових обов’язків та військової служби. Окремо слід визначити членів сімей військовослужбовців (у тому числі родин загиблих і поранених, включаючи неповнолітніх дітей), які потребують психологічної допомоги.

Мацегора Я.В., канд. псих. наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України

Колесніченко О.С., канд. псих. наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України

Моніторинг психологічного стану військовослужбовців-учасників бойових дій Національної гвардії України

Після повернення військовослужбовців Національної гвардії України із зони АТО до місць постійної дислокації у період не більше ніж 10 днів після прибуття, при необхідності (за зверненням особи або за направленням командира підрозділу), здійснюється поглиблене психологічне та медичне вивчення (огляд).

Поглиблене медичне вивчення включає огляд лікарями-спеціалістами (лікар-терапевт, лікар-хірург, лікар-отоларинголог, лікар-невропатолог), а у разі необхідності (за показаннями) – іншими лікарями та лікарем-психіатром, лікарем-психологом, практичним психологом Державної установи «Центр психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору МВС України», центрів психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору ГУМВС/УМВС (далі – ДУ «ЦПД та ППВ МВС», ЦПД та ППВ ГУМВС/УМВС).

Проведення моніторингу психічного стану військовослужбовців Національної гвардії України здійснюється шляхом проведення поглибленого психологічного вивчення залучаються практичні психологи військових частин, підрозділів НГУ, які на підставі результатів психодіагностичного дослідження визначають типові висновки-рекомендації щодо можливості залучення військовослужбовця до участі у бойових діях виходячи із характеристик його стійкості до травматизації бойовим досвідом:

- стійкий тип до психічної травматизації бойовим досвідом з відсутністю ознак психологічної травматизації та з відсутністю бойового досвіду;
- нестійкий тип до психічної травматизації бойовим досвідом з відсутністю ознак психологічної травматизації та з відсутністю бойового досвіду;
- стійкий тип до психічної травматизації бойовим досвідом з відсутністю ознак психологічної травматизації та з наявністю бойового досвіду;
- нестійкий тип до психічної травматизації бойовим досвідом з відсутністю ознак психологічної травматизації та з наявністю бойового досвіду;
- стійкий тип до психічної травматизації бойовим досвідом з наявністю ознак психологічної травматизації та з відсутністю бойового досвіду;
- нестійкий тип до психічної травматизації бойовим досвідом з наявністю ознак психологічної травматизації та з відсутністю бойового досвіду;
- стійкий тип до психічної травматизації бойовим досвідом з наявністю ознак психологічної травматизації та з наявністю бойового досвіду;
- нестійкий тип до психічної травматизації бойовим досвідом з наявністю ознак психологічної травматизації та з наявністю бойового досвіду.

Оцінка професійно-трудових даних проводиться з урахуванням наступних характеристик: рівень освіти (загальної та професійної); основна професія (спеціальність); кваліфікація; загальний службовий стаж; професійний маршрут (кар'єра); професійний стереотип; відповідність психофізіологічних вимог, що пред'являються основною професією станом здоров'я; напрям діяльності, в якій служить обстежуваний; умови і організація його служби, раціональність працевлаштування; установка на службу; збереження його професійних знань і навичок; рівень професійних домагань, здатність до засвоєння нових знань, оволодіння навичками.

Окремо слід визначити членів сімей військовослужбовців НГУ (у тому числі родин загиблих і поранених, включаючи неповнолітніх дітей), які потребують психологічної допомоги, зокрема тих, що обслуговуються закладами охорони здоров’я МВС.

На основі аналізу цих даних виноситься судження про збереження, або про порушення професійно-трудового статусу військовослужбовця, внаслідок обмеження здатності до службово-бойової діяльності, диференційованої по чотирьом ступеням вираженості.

Комплексна оцінка психологом і психіатром позицій клініко-функціональний, психологічної діагностики дозволяє винести судження про наявність і ступінь обмежень у виконанні військовослужбовцем службово-бойових завдань. З урахуванням вивчення впливу на психіку військовослужбовця

різних екстремальних обставин особливо актуально постає питання про своєчасному і правильному виявленні ознак посттравматичного стресу на початковому етапі. Відзначається два типу умов, які з високою ймовірністю можуть викликати психологічний стрес і інші форми психічної дезадаптації: це ситуації професійного стресу і «вигорання», і так звані «критичні інциденти», в нашому випадку бойові умови, при яких відбувається реальне зіткнення з небезпекою для життя, здоров'я або системи цінностей, масові людські жертви і значні матеріальні втрати.

Боєздатність особового складу НГУ оцінюється за критеріями рівня нервово-психічної стійкості: функціональний стан, рівень тривожності, адаптаційний потенціал, професійна працездатність, ознаки перевтоми.

Психологічна діагностика порушень військово-професійної працездатності військовослужбовця, повинна здійснюватися на підставі оцінки змін психічного стану військовослужбовців, додатково до традиційних методів обстеження - за допомогою аналізу їх скарг і спостереження за станом. У процесі службово-бойової діяльності оцінюється рівень професійної працездатності та об'єктивні характеристики фізіологічного виснаження у вигляді втоми і перевтоми.

У якості діагностичного інструментарію поглибленого психологічного вивчення слід використовувати: методика «Діагностика психологічної безпеки особистості" фахівця екстремального виду діяльності (автор І.І. Приходько); опитувальник оцінки стану адаптації «Осада» (С.І. Яковенка); шкала реактивної та особистісної тривожності Спілбергера-Ханіна, особистісний опитувальник Бехтеревського Інституту (ЛОБІ), ММІЛ, СМІЛ, опитувальник травматичного стресу Котєнєва, Місісіпська шкала для визначення посттравматичних реакцій, опитувальник депресивності Бека (BD1), характерологічний опитувальник Шмішика, методика діагностики рівня невротизації Вассермана рівня, методика багатофакторного дослідження особистості Кетела (16-ФОО), багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність». У якості проективних методик слід використовувати метод колірних виборів (тест Люшера у модифікації Л. Собчік), тест «Неіснуюча тварина», методика малюнкова фрустрації Розенцвейга.

Психологічна робота з військовослужбовцями, які мають нестійкий тип до психічної травматизації бойовим досвідом з відсутністю ознако психічної травматизації та з наявністю бойового досвіду, здійснюється офіцерами-психологами підрозділів Національної гвардії України шляхом психологічного супроводження і періодичної (не рідше ніж кожні 6 місяців протягом 2 років) психодіагностики з метою профілактики та своєчасного виявлення відстрочених наслідків травматизації (у тому числі ПТСР).

Військовослужбовці, які мають нестійкий тип до психічної травматизації бойовим досвідом з наявністю ознак психологічної травматизації та з наявністю бойового досвіду направляється начальником військової частини НГУ, начальником оперативного територіального об'єднання НГУ до ДУ «ЦПД та ППВ МВС», ЦПД та ППВ ГУМВС/УМВС на позачерговий психіатричний огляд з наданням відповідної інформації (службової характеристики) (відповідно до п. 2.8 Інструкції про порядок проведення обов'язкових попередніх та періодичних

психіатричних оглядів у системі МВС України, затвердженої наказом МВС України від 04.11.2003 № 1296 (із змінами), зареєстрованої у Міністерстві юстиції України 13.05.2004 за № 603/9202).

Позачерговий психіатричний огляд вищезазначених осіб проводиться лікарями-психіатрами, лікарями-психологами, практичними психологами відділень (кабінетів) амбулаторної психіатричної допомоги ДУ "ЦПД та ППВ МВС", ЦПД та ППВ ГУМВС/УМВС у відповідності до вимог.

За результатами позачергового психіатричного огляду приймається рішення про необхідність направлення військовослужбовця для подальшого обстеження та лікування в умовах спеціалізованого лікувально-профілактичного закладу або амбулаторне лікування.

Військовослужбовці, які мають стійкий тип до психічної травматизації бойовим досвідом з наявністю ознак психологічної травматизації та з наявністю бойового досвіду, які пройшли психологічне обстеження та поглиблений медичний огляд направляються до ЦВЛК/ВЛК МВС, ГУМВС/УМВС для проходження медичного огляду та обов'язкового психіатричного огляду у ДУ "ЦПД та ППВ МВС", ЦПД та ППВ ГУМВС/УМВС для визначення показань та термінів медико-психологічної реабілітації.

Фахівці Центральної військово-лікарської комісії МВС України, військово-лікарських комісій ГУМВС/УМВС (далі – ЦВЛК МВС/ВЛК ГУМВС/УМВС) за результатами медичного огляду, приймає рішення (постанову) про необхідність направлення військовослужбовця на медико-психологічну реабілітацію із зазначенням рекомендованого терміну її проведення.

Списки осіб, які потребують медико-психологічної реабілітації направляються до медичних відбіркових комісій (далі – МВК) Управління медичного забезпечення та реабілітації МВС (далі – УМЗР) та МВК військово-медичного управління ГУ НГУ для визначення часу та закладу її проведення, разом з необхідними документами (постанова ВЛК, копія паспорта, службового посвідчення, посвідчення учасника бойових дій або іншого документу підтверджуючого перебування особи в зоні АТО).

Результатом розгляду МВК УМЗР є видача особі упродовж 7 днів рішення про направлення на медико-психологічну реабілітацію із зазначенням медичного центру Національної гвардії України, строку реабілітації та діагнозу.

Направлення на медико-психологічну реабілітацію військовослужбовців, які мають другий та третій ступень вираженості порушень здійснюється не пізніше 30 діб з моменту прибуття особового складу Національної гвардії України до місця постійної дислокації з районів виконання службово-бойових завдань (антитерористичної операції).

Заходи даного етапу реалізуються фахівцями відділів (служб) медичного забезпечення ГУМВС, УМВС за участю фахівців відомчих закладів охорони здоров'я (поліклінік, лікарень, госпіталів ГУМВС, УМВС), ДУ «ЦПД та ППВ МВС», ЦПД та ППВ ЦПД ГУМВС/УМВС, ЦВЛК МВС/ВЛК ГУМВС/УМВС (лікарі - психіатри, лікарі – психологи, практичні психологи) з урахуванням інформації, наданої начальниками ОВС, командирами з'єднань, військових

частин, підрозділів НГУ, практичними психологами СПЗ управлінь, відділів кадрового забезпечення ГУМВС, УМВС та практичними психологами з'єднань, військових частин, підрозділів НГУ.

Начальники підрозділів НГУ несуть персональну відповідальність за своєчасність, організацію та забезпечення заходів щодо направлення особового складу, що повертається до місця постійної дислокації, на медико-психологічну реабілітацію.

Овсяннікова Я.О., канд. психол. наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології, науково-дослідного НУЦЗУ

Діти і травматичний досвід

Сучасний світ характеризується великою кількістю кризових ситуацій, у зв'язку з цим на людину впливає все більша кількість стресових факторів, які викликають у неї травматичний стрес. Деякі стресові ситуації однаково важкі як для дорослої людини, так і для дитини: втрата близької людини, різка зміна умов життя, насильство, розлучення і т. ін.

Як правило, діти набагато рідше говорять про свої проблеми, можливо тому, що рідше і розуміють, що вони у них є. Але це не означає, що вони не переживають їх. Переживання травматичних подій дитиною накладає відбиток, як на її особистісний, так і на психічний розвиток.

Кожна дитина має свій спектр реакцій на травматичні події, які відбулися в її житті. Реакції можуть з'явитися відразу або через кілька тижнів після травми. Переважна більшість реакцій є нормальною відповіддю дитячої психіки на надзвичайно травматичну подію, яка сталася в їхньому житті.

Наш досвід роботи с дітьми дозволяє говорити про те, що реакції дітей на травматичну подію залежать від цілого ряду чинників як об'єктивних та і суб'єктивних, наприклад, віку, характеру, темпераменту, ступеня тяжкості та близькості до дітей травматичної події, виду втрати, рівня підтримки, одержуваної від членів сім'ї і друзів.

Хотілося б зазначити, що саме підтримка, яку надають батьки та близькі люди під час і після травми, є основним фактором її успішного подолання. Більшість дітей завдяки підтримці батьків через кілька тижнів після травматичної події починають відчувати себе краще і не вимагають професійної допомоги психологів.

Однак, деякі з дітей в силу своїх індивідуальних особливостей будуть потребувати додаткову професійну допомогу фахівців. І якщо дитині вчасно не допомогти впоратися з виникаючими проблемами, в майбутньому вони можуть трансформуватися в найрізноманітніші форми на рівні поведінки. Справа в тому, що травма нікуди не йде, а просто «консервується». Надалі, так чи інакше, як певний фільтр, буде впливати на все життя людини. Це може бути схильність до депресії або хронічне безсоння. Або постійна готовність до агресії (тобто все

нормально, але найменший привід - і людина спалахує, немов сірник). Це може бути соціальна дезадаптація, проблеми з контактом, проблема в побудові сім'ї та інші прояви.

Психологічна реабілітація дітей в посткатастрофний період багато в чому буде залежати від їх індивідуально-психологічних особливостей. У різних дітей існують різні пороги чутливості до травм.

Враховуючи вищезазначене фахівцями науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру НУЦЗУ виділені основні блоки або етапи роботи психолога з дітьми в посткатастрофний період:

1. Встановлення психологічного контакту з батьками і дітьми.
2. Діагностичний блок. Визначення суті кризової ситуації.
3. Методи і техніки роботи з дітьми в посткатастрофний період.
4. Блок оцінки корекційних впливів на дитину.

Запрапанований підхід, щодо надання психологічної допомоги в посткатастрофний період надає можливість визначити, яких психотравмуючих факторів зазнала дитина в результаті кризової події і яким чином ці фактори позначились на її психіці; з'ясувати специфічні особливості травмуючої події для дитини, її психоемоційний стан; який вид психологічної допомоги дитині буде найбільш актуальним і в якій формі повинна здійснюється робота з маленьким постраждалим.

Використання цього підходу в посткатастрофний період при роботі з дітьми дозволяє їм у короткі терміни впоратися з травмою і виробити адаптивні способи реагування на життєву ситуацію, що склалася.

Павелко Д.Є., старший офіцер відділення психологічного забезпечення військової частини 3027 Національної гвардії України

Психологічна допомога в екстремальних умовах професійної діяльності

Об'єктивна реальність сучасного життя така, що військовослужбовцям доводиться весь час стикатися з надзвичайними ситуаціями, які можуть бути результатами виконання службово бойових завдань по охороні особливо важливих державних об’єктів, припиненні масових безпорядків, участь у проведенні антитерористичної операції на сході України, аварії, стихійних і інших лих. Вони часто спричиняють за собою людські жертви, збиток здоров'ю людей або навколишньому середовищу, значні матеріальні втрати і порушення умов життєдіяльності людини. Події останніх 3 років дають підстави припускати, що частота і ступінь негативних наслідків несподіваного виникнення надзвичайних ситуацій зростатимуть, особливістю застосування військовослужбовців є те що Національна гвардія України виконує службово бойові завдання як на території збройного конфлікту де кожен військовослужбовець розуміє ступінь небезпеки для власного життя і усвідомлює що до нього може бути застосована зброя летальної дії, так і в центрі великих міст де основну небезпеку для нього становлять радикально налаштовані представники політичних партій і досить

часто народні обранці України. Тому готовність людей до ризику, їх поведінка в екстремальних ситуаціях, реакція на несподівані зміни вимагають постійного вивчення з метою забезпечення безпеки. В 2017 на території України був проведений пісенний конкурс Євробачення 2017 – 62-й конкурс, який проходив у Києві з 7 по 13 травня 2017. У конкурсі взяли участь представники 42 країн який. Виходячи з досвіду виконання службово бойових завдань по охороні громадського порядку на базі Північного Київського Територіального Управління було відпрацьовано роботу груп мобільної психологічної підтримки формат якої згодом був офіційно затверджений у керівних документах Національної Гвардії України. Мобільна група психологічної підтримки (група психологічної підтримки) позаштатний тимчасово сформований підрозділ, призначений для контролю бойового (службового) стресу, проведення заходів психологічного забезпечення в районах (місцях) виконання СБЗ. До складу мобільних груп психологічної підтримки, адміністрації пунктів психологічної допомоги було запропоновано залучити психологів, капеланів, лікарів-психіатрів НГУ. В окремих випадках – психологи цивільних навчальних закладів та громадських організацій, з якими командуванням НГУ укладено меморандуми (договори) про співпрацю.

Мобільна група психологічної підтримки розподілилася на підгрупи, які виконують завдання:

підгрупа № 1 – у районах (місцях) виконання СБЗ;

підгрупа № 2 – у медичних установах (закладах), пунктах.

В ході практичного застосування груп було встановлено що під час роботи в підгрупі № 1 офіцери психологи повинні здійснювати моніторинг психологічного стану особового складу методом інтерв'ювання, спостереження з метою виявлення осіб з ознаками девіантної поведінки, вивчення соціально-психологічного клімату у військових колективах; здійснювати психологічний аналіз чинників та факторів службово-бойової діяльності, причин та умов виникнення психологічних травм в особового складу, підготовку пропозицій щодо їх запобігання та усунення, надавати психологічну підтримку та допомогу військовослужбовцям, які зазнали впливу стрес-факторів під час виконання СБЗ та фіксувати обставини впливу у формалізованих службових документах психолога, аналізувати психологічні аспекти дій організованих та неорганізованих мас людей та можливого впливу тактичних рішень на психологічний стан і поведінку військовослужбовців, брати участь у заходах щодо захисту військовослужбовців від негативного інформаційно-психологічного впливу який останнім часом набув високого значення через те що більшість військовослужбовців є активними користувачами соціальних мереж. Надавати рекомендації командирам підрозділів щодо дотримання оптимальних норм навантаження, контролю бойового (службового) стресу, відпочинку особового складу та евакуації з району виконання СБЗ осіб, які своїми діями можуть створити загрозу життю та здоров'ю собі або оточуючим, надавати пропозиції щодо направлення військовослужбовців на позачерговий огляд лікарем-психіатром, евакуації з району виконання СБЗ. Проводити психологічну оцінку й аналіз дій особового складу.

Під час роботи в підгрупі № 2 було прийнято рішення направити свої зусилля

на роботу з військовослужбовцям, які отримали поранення, травмування та перебувають на стаціонарному, амбулаторному лікуванні в медичних установах (в ході практичного застосування було встановлено що заходи проводяться з дозволу медичних працівників лікувального закладу), здійснювати психологічну підтримку, рідних та знайомих військовослужбовців, які прибули до медичних установ з метою відвідування військовослужбовців. Також важливим аспектом щодо протидії поширення неправдивих чуток у засобах масової інформації було прийнято рішення проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу з представниками засобів масової інформації про недопущення психологічного ретравмування потерпілих, з дотриманням умов конфіденційності (заходи повинні погоджуватись з керівниками медичних установ та уповноваженим підрозділом НГУ чи МВС щодо роботи із засобами масової інформації).

В ході практичного застосування вищевикладеного матеріалу були виявленні також певні труднощі у застосуванні даного проекту у повсякденній діяльності, а саме труднощі моніторингу психологічного стану особового складу методом інтерв'ювання, спостереження з метою виявлення осіб з ознаками девіантної поведінки у зв'язку з тим що військовослужбовці під час виконання СБЗ знаходяться в екіпіровці (бронежилет, засоби захисту рук та ніг маска на обличчі, тактичні окуляри) що ускладнює процес візуальної експрес діагностики особового складу під час масових заворушень, саме тому часто доводиться спиратися виключно на метод інтерв'ювання. Під час надання психологічної підтримки та допомоги військовослужбовцям, які зазнали впливу стрес-факторів доводиться впродовж тривалого часу знаходитись в бойових порядках не знімаючи спорядження, застосовувати фізичну силу для евакуації військовослужбовців з бойових порядків саме тому для роботи в підгрупі №1 бажано визначати офіцерів чоловічої статі з добре розвинутими фізичними якостями. У зв'язку з швидкоплинністю процесів під час масових заворушень фіксувати обставини впливу у формалізованих службових документах не дуже зручно, саме тому для фіксації обставин, особистих даних військовослужбовців можливе застосування як мобільних пристроїв(мобільні телефони, планшети) так і екшн-камери типу «Go-pro»

Рассадіна А.О., курсант 406 групи психологічного факультету Інституту кримінально-виконавчої служби

Левенець А. Є., канд. псих. наук, старший викладач кафедри практичної психології Інституту кримінально-виконавчої служби

Вплив психотравми на розвиток особистості

В сучасному житті люди постійно піддаються різним складним життєвим ситуаціям, знаходяться в умовах постійного стресу та психотравмуючих подій, що може справляти значний вплив на становлення та розвиток особистості.

Дослідженням даної проблеми займалися такі вчені, як: І.А. Алексєєва, Дж. Боулбі, О.М. Волкова, А. Гугенбюль, О.Г.Дозорцева, Н.О. Зінов'єва,

Д. Єнікєєва, Д. Калшед, П.А. Левін, Д. Лейн, І.Г. Малкова - Пих, І.І. Мамайчук, А. Міллер, І. Молодик, А.А. Осіпова, Н. Пезешкіан, Н. Сарджвеладзе, С.Л. Соловйова, Н.В. Тарабріна, Л.В. Трубіціна, Б. Фоа, О.М. Черепанова та ін. Наблизити зміст поняття психотравма до сучасного його розуміння допомогли дослідження ряду вітчизняних вчених, які ввели наступні терміни: «афект жаху» Н.Н. Баженов, «набута психічна інвалідність» П.Б. Ганушкін, «нейропсихічний травматизм» Л.Я. Брусіловський, Н.П. Бруханський, Т.Є. Сгалов, «травматична епідемія» Н.І. Пірогов; «психосоціальні наслідки катастроф» В.Н. Краснов.

Сучасний психологічний підхід до сутності поняття «психотравма» має свої витоки у визначенні П.К. Анохіна. Психічна травма – це, перш за все, психічне переживання, в центрі якого знаходяться певні емоційні стани. Якщо брати більш системно узагальнююче визначення, то можна зазначити, що психічна травма – будь-яка особисто значуща ситуація (явище), що має характер патогенного емоційного впливу на психіку людини, яку психологічно важко стерпіти і яка здатна, при недостатності захисних психологічних механізмів, призвести до психічних розладів.

Психотравма розуміється як психічне переживання особистості, яке має сенс для життя людини в цілому, а не як короткочасна реакція, тобто афект чи стрес. Більш ширшого розповсюдження це поняття набуло в рамках концепції посттравматичного розладу (ПТСР), яка виникла в кінці 80-х років XX ст.

Посттравматичний стресовий розлад, як правило, обумовлюється наступними чинниками: військовими діями, природними та штучними катастрофами, терористичними актами (в тому числі, взяттям в заложники), службою в армії, відбуванням ув'язнення в місцях позбавлення волі, насильством і тортурами.

Що стосується саме того, як впливають ці чинники на особистість, можна зазначити, що відбуваються зміни в емоційно-вольовій сфері, а саме, за дослідженнями А.В. Василь'євої, можна відмітити виникнення тривожно-депресивного розладу, почуття розгубленості і втрати самоконтролю.

На думку А.В. Смирнова, травматична стресова подія та її наслідки являють собою досвід гострого та раптового зіткнення переконань людини з реальністю. Психотравма може руйнівною силою впливати на системи цінностей людини, уявлень про світ і про себе, що в гіршому випадку може призвести до суїциду. Тому підхід до лікування ПТСР має базуватись на аналізі базових переконань клієнта та врахуванні екзистенційного характеру внутрішньоособистісного конфлікту, що був викликаний дією психотравми.

Також, люди, які страждають від психотравм, можуть заявляти про хворобливе почуття провини, безвиході, стають занадто замкнутими. Вони не здатні сконцентровуватися і зосереджуватись, постійно відчувають тривогу і безпричинний страх.

Індивіди, які живуть нав'язливими спогадами і думками про травму, починають організовувати своє життя так, щоб уникнути емоцій, які провокуються цими впливами. Уникнення може приймати різні форми, наприклад: тримання дистанції від нагадувань про подію, зловживання алкоголю та наркотиків для того, щоб подавити усвідомлення дистресу і використання

диссоціативних процесів, щоб витіснити хворобливі переживання зі свідомості. Все це призводить до послаблення соціальних зв'язків, взаєморозуміння з іншими, в наслідок чого знижуються адаптивні можливості людини.

Щодо впливу терористичних актів, які поширились останнім часом, необхідно зазначити про такі наслідки для особистості як: підвищена дратівливість, стомлюваність, перебільшена реакція на гучні звуки, ослаблення пам'яті, агресія, фобії і підозрілість, нічні кошмари.

Отже, за результатами проведеного дослідження з'ясувалося, що психотравми у більшості випадках деструктивно впливають на розвиток особистості. Психотравмою є залишкове явище афективних переживань особистості, викликаних зовнішніми подразниками, які породжують психічний дискомфорт і чинять патогенний вплив.

В результаті психічної травматизації можуть виникати погіршення психічного здоров'я людини, а також психічні розлади і хвороби. Було з'ясовано, що одним з варіантів реагування може бути посттравматичний стресовий розлад.

Стаченко А.В., практичний психолог УІПА

Особливості використання навиків психологічного відновлення військовослужбовців з ознаками ПТСР психологом, при проведенні їх реабілітації

Події, що відбуваються на Сході України, дають величезний поштовх для неосяжної роботи працівників психологічних служб. Особистість яка обличчям до обличчя зустрілась з травматичною подією обов'язково повинна пройти етап психологічного відновлення.

Солдати, офіцери, та цивільні люди, що перебували в зоні АТО, в будь-якому випадку піддалися змінам психічних та фізіологічних властивостей. Перебуваючи у постійній напрузі, організм або загартовувався або адаптувався до умов стресору. Незважаючи на адаптацію, зазвичай, виникає посттравмуючий стресовий розлад (ПТСР), який виникає або ж через 5-6 днів від травмуючої події (реактивний ПТСР), або через 30 днів і більше (затяжний ПТСР).

Психофізіологічні властивості людини під дією психотравмуючих подій також змінюються. Якщо подія відповідає когнітивному уявленню, заснованому на попередньому суб'єктивному досвіді, відбувається сплеск збудження, готовності до дії, пильності, концентрації уваги і когнітивних процесів, у разі відсутності досвіду, відбувається зменшення пильності, переважають процеси гальмування когнітивних процесів. В цьому випадку контакт між інформацією, що надходить від сенсорів і процесом оцінки, формується лімбічними структурами головного мозку, які включають гіпокамп, мигдалеподібне тіло і префронтальну кору. В любому з випадкув, ситуація сприймається як стресова. Мозок активує безліч нейронних ланцюгів, що дозволяють пристосуватися до стресу. Два нейропептида, кортикотропін-рилізинг гормон (КРГ) і вазопресин (антидіуретичний гормон або АДГ), відіграють важливу ланку в координації поведінкових і метаболічних відповідей на стрес. За вивільнення з гіпоталамуса

(КРГ) і вазопресину відповідальна гіпоталамо-гіпофізарно-надниркова система (ГГНС), активність якої виражається в зміні концентрації кортикостероїдних гормонів в крові. Активація гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової (ГГН) осі при стресі призводить до тимчасового зростання рівня кортикостероїдів в крові. В ранню фазу відповіді на стрес, коли рівні кортикостероїдів підвищуються, швидкодіючі агенти, такі як катехоламіни, нейропептиди, сприяють адекватній відповіді на стресор, що призводить до підвищення пильності, настороженості, збудження і уваги.

Травмуючий фактор або гострі і хронічні стресори кидають виклик компенсаторним можливостям індивіда. Якщо подолати труднощі не вдається, мають місце різні розлади, які є результатом тривалого впливу важкого стресу, який відображається в аберантній активності осі гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової системи і зміні функцій лімбічної системи.

Зміни на психофізіологічному рівні відображаються в будь-якій діяльності особистості. В умовах стресу підвищується ризик розвитку фрустрації, депресії, абдомінального ожиріння і кардіоваскулярних захворювань, та виникнення посттравматичного стресового розладу.

Посттравматичний стресовий розлад має, як соматичний еквівалент так і неврологічний. Еквівалент проявляється у вигляді певного психічного розладу, симптому порушення сну, агедонії, тривожності, психогенної амнезії. У відповідь на виникнення ПТСР, особистість повинна активно подолати реагент, що регулює її емоційно-вольову сферу, та спричиняє безліч негативних реакцій, що заважають адаптуватися в соціальному оточенні.

З метою подолання ПТСР у постраждалих військовослужбовців, психологом пропонується застосовувати спеціально підібрані навички психологічного відновлення. При цьому, зважаючи на індивідуальність особистості, необхідно ретельно підбирати методи роботи з травмою та техніки подолання стресору.

Робота по проведенню тренінгу навикам психологічного відновлення (НПВ) із солдатами, які перебували в АТО, планується провести на базі відділення психологічної реабілітації клініки амбулаторно-поліклінічної допомоги ВМКЦ Північного регіону, в ході цієї роботи солдати зможуть самостійно відновити свій психічний стан.

Пропонується програма-тренінг навиків для психологічного відновлення.

Тренінг НПВ засновується на розумінні того, що люди які пережили катастрофу, переживають і ряд фізичних, фізіологічних, духовних та поведінкових реакцій на протязі різних періодів.

Принципи та техніки НПВ базуються на чотирьох стандартах:

1. узгоджені з доказовою базою ризику і життєстійкості після травми
2. доступні до застосування в польових умовах
3. підходять для різних вікових груп
4. засновані на культурних особливостях

Програма НПВ – це тренінг навиків, направлені на те, щоб прискорити відновлення та збільшити самоефективність. В рамках тренінгу використовується декілька ключових наборів навиків, які виявились більш ефективні в різних

посттравмуючих ситуаціях. Дослідження припускають, що підхід формування навиків більш ефективний, ніж підтримуюча консультація. Тренінг орієнтований на допомогу військовим та цивільним у відновленні почуття контролю та компетентності власного життя.

Мета та завдання програми НПВ полягають в:

- Захисті психічного здоров'я людей, які пережили травмуючу подію.
- Підвищення їх здатність справлятися зі своїми потребами та життєво-важливими запитами.
- Запобігати дезадаптивній поведінці, визначати та підтримувати адаптивну поведінку.

Для досягнення поставленої мети необхідно заздалегідь виявити потреби клієнта, а згодом допомогти йому засвоїти ключові навики відновлення, а саме:

1. Формування навика вирішення проблем - метод визначення проблем і цілей, мозковий штурм з приводу можливого рішення, зважения отриманих варіантів і апробація найбільш властивого рішення.
2. Заохочення позитивною діяльності – засіб покращення настрою та діяльності, визначаючи позитивні дії та реалізуючи їх.
3. Керування реакціями – навик справлятися з фізичними і емоційними реакціями на неприємні ситуації.
4. Розвиток конструктивного мислення – послідовні дії відстеження поганих думок та їх заміні на більш конструктивні думки.
5. Відновлення здорових соціальних зв'язків – спосіб забезпечити себе позитивним взаємовідносинами і громадською підтримкою.

Встановивши співпрацюючі відносини між психологом та клієнтом, необхідно пояснити раціональність кожного навика для подальшого використання. В підсумку будемо мати особистість, яка може самостійно вивести себе зі стану тривоги та депресії, вміло опановуючи себе в складних умовах.

Пропонується проводити тренінг навиків психологічного відновлення для допомоги військовим та цивільним конструктивно реагувати на травматичний досвід, обговорюючи думки і почуття, пов'язані з травмою, в безпечній терапевтичній обстановці. Це призведе до опанування з реакціями, які раніше були некерованими.

Товма М.І., канд. псих. наук, доцент, заступник начальника Національної академії Національної гвардії України по роботі з особовим складом

Колесніченко О.С., канд. псих. наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру Національної гвардії України

Психологічна декомпресія військовослужбовців-учасників бойових дій Національної гвардії України

Бойові дії накладають помітний відбиток на перебіг психічної діяльності і поведінку військовослужбовців-учасників бойових дій. Бойовий стрес, зігравши

свою позитивну роль в збереженні цілісності організму і особистості воїна в екстремальних умовах бойової обстановки, виступає причиною подальшої дезадаптації та психотравматизації учасників бойових подій. По суті, саме стресові пристосувальні трансформації за межами життєзагрозливої ситуації виявляються негативними, дезадаптивними і утворюють осьову симптоматику бойових стресових розладів.

Слід зазначити, що саме травматизація, є одним з головних внутрішніх бар'єрів на шляху адаптації до мирного життя. Травматичний досвід, відображений в психіці ветерана, тримає його в стані внутрішньої війни. Після повернення до мирній обстановці комбатант переживає новий стрес, який пов'язаний з адаптацією. На первинний стрес, отриманий під час війни, накладається вторинний, що виник при поверненні додому. Це стає внутрішньою основою для психічної і соціальної дезадаптації учасника бойових дій в суспільстві.

Учасники бойовий дій страждають від видимих «неозброєних оком» ран, і ті, кому потім ставлять діагноз «посттравматичний стрес», заявляють про себе через тривалий час після ослаблення громадського інтересу до самого конфлікту. Хвороба може проявитися через тривалий час після того, як військовослужбовець покине свою частину або взагалі звільнитися з Національної гвардії України і командир може навіть не знати про остаточні «втрати» в ротах, батальйонах і дивізіях.

Деякі люди, які страждають психічними розладами, можуть яскраво проявляти ознаки своєї хвороби, а інші переносять страждання мовчки, сором'язливо приховуючи свої муки. Почуття «сорому» особливо яскраво виражено у військовослужбовців, які ніколи не припускали, що можуть мати психічні розлади. Саме через це багато військовослужбовців-учасники бойових дій Національної гвардії України відмовляються приймати допомогу від товаришів по службі, офіцерів-психологів, офіцерів відділу по роботі з особовим складом, а деякі звертаються за психіатричною допомогою в конфіденційному порядку.

Все це говорить про те, що необхідний спеціальний, тривалий, організований період переходу психіки військовослужбовців з військового часу на мирний режим функціонування, поступового, обережного включення їх в систему соціальних відносин мирних умов, тобто період соціально-психологічної реадаптації. По суті мова йде про безкризової деактуалізації рівня психологічної безпеки та психічного здоров'я, необхідного для виживання та ефективних бойових дій, відновлення психологічного ресурсу мирного часу.

Технологія проведення соціально-психологічної реадаптації передбачає послідовне здійснення ряду заходів, як з ветеранами, так і з їх безпосереднім соціальним оточенням. Технологічна схема цієї діяльності залежить від причин виникнення потреби в реадаптації (закінчення бойових дій, ротація військового підрозділу, індивідуальна заміна військовослужбовця).

Практика показує, що при сприятливих умовах виведення військ з бойових дій необхідно до їх повернення в умови мирної обстановки організувати

спеціальний період життєдіяльності частин і підрозділів, своєрідний «психологічний карантин» або «психологічну дезінфекцію». Він відноситься до числа заходів психологічного забезпечення, які здійснюються на тактичному (в з'єднаннях) і оперативному рівнях . Якщо зробити порівняння психологічних наслідків інших бойових дій, які є в світі, то слід зазначити, що в більшій мірі військовослужбовці інших держав виконують службово-бойові завдання не в своїй державі, тому час повернення їх додому є довгим, що дозволяє їм виливали один одному душу, ділилися болем за загиблими товаришами з найвдячнішими співслужбовцями, земляками. Удома їх зустрічали як героїв, надають різноманітні знаки уваги. Все це сприяє зняттю бойового напруги, заспокоєнню, швидкої адаптації до мирних умов життя. Стосовно військовослужбовців-учасників бойових дій Національної гвардії України, час повернення складає декілька годин, а інколи вийшовши з чергового бою, виявлялися в мирній, але психологічно ворожої обстановці. Можна спрогнозувати, що чисельність військовослужбовців-учасників бойових дій в майбутньому значно зросте, адже їм не вистачило часу для того, щоб поділитися своїми почуттями з товаришами по зброї і відійти від стресу бойових дій.

На маршруті слідування із зони екстремальних (бойових) умов (за її межами) – до пунктів постійної дислокації) для військовослужбовців НГУ рекомендується застосування Програми «Декомпресія (закінчення виконання службово-бойових завдань)» тривалістю 3-4 дні.

Психологічна декомпресія – форма психологічної реабілітації військовослужбовців, які перебували в екстремальних (бойових) умовах службово-бойової діяльності, яка складається із комплексу заходів фізичного і психологічного відновлення організму людини.

Мета проведення декомпресії: зупинка механізмів адаптації до екстремальних (бойових) дій; керування стресом – заспокоєння; поступова реадаптація до нормальних умов; фізичне та психічне відновлення; запобігання розвитку психологічних травм шляхом виявлення військовослужбовців, у яких виникають труднощі.

Організація та проведення заходів декомпресії:

−Для проведення декомпресії, наказом командувача НГУ, начальника територіального управління формується робоча група з числа офіцерів Головного управління НГУ, територіальних управлінь, військових частин у кількості пропорційній кількості особового складу військової частини (підрозділу) яка проходить декомпресію.

Не рекомендується до складу робочої групи включати психологів, лікарів, які разом із особовим складом виконували службово-бойові завдання в екстремальних (бойових) умовах, даний захід вони проходять на загальних підставах для всього особового складу. За організацію та проведення декомпресії відповідає старший робочої групи з числа офіцерів Головного управління НГУ, який подає на затвердження заступникові командувача (по роботі з особовим складом) план роботи, розпорядок дня, тощо.

Мінімальна тривалість декомпресії 3 доби, рішення на продовження

приймається старшим робочої групи у залежності від досягнення мети її проведення. Узагальнена інформація за результатами проведеної роботи відноситься до категорії «для службового користування».

Члени сімей військовослужбовців, представники громадських організацій до заходів декомпресії не залучаються.

−Психологічне вивчення, заходи психоемоційного розвантаження, психопрофілактичної роботи здійснюють психологи НГУ (два психолога – до 30 осіб).

Психоемоційне розвантаження та відновлення психологічної безпеки особистості військовослужбовців включає в себе комплекс групових та індивідуальних методів роботи:

−Дебрифінг, проводиться з метою переключення психіки військовослужбовців із зони екстремальних умов до звичного режиму життя, отримання полегшення, зниження відчуття унікальності і ненормальності власних реакцій, зменшення внутрішнього напруження, зниження тяжкості психологічних наслідків після пережитого стресу;

−Сеанси психоемоційної саморегуляції;

−Заходи терапії;

−Індивідуальні психологічні консультування.

Протягом періоду декомпресії військовослужбовці повинні бути залучені в динамічну, ненудну і нескладну діяльність (бойове навчання, робота з обслуговування бойової техніки і зброї, підготовка обмундирування, спорядження, культурно-масові та спортивні заходи). Досвід свідчить, якщо військовослужбовці не чого не будуть робити в цей період – значить це багато в чому буде сприяти розвитку індивідуальних і негативних групових переживань, станів і проступків, пияцтва, наркоманії тощо.

−Медичне обстеження проводять медичні працівники НГУ.

Огляд військовослужбовців здійснюється медичними працівниками НГУ, при необхідності військовослужбовці направляються на консультацію до відповідного фахівця (хірурга, терапевта, травматолога та ін.). При наявності ознак розладу психіки та поведінки, скарг, негативних результатах психологічного вивчення військовослужбовці направляються на позачерговий огляд лікаря-психіатра для вирішення питання щодо необхідності стаціонарного обстеження та лікування в лікувальних закладах психоневрологічного (наркологічного) профілю.

При необхідності проводиться фізіотерапевтичне лікування та масаж.

− Фізичне розвантаження проводять офіцери фізичної підготовки та спорту НГУ. До фізичної реадаптації входять комплексна-фізична підготовка, синхрогімнастика, спортивні ігри, робота на кардіо-статичних тренажерах, плавання, сауна.

−Соціальна реадаптація: культурно-просвітницькі заходи, дитячі концерти художньої самодіяльності, екскурсії, туристичні мандрівки, тощо. Заходи культурного відпочинку та дозвілля проводять офіцери з організації дозвілля та по роботі з особовим складом.

Обов’язкові заходи програми «Декомпресія»: медичний огляд; дебрифінг по

завершенню місії (1-й, 2-й день), ігрова діяльність (2-й, 3-й день); всебічне інформування щодо періоду після проведення бойових дій: 3-й день; техніка оптимізації внутрішнього потенціалу, вправи з розтягування (сеанси розбиті на 3 дні); лікувальний сон (сеанси розбиті на 3 дні); масаж (сеанси розбиті на 3 дні).

Заходи за вибором: сімейна реадаптація; фізична реадаптація; соціальна реадаптація; інформування щодо повернення до сімей; індивідуальна консультація за самозверненнями до психологів; ранкова прогулянка; тренажерний зал (статичні, кардіо тренажери); плавання (під відкритим небом або в приміщенні з підігрівом), джакузі, сауна, лазня; заходи культурно-просвітницької роботи (вистава, дитячі концерти, караоке, екскурсії).

По завершенню роботи складається висновок-прогноз на кожного військовослужбовця та надаються рекомендації щодо можливості подальшого допуску до самостійного виконання завдань служби, потреби в медичному нагляді, лікуванні, реабілітації, зарахуванні до складу групи посиленої психологічної уваги, тощо.

Ушакова І.М., к. психол. н., доцент, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах Національного університету цивільного захисту України

Особливості професійної ідентичності працівників ДСНС України з ознаками ПТСР та ГСР

Наш час - це період стрімких трансформацій, що відбуваються у сучасному суспільстві. Людині стає все складніше підтримувати внутрішню узгодженість і стійкість «Я». В даний час відбувається втрата усталених кордонів, цінностей соціальних категорій, за допомогою яких людина визначає себе, своє місце в соціумі, що постійно змінюється,іншими словами, спостерігається криза ідентичності особистості. Все це разом посилює проблему особистісного вибору, міру персональної відповідальності людини. Одночасно відбуваються процеси виявлення людиною себе «тут і зараз», відкриття та освоєння нових горизонтів бачення самої себе, світу і себе в цьому динамічному, такому, що постійно ускладнюється інформаційному світі, а також дій в подібному світі. Вищесказане, безумовно, стимулює осмислення особистістю процесів соціального самовизначення.

Професійна ідентичність є одним з найбільш затребуваних видів соціальної ідентичності в сучасних умовах. Зміна соціально-економічного укладу життя суспільства супроводжується не тільки зміною соціальних ролей, але і появою нових вимог до професії, організації діяльності. Соціально-економічні умови відображаються на всіх сферах життя суспільства. Тому з'являються нові вимоги до професіонала.

Професійна ідентичність обговорюється в психології як «складний інтегративний психологічний феномен», як «провідна характеристика професійного розвитку людини, яка свідчить про ступінь прийняття обраної професійної діяльності як засіб самореалізації і розвитку», як усвідомлення своєї

тотожності з професійною групою і оцінка значущості членства в ній тощо.

Ми розглядаємо професійну ідентичність як переживання і усвідомлення своєї приналежності до певної професійної спільноти, ідентифікація з нею, що дозволяє людині здійснювати особистісне самовизначення, інтегруватися в професійне співтовариство і формувати уявлення про себе як про фахівця. З одного боку, професійну ідентичність можна визначати як один з видів ідентичності соціальної в тому сенсі, що вона полягає в ідентифікації людини з цілком певним професійним співтовариством, з професією як соціальним інститутом. З іншого боку, професійна ідентичність є продовженням більш загального особистісного самовизначення людини, коли професія є лише одним із засобів соціалізації та індивідуалізації людини. Але так чи інакше, професійна ідентичність завжди розвивається в умовах цілком певного професійного співтовариства, з яким людина себе ідентифікує, приймаючи його цінності, норми, правила тощо.

Внесок в змістовне розкриття цього поняття внесли У. Джемс, М. Джеймс, Е. Еріксон, Дж. Марсіа, Л.Б. Шнейдер, О.П. Єрмолаєва, Д.І. Завалішина, М.В. Заковоротна, Н.В. Чепелєва та багато інших психологів.

Проблема ідентичності виникає в плані становлення професіоналізму і в плані реалізації професійної діяльності фахівця і залежить від багатьох факторів професійної діяльності. Зокрема, праця рятувальників ДСНС України, з якими ми проводили дослідження, пов’язана з багатьма екстремальними впливами, які можуть призвести до таких негативних наслідків, як ПТСР та ГСР.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) - симптомокомплекс порушень, що розвивається після психологічної травми. Це психічний стан, який виникає як результат психотравмуючих ситуацій, що виходять за межі звичного людського досвіду, і є загрозливими для фізичної цілісності суб’єкта або інших людей.

Гостра стресова реакція (ГСР) – розлад значної тяжкості, який розвивається в осіб без видимого психічного розладу у відповідь на винятковий фізичний і психологічний стрес і яке зазвичай проходить протягом годин або днів.

Отже, симптомокомплекс порушень, що розвивається після психологічної травми, в психології називається гострими стресовими реакціями (ГСР) та посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). Різниця полягає лише в часі існування цих порушень: ГСР зазвичай проходить протягом годин або тижнів, а ПТСР виникає пізніше і може тривати місяці і навіть роки.

Істотний внесок в дослідження протікання і механізмів посттравматичного стресового розладу та гострих стресових реакцій внесли такі психологи як В.А. Бодров, І.В. Ващенко, О.Г. Караяні, М.С. Корольчук, І.Г. Малкіна-Пих, А.Л. Пушкарьов, Н.В. Тарабріна і багато інших, роботи яких свідчать про наявність у працівників, що мають досвід діяльності в екстремальних умовах, ознак психосоматичних захворювань і межових нервово-психічних розладів.

Вірогідність розвитку ПТСР та ГСР збільшується під впливом багатьох факторів, в тому числі і під впливом несприятливих факторів професійної діяльності рятувальників: таких, як безперервне нервово-психічне напруження, значне фізичне навантаження, необхідність підтримувати інтенсивність і концентрацію уваги, трудності, що зумовлені необхідністю проведення робіт

в обмеженому просторі, високою відповідальністю кожного рятувальника при відносній самостійності дій і рішень по рятуванню життя людей, наявністю несподіваних перешкод, які виникають раптово й ускладнюють виконання бойової задачі.

Виникнення таких патологічних змін, безумовно, впливає на особистість та поведінку рятувальників, що ми і дослідили практично, провівши дослідження з рятувальниками ДСНС України, які приймали участь у ліквідації надзвичайних ситуацій регіонального та місцевого рівня.

Аналіз показників ПТСР і ГСР показав, що клінічно виражених показників ПТСР у наших досліджуваних немає, але його ознаки виявлені у 34,2 % представників досліджуваної групи. Прояв симптоматики ПТСР знаходиться частіше за все на низькому рівні (54 % групи), але при цьому виявлено 13,5 % працівників ДСНС, у яких прояви ПТСР знаходяться на середньому рівні.

А от аналіз показників ГСР показує велику кількість таких реакцій у працівників ДСНС, які приймали участь у дослідженні. Так, лише у 9 % з них ознаки ГСР не виявлені. Більшість досліджуваних продемонстрували низький (32,4 %) або середній (53,4 %) рівень прояву таких реакцій. До того ж, у 6,2 % рятувальників було діагностовано доклінічний рівень прояву ГСР. Тобто, більшість досліджуваних продемонстрували виражені в тій чи іншій мірі показники гострих стресових реакцій, що пов'язано з підвищенням тривожності та уникання соціальних контактів, агресивності, активності та емоційності тощо. Такі результати ми пов'язуємо саме з негативними факторами професійної діяльності

У дослідженні професійної ідентичності було з’ясовано, що більшість працівників ДСНС України, які прийняли участь у дослідженні (67,6 %), мають сформовану професійну ідентичність, що означає, що вони вже зробили усвідомлений вибір свого подальшого професійного розвитку. У них присутня впевненість у правильності прийнятого рішення про власне професійне майбутнє. При цьому, як свідчать отримані дані, в групі рятувальників з вираженими ознаками ГСР таких осіб значно менше (60,0 % проти 87, 0 %. Відмінності є значущими на рівні $p \leq 0,05$). Такі дані можуть свідчити про наявність зв’язку між показниками професійної ідентичності та стійкості до стресових впливів.

Найбільш вираженими характеристиками професійної позиції досліджуваних є знання функціональних обовязків, досвід практичної роботи в професії та знання про професію.

Як свідчать отримані нами дані, особистісні позиції представників виділених груп стосовно власної професії суттєво відрізняються за деякими показниками. Так, суттєво нижчою (на рівні $p \leq 0,001$) у рятувальників з ознаками ГСР є оцінка себе як професіонала та уявлення про ініціативність як ознаку професії (середні бали 6,0 за обома шкалами в першій групі і 8,0 – в другій). На рівні $p \leq 0,01$ відрізняється також такий показник, як уявлення про оцінку власної професійної діяльності іншими людьми (5,9 та 6,9 бала відповідно). Значно нижчими (на рівні $p \leq 0,05$) є також показники першої групи за шкалами «Задоволеність образом Я» (6,7 та 8,0 балів), «Знання про професію» (8,0 та 9,4), «Задоволеність від допомоги

іншим» (7,2 – 8,4), «Майбутнє залежить від мене» (6,0 та 7,0 балів) і «Спонтанність» (3,2 та 4,8 бала відповідно).

Такі дані ми пов'язуємо з розвитком у досліджуваних першої групи проявів симптомів ГСР та ПТСР (таких, як дистрес і дезадаптація, повторне переживання травми та дисоціативні симптоми, що, звичайно ж, приводить до зниження самооцінки (в тому числі і професійної) і підвищенню ненормативної активності, агресивності і вразливості).

Таким чином, під впливом негативних чинників професійної діяльності у працівників ДСНСУ виникають ознаки ПТСР та ГСР, що призводить до значних змін в показниках їх професійної ідентичності.

Швець В.В., психолог Уманського об'єднаного військового комісаріату, тренер Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Арт-терапевтичні заходи як спосіб соціально-психологічної роботи з учасниками бойових дій та представниками їхніх родин

Питання надання дієвої соціально-психологічної допомоги учасникам бойових дій та представникам їхніх родин набуває глобальних масштабів на території України. Плеяда військових психологів, кризових психотерапевтів, волонтерів-психологів працює над створенням дієвої системи надання психологічної допомоги в рамках втілення міжнародних програм, конвенцій, декларацій.

Поширення практик відбувається з урахуванням менталітету мікрогруп, територіального та географічного поширення, напрямків діяльності психологів та психотерапевтів.

Історична Уманщина багата на спеціалістів та запити соціальної групи. Активними формами та методами роботи ,які набули поширення є арт-терапія в сімейному, кризовому консультуванні.

За 2015-2017 роки найпоширенішими практиками стала фестивальна та виставкова діяльність. Такі форми роботи показали свою багатогранність як у роботі психолога, так і з позицій залучення соціальних груп.

З 2015 року активною платформою для роботи став проект «Військово-польовий АРТ», який цьогоріч був експериментально долучений до фестивальної роботи. Так, окрім тренінгів закритого типу, лекцій, арт-занять, ігрових терапевтичних занять з дітьми, було запропоновано залучити учасників бойових дій та представників їхніх родин до участі в рекорді України.

Мета: об'єднання цільової групи над ідеєю єдності.

Гіпотеза: Залучення як можна більшої кількості представників цільової групи над роботою над одним проектом – поясом єднання, дозволить створити сприятливі умови для соціальної активності учасників бойових дій та представників їхніх родин. .

Обладнання. За обладнання було обрано старовинний ткацький станок 1865 року (вік встановлено за знайденими на ньому написами та вивченням стану

деревини). Станок є частиною експозиції студії «Народні ремесла» Собківського НВК. Для поясу єднання було обрано нитки синього, жовтого, білого, оранжевого, червоного, чорного кольорів. Композиційно кольори були розділені на сектори таким чином, аби створити червоно-чорний та синьо-жовтий прапори України та між ними вмістити Помаранчеву Революцію.

Час виконання проекту: 09.00-21.00 24 серпня 2017 року.

Результат. Результат роботи проекту перевершив очікувані прогнози. За місяць до здійснення рекордного проекту був проведений навчальний відбірковий тур, який залучив 24-х бажаючих. В день здійснення рекорду до роботи залучилося 250 бажаючих, серед яких матері загиблих воїнів АТО, дружини, діти учасників бойових дій, волонтери, бійці-учасники бойових дій, учні загальноосвітніх навчальних закладів, студенти ВНЗ, викладачі, адміністрація міста, представники засобів масової інформації. Вікові рамки учасників 6 – 85 років (у відбірковому турі наймолодша учасниця була віком 8 років, а найстарший учасник – 60 років). З 09.00 до 18.30 було виткано колективний пояс довжиною 16,53 метра (заявка на рекорд становила 15 м). О 21.00 було здійснено акт розмотування витканого поясу єднання, до чого було залучено всіх учасників роботи та бажаючих.

Таким чином, з метою соціальної адаптації цільової групи 24 серпня 2017 року в рамках здійснення проекту «Військово-польовий АРТ», народними майстрами Черніем С.Б. та Швець В.В., за ініціативи організаторів фестивалю «Шіді Ріді» було: встановлено рекорд України «Найдовший пояс, зітканий на старовинному верстаті», відібрано команду активістів із 10-ти бажаючих цільової групи, залучено 275 учасників до здійснення рекордного проекту, виткано 16 метрів 53 сантиметри поясу, об'єднано волонтерську спільноту разом із учасниками бойових дій та представниками їхніх родин. Проект дозволив: об'єднати навколо теми єднання велику кількість українців, залучити до арт-терапевтичної діяльності, розширити горизонти роботи кризового практичного психолога із цільовою групою. Після здійснення акції матерями учасників бойових дій було здійснено запит на індивідуальні консультації та психокорекційні заняття з кризовим психологом (10 запитів). Така діяльність показала результативність та ефективність у плануванні соціальних проектів та підвищила рівень мотивації до поліпшення психоемоційного стану жертв бойових дій на території України.

Широбоков Ю.М., канд. псих. наук, доцент, докторант кафедри психології та педагогіки Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Суїцидологічна допомога, як напрямок удосконалення реабілітаційної роботи з військовослужбовцями, які перебували у полонені

В умовах антитерористичної операції (АТО), яка проводиться на сході України, психологічна робота спрямовується на підвищення ефективності

службово-бойової діяльності особового складу. Це досягається за умови урахування психологічних закономірностей, реабілітації військовослужбовців-учасників АТО. Особливої уваги потребують питання надання допомоги військовослужбовцям, які перебували у полоні. Ця робота є невід'ємною складовою системи реабілітації військовослужбовців. Великого значення набувають питання удосконалення системи реабілітаційної роботи, а саме напрямку – суїцидологічної допомоги, військовослужбовцям-колишнім полоненим.

У таких умовах основним завданням, яке розв'язується в ході проведення заходів реабілітаційної роботи, є оцінка суїцидального ризику, тобто ступеня виразності аутоагресивних проявів військовослужбовців, які пережили ситуацію полону.

Діагностику суїцидальної поведінки військовослужбовців здійснюють ігровими методами та формами реабілітаційної роботи у процесі спостереження та інтерв'ювання, у результаті якого при дослідженні основних причинних факторів (біографічних, особистісних, ситуаційних) можуть бути визначені характер, особливості аутоагресивної активності та ступінь її вираження.

Складовими організації суїцидологічної допомоги в системі реабілітаційної роботи є профілактичні заходи, спрямовані на надання спеціалізованої допомоги військовослужбовцям. Така допомога поділяється на:

1. Первинну допомогу, тобто долікарську допомогу, яка може бути надана командиром підрозділу, військовослужбовцю-суїциденту в момент вчинення суїцидальних дій, навіть на передньому краї лінії розмежування ворогуючих сторін в зоні АТО. При проведені первинної допомоги відвертість та людяність командира спрацьовують краще аніж спеціальні впливи. Командир любого рівня повинен мати навички зняття негативних афективних переживань та відреагування почуттів. Тобто він повинен вміти надавати можливість військовослужбовцю виразити будь-яку емоцію до оточення, ситуації чи власного стану (лють, образу, страх тощо). Такі навички необхідно формувати на заняттях з психологічної підготовки;

*2. Екстрену допомогу, яка м*оже бути надана лікарем будь-якої спеціальності, у підрозділах другого ешелону, у базових таборах батальйонів та бригад, під час евакуації військовослужбовця-суїцидента із зони проведення АТО до шпиталю. Кожний лікар, який працює в зоні АТО повинен мати навички прояснення конфліктної ситуації та досягнення розуміння проблеми суїцидента. Це полягає у виявленні дійсних чинників психотравмуючої ситуації, впливу на її розвиток дій військовослужбовця та його оточення, в оцінюванні дій та почуттів;

3. Стаціонарну допомогу, тобто спеціалізовану допомогу, яку надають таким військовослужбовцям-колишнім полоненим з аутоагресивними проявами у психіатричному відділенні шпиталю, якщо поведінка суїцидента зумовлена вираженими психопатологічними розладами. Вона містить у собі: структурування ситуації, формування у свідомості військовослужбовця об'єктивної картини процесу дезадаптації у її розвитку (з'ясовується, яким чином хворий спровокував розвиток свого психічного стану – діями чи почуттями; активізацію

антисуїцидальних установок. Тобто військовослужбовцю-колишньому полоненому допомагають визначити важливі зв'язки з близьким оточенням, їх значущість у житті, актуалізувати сенс розвитку особистості.

Для практично здорових військовослужбовців, які пережили ситуацію військового полону, що вчинили суїцидальні дії в момент афекту, цього обсягу психокорекційної допомоги буває достатньо, оскільки здійснена ними суїцидальна спроба має характер обриву, у інших випадках вони потребують стаціонарного лікування.

Проведення заходів реабілітаційної роботи у ході первинної, екстреної, та спеціалізованої допомоги потребує організації системи психологічної підготовки командирів усіх ланок, психологів та лікарів щодо формування навичок суїцидологічної допомоги військовослужбовцям, які перебували у полоні в ході проведення АТО.

Отже, знання та дотримання заходів надання суїцидологічної, допомоги, є запорукою удосконалення системи реабілітації військовослужбовців-колишніх полонених. Виділення заходів суїцидологічної допомоги в єдину систему роботи командирів, психологів та лікарів є окремим напрямком удосконалення реабілітаційної роботи в умовах АТО.

РОЗДІЛ 3
ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

Гаврилова А.В., бакалавр соціально-психологічного факультету, рядовий служби цивільного захисту, Національний університет цивільного захисту України

Селюкова Т.В., старший викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах, Національний університет цивільного захисту України

Особливості емоційного інтелекту та смисложиттєвих орієнтацій у курсантів НУЦЗУ з різним рівнем емпатії

Життєвий шлях людини – це прооцес формування і розвитку особистості в певному суспільстві. Разом з тим, фази життєвого шляху датуються історичними подіями, зміною способів виховання, змінами способу життя та системи відносин, сумою цінностей і життєвою програмою, а саме цілями і сенсом життя особистості. Виявлення особливостей смисложиттєвих орієнтацій стало останнім часом актуальною темою досліджень. Проте при достатній вивченості цього феномену, ми поки не можемо говорити про методи розвитку смисложиттєвих орієнтацій та способи впливу на процес їх формування. З проблемою сенсу життя стикається практично кожна людина. Особливо ця проблема стає актуальною в юнацькому віці. В. Франкл вивчав проблему сенсу життя, і як він зазначає, з цією проблемою стикаються люди в різних країнах по всьому світу. Сенс може виступати, з одного боку, як цінність для індивіда, а з іншого, зміст може зумовлювати вибір цінностей, якими керується індивід в своєму житті. Людьми по-різному усвідомлюються різні аспекти сенсу життя: минуле, сучасне, майбутнє. Даною темою займалися А.Н. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, П.Я. Гальперін, Д.Б. Ельконін та ін. Смисложиттєва орієнтація являє собою основний стрижень переконань людини, її принципів, цілей, який є імпульсом, поштовхом всієї життєдіяльності, незалежно від світоглядних установок.

Щодо проблеми емоційного інтелекту особистості, то вона є однією з малодосліджених і досить дискусійних у психологічній науці. Це пов’язано з тим, що поняття «емоційний інтелект» є порівняно новим і долученим до психологічного тезаурусу лише в останні десятиліття. Емоційний інтелект став предметом психологічного дослідження порівняно нещодавно завдяки працям зарубіжних дослідників Г. Гарднера, Д. Гоулмана, Д. Карузо, Дж. Майєра, П. Саловея та ін. Проте необхідно зауважити, що й вітчизняні вчені займалися розробкою питання емоційного інтелекту, такі як Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв, В.М. Мясищев, О.К. Тихомиров та ін. Отож, вчені наголошують на необхідності і доцільності розвитку емоційного інтелекту, який визнано фактором забезпечення успішного особистісного та професійного зростання особистості.

У сучасних психологічних дослідженнях нерідко порушується питання про важливість емоційної орієнтації, що дозволяє розуміти емоційні стани інших людей і самого себе. Однією з підстав такої орієнтації, на наш погляд, можна назвати емоційний інтелект, який визначає взаємодію когнітивного і чуттєвого в психіці людини. Професійна діяльність офіцерів, що працюють в особливих умовах, безперечно, носить емоціогенний характер, зумовлений високим ступенем напруженості і відповідальності, активними міжособистісними взаємодіями, існуючими в рамках специфічних субординаційних норм. Це передбачає у офіцера досить високий рівень умінь і навичок емоційно-вольової регуляції: емпатії, емоційної стриманості, врівноваженості, комунікативної толерантності, емоційної стійкості та ін., які можна назвати складовим.

Емоційний інтелект та смисложиттєві орієнтації особистості стали об'єктом нашого вивчення, а особливості емоційного інтелекту та смисложиттєвих орієнтацій у курсантів НУЦЗУ з різним рівнем емпатії – предметом дослідження. За мету ми визначили вивчення психологічних особливостей емоційного інтелекту та смисложиттєвих орієнтацій у курсантів НУЦЗУ з різним рівнем емпатії.

В своєму дослідженні ми припустили, що у курсантів з високим рівнем емпатії емоційний інтелект та смисложиттєві орієнтації вище, аніж у осіб з низьким рівнем емпатії.

Емпатія (від грец. – «empatheia», що позначає співпереживання) – це здатність однієї людини осягнути і зрозуміти емоції іншої, представити себе на її місці, відчути її відчуття і думки. У сучасній психології емпатією називають здатність людини на несвідомому рівні розуміти почуття і думки співрозмовника, співпереживати йому, вміти бачити ситуацію з точки зору іншої людини, сприймати її емоційний стан. Емпатія – це спосіб розуміння іншої людини, спрямований на аналіз її особистості у тому числі не лише осмислене, але й інтуїтивне пізнання її емоційних переживань. Поряд з цим, емпатія – це здатність проникати до афективних орієнтацій іншої людини, це співчутливість до її переживань, здатність прилучатися до емоційного життя іншого, розділяти його емоційні стани, відчувати емоційне благополуччя чи негаразди.

На наш погляд, емпатія передбачає не просто розуміння емоційного стану іншого, а й відтворення його в самому собі. Найвищою формою емпатії є поведінкова, дійова емпатія, тобто не лише розуміння стану іншого, переживання за нього, а й підтримка, надання йому допомоги. Дійова емпатія, повною мірою, виражає ототожнення себе з іншою людиною, тобто є моральним резонансом, який становить дійсну основу взаємин, побудованих на відповідальності за іншу людину. Існує безпосередня залежність: чим вищою є загальна культура, тим інтенсивнішою стає здатність співпереживати, співчувати людям. Дійова співучасть у долі іншого, співчуття до чужого горя збагачують та розвивають почуття соціальної відповідальності курсантів. Актуалізація емпатійних процесів здійснюється у процесі діяльності, суттю якої є турбота про іншу людину, у ситуаціях, які потребують співчуття та співпереживання з іншими людьми. Вважаємо, що майбутній офіцер, а на теперішній час курсант НУЦЗУ, повинен

співчувати і допомагати іншій особі, яку спіткала біда, безкорисно переживаючи з нею її горе.

Для визначення рівня емпатії у курсантів НУЦЗУ та формування дослідницьких груп ми використали методику діагностики рівня емпатійних здібностей В.В. Бойко. На основі даної методики ми вибірку досліджуваних розділили на дві дослідницькі групи: група №1 – респонденти з низьким рівнем емпатії; група №2 – респонденти з високим рівнем емпатії.

До першої групи (особи з низьким рівнем емпатії) відносяться курсанти, які відчувають складність у спілкуванні, не вміють співпереживати, емоційно відгукуватися на почуття, не розуміють вчинків, скоєних під впливом душевних поривів. Емоційні прояви таких людей здаються незрозумілими, а також позбавленими сенсу. У таких людей мало друзів, а ті, що є, відрізняються ясним розумом і діловими якостями, а не чуйністю.

До другої групи (особи, що мають високий рівень емпатії) ввійшли ті курсанти, що відчувають яскравий емоційний відгук на переживання. Вони здатні розуміти чужих людей краще, ніж себе, з них виходять справжні віддані друзі. Такі особи чутливі до проблем та потреб оточуючих, дуже великодушні й здатні багато прощати. Завжди з цікавістю ставляться до людей, емоційно чутливі до оточуючих. Особистість з високим рівнем емпатії швидко встановлює контакт, дуже товариська, а колеги в свою чергу цінують таку душевність.

Характеризуючи особливості емоційного інтелекту у групі №1 (курсанти з низьким рівнем емпатії) та у групі №2 (курсанти з високим рівнем емпатії) слід сказати, що респонденти групи №1 краще контролюють свої емоції та володіють собою в критичних ситуаціях, проте відокремлювати свої емоції від емоцій інших людей їм складніше, саме тому вони зазвичай закриті, та ніяково почувають себе у великих компаніях, уникають колективної роботи та болісно переносять критику.

Досліджувані групи №2 характеризуються тим, що прагнуть встановити контакт з іншими людьми, що безперечно у них виходить краще, аніж у респондентів групи №1. Також особи з високим рівнем емпатії емоційно чутливіші до оточуючих, прагнуть працювати в колективі та отримувати соціальне одобрення їхньої роботи, не доводити неприємні ситуації до вираженого конфлікту та вирішувати їх знаходженням спільного рішення.

Проте вважаємо за необхідне зауважити, що у високоемпатійних осіб та низькоемпатійних немає труднощів з розпізнаванням емоцій інших людей, але високоемпатійна особистість здатна відділити емоції інших й свої, чого не скажеш про низькоемпатійну особистість, яка не здатна цього зробити.

Таким чином, можна стверджувати, що існують особливості емоційного інтелекту у осіб з різними рівнями емпатії.

Аналізуючи смисложиттєві орієнтації у курсантів НУЦЗУ з різними рівнями емпатії необхідно наголосити на тому, що у життєвих ситуаціях респонденти з високим та низьким рівнями емпатії майже однаково оцінюють результативність життя як такого та в однаковій мірі можуть контролювати власні емоції та життя, контролювати й приймати власні рішення. Проте слід сказати, що існують статистично достовірні відмінності між застосуванням наступних смисложиттєвих

орієнтацій: цілі в житті та процеси в житті й емоційна насиченість життя. Тобто представники групи №1 (курсанти з низьким рівнем емпатії) більш схильні до того, щоб ставити цілі в житті й іти до них, аніж респонденти групи №2 (курсанти з високим рівнем емпатії), проте у респондентів групи №1 життя менш насичене емоціями й подіями за респондентів 2 групи. Відмінності виявлені на високому рівні статистичної значущості ($p<0,01$).

В цілому, підсумовуючи отримані результати, слід сказати, що курсанти – майбутні рятівники – цілеспрямовані, активні, в міру емпатійні юнаки, що на даному етапі спрямовані на процес, а не на ціль чи результат. Також вважаємо за необхідне наголосити на тому, що високоемпатійні курсанти спрямовані лише на позитивні сторони партнера при спілкувані, прагнуть зрозуміти мотиви вчинку та поведінки в цілому, готові прийти на допомогу в будь-якій ситуації; середньоемпатійні юнаки – не завжди готові самостійно приймати рішення, схильні розділяти думку інших, а низькоемпатійні – більш жорсткі, схильні стояти на своєму та доводити до кінця свою думку.

На нашу думку, найбільш оптимальним образом особистості рятувальника являється середній рівень емпатії із визначеними цілями життя, високими показниками по емоціональній насиченості життя та задоволенням самореалізації.

Гринченко І.Б., канд. пед. наук, доцент кафедри професійного та олімпійського видів спорту і спортивних ігор Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Інтерактивні методи у професійній діяльності майбутніх учителів фізичної культури

Проблеми професійної підготовки вчителів фізичної культури в системі вищої освіти розроблялись М. Віленьським, Є. Катрич, А. Лотоненко, Л. Лубишевою Л. Матвєєвим, Л. Сущенко, О.Тимошенко, Ж. Холодовим, Б. Шияном та ін. Сучасна педагогічна освіта, відповідаючи потребам часу, повинна змінити традиційну систему підготовки педагога й направити свої зусилля на підготовку не просто фахівця-предметника, а на підготовку педагога-професіонала. Ця людина буде організовувати свою діяльність, перш за все, виходячи із цінностей всебічного розвитку особистості учня. (В. Зінченко І. Ісаєв, В.Сластьонін, В. Сухомлинський, К. Ушинський, І. Якиманська, О. Яковлєва).

У процесі фахової підготовки на факультеті фізичного виховання і спорту Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди йде опанування майбутніми педагогами методиками, формами й засобами професійної діяльності, які відповідають сучасним технологіям і традиціям факультету. У свою чергу, ці технології покликані забезпечити реалізацію цінностей розвитку особистості учнів, вони повинні стати домінуючими й направляючими діяльність майбутніх вчителів фізичного виховання.

Великий потенціал у професійній діяльності майбутніх учителів фізичної культури містять інтерактивні методи навчання, широко освоювані в цей час

викладачами вишів. Вони направлені на формування особистості майбутнього педагога з такими якостями, які відповідали б вимогам суспільства та забезпечували студентам успішність у їх майбутній педагогічній діяльності.

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес організований таким чином, що практично всі студенти виявляються залученими в процес пізнання, вони мають можливість розуміти й рефлектувати із приводу того, що вони знають і думають. Спільна діяльність, студентів в процесі навчання, освоєння навчального матеріалу означає, що кожний вносить свій особливий індивідуальний внесок, іде обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. Характеристика, сутнісна особливість інтерактивних форм - це високий рівень взаємно спрямованої активності суб'єктів взаємодії, емоційне, духовне єднання учасників. При використанні інтерактивних методів той, кого навчають, стає повноправним учасником процесу сприйняття, його досвід служить основним джерелом навчального пізнання. Викладач не дає готових знань, але спонукує студентів до самостійного пошуку. У порівнянні із традиційними формами ведення занять, в інтерактивному навчанні міняється взаємодія викладача й студента: активність педагога поступається місцем активності студентів, а завданням педагога стає створення умов для їхньої ініціативи. Педагог відмовляється від ролі своєрідного фільтра, що пропускає через себе навчальну інформацію, і виконує функцію помічника в роботі, одного із джерел інформації.

На факультеті фізичної культури і спорту Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди при проведенні академічних і навчально-тренувальних занять провідними викладачами кафедри олімпійського та професійного спорту і спортивних ігор використовуються наступні інтерактивні методи навчання: інтерактивні лекції а саме:

- *проблемні лекції* – викладачі на початку і в ході викладу лекційного матеріалу створюють проблемні ситуації і залучають студентів до їхнього аналізу. Вирішуючи протиріччя, закладені в проблемних ситуаціях, студенти самостійно намагаються дійти тих висновків, які викладач повинен повідомити в якості нових знань (Лекції з тактичної підготовки курсу «СПВ» та «Теорії і методики обраного виду спорту»);
- *лекція-візуалізація* – у цьому типі лекції передача викладачем інформації студентам супроводжується показом різних малюнків, слайдів структурно-логічних схем, діаграм, відео файлів різного формату і т .п. з використанням комп'ютера і мультимедійного обладнання. (Лекції із загального курсу «Теорії і методики викладання спортивних ігор», курсу «СПВ», «Теорії і методики обраного виду спорту», «Сучасних технологій в спортивних іграх»);
- *лекція-діалог* - зміст подається через серію питань, на які студенти відповідають безпосередньо по ходу лекції. Дуже часто викладачі кафедри використовують цей тип інтерактивних лекцій при роботі у групах СПВ і при викладанні курсу «Теорія і методика обраного виду спорту».

Значне місце у фаховій підготовці майбутніх учителів фізичної культури і спорту на кафедрі кафедри олімпійського та професійного спорту і спортивних ігор ХНПУ імені Г.С.Сковороди приділяється *діловим і організаційно-діяльнісним*

іграм.

Так*, ділова навчальна гра* – це моделювання професійної діяльності і рольова взаємодія за ігровими правилами усіх тих, хто бере в неї участь, в певному умовному часі, в атмосфері невизначеності, при зіткненні позицій, з розігруванням ролей і оцінюванням. У найбільш загальному вигляді ділову гру можна визначити як метод імітації (наслідування, зображення, віддзеркалення), ухвалення управлінських рішень в різних ситуаціях (шляхом програвання, розігрування) із заданих правил або таких, що виробляються самими учасниками гри.

Організаційно-діяльнісні ігри є формами колективної діяльності, в процесі якої відбувається навчання і проектування нових діяльнісних зразків. Такі ігри проводяться з метою впровадження нової практики в деякій професійній сфері.

Вже з другого курсу студенти факультету починають виконувати (імітувати) діяльність вчителя фізичної культури: академічна група виступає у ролі відповідного класу, а студент виконує роль шкільного вчителя і проводить з ними підготовчу частину уроку. На третьому курсі студент у якості вчителя самостійно проводить шкільний урок за визначеною темою, а на четвертому курсі проводить секційне заняття з обраного виду спортивних ігор (за шкільною програмою). Обов’язково, після проведення відповідних занять, викладач кафедри разом зі студентами групи і тим хто проводив заняття здійснює обговорення уроку, або тренувального заняття. В обговоренні приймають участь усі студенти академічної групи: висловлюють особисті думки, вказують на недоліки, після чого, спільним рішенням виставляється оцінка.

Найпоширенішим у практиці роботи з майбутніми вчителями фізичної культури на кафедрі олімпійського та професійного спорту і спортивних ігор *є навчання в малих групах співробітництва* (cooperativelearning, collaborativelearning), або кооперативне навчання. Воно передбачає навчання у малих групах студентів, об'єднаних спільною навчальною метою. Викладач кафедри керує роботою кожного студента опосередковано, через завдання, якими він спрямовує діяльність групи.

Існують кілька різновидів технології навчання в співробітництві, що відрізняються постановкою навчальних завдань і організаційних форм: Student Team Learning (STL, навчання в команді), Jigsaw («Пила»), Jigsaw-2 («Пила-2»), Learning Together («Вчимося разом»).

Цей метод відкриває для студентів можливості співпраці зі своїми одногрупниками, дозволяє реалізувати природне прагнення кожної людини до спілкування, взаємодії, сприяє досягненню студентами більш високих результатів засвоєння знань та формування вмінь. Він легко і ефективно поєднується з традиційними формами і методами навчання і застосовується на різних етапах навчання.

Очевидно й соціальне значення цього методу: акцентується роль кожного студента у виконанні загального завдання, формуються групова свідомість, позитивна взаємозалежність, комунікативні навички.

На усіх без виключення практичних заняттях зі спортивних ігор ми використовуємо роботу в парах, трійках, четвірках, мікрогрупах. Тільки у спільній

роботі студенти вчаться технічним і тактичним діям, вчаться застосовувати набуті професійні навички і уміння в двосторонній грі.

Отже, застосовані у навчальному процесі інтерактивні методи, засновані на принципах взаємодії, активності, опорі на груповий досвід.

Іванова Ю.М., студентка 3 курсу соціально-психологічного факультету Національного університету цивільного захисту України

Селюкова Т.В., старший викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах Національного університету цивільного захисту України

Особливості самовідношення курсантів Національного університету цивільного захисту України залежно від рівня самооцінки

Екстремальний характер професійної діяльності курсантів та працівників пожежно-рятувальних підрозділів Державної служби з надзвичайних ситуацій України, які безпосередньо беруть участь у ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного або соціально-політичного характеру, у допомозі постраждалим, зумовлює в них високий рівень ризику виникнення нервово-психічних розладів, психічних дезадаптацій і стресових станів, які призводять до зниження успішності професійної діяльності у цілому. Для того щоб краще розуміти себе, бути в гармонії з собою, підвищити свою адаптивність, стресостійкість, для покращення своїх особистісних характеристик людина повинна правильно формувати свою самооцінку та відношення до самого себе.

Самооцінка – це елемент самосвідомості, що характеризується емоційно насиченими оцінками самого себе як особи, власних здібностей, етичних якостей і вчинків. Самооцінка визначає взаємини людини з її оточенням, її критичність, вимогливість до себе, відношення до успіхів і невдач. Тим самим самооцінка впливає на ефективність діяльності людини і розвиток її особистості.

Самооцінка не тільки впливає на суспільні відносини, а й сама опосередковується їм. Чим вище ступінь самоприйняття, емпіричним корелятором якої є рівень самооцінки, тим більше людей вірить в свої власні можливості, в успішний результат вжитих починань і тим більших успіхів вони в результаті домагаються. Однак неадекватно завищена самооцінка також може служити джерелом особистісних проблем.

За С.Р. Пантілеєвим, самоставлення – це безпосередній феноменологічний вираз сенсу “Я” для самого суб’єкта. На думку автора, воно складається із емоційного переживання і оцінки власної значимості (сенсу Я), яке має прояв у різних формах: “почуття усвідомленості Я”; “самовпевненість”; “самокерівництво”; “відображенне самовідношення”; “самоцінність” тощо. Самоставлення розуміється як смислове особистісне утворення емоційно-ціннісної властивості.

Отже, становлення самовідношення – це складний безперервний процес, в ході якого змінюються, зазнають певну динаміку його структурні і процесуальні компоненти. Самоставлення реалізується через афективну складову самосвідомості, яка нерозривно пов'язана з когнітивним компонентом, оскільки

саме на основі знань про себе в людини виникає ставлення до власної особистості, яке може бути позитивним чи негативним, адекватним чи ні. І вже на основі самовідношення будується модель вчинків та дій, яка і утворює поведінковий чи регулятивний компонент самовідношення. Узагальнюючи все вищесказане, слід зазначити, що саме самоставлення є одним із важливих елементів самосвідомості.

В наш час проблема самоактуалізації особистості є дуже важливою в професійній діяльності особи, зокрема працівників та курсантів структурних підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНСУ), адже їх професійна діяльність потребує високого особистісного розвитку, заздалегідь свідомого та системно організованого впливу на свою психіку з метою зміни її характеристики у бажаному напрямку.

Мета дослідження: вивчити особливості самовідношення курсантів НУЦЗУ з різним рівнем самооцінки.

В дослідженні приймали участь курсанти Національного університету цивільного захисту України. Для визначення рівнів самооцінки була проведена методика діагностики рівня самооцінки «Шкала самооцінки» за Н.В. Кіршевою та Н.В. Рябчиковою. В дослідженні брала участь вибірка випробуваних, яка складала 80 респондентів. В результаті випробовування ми виділили дві групи досліджуваних: група №1 – респонденти з низьким рівнем самооцінки; група №2 – респонденти з високим рівнем самооцінки.

Курсанти з низькою самооцінкою часто відчувають себе невдахами. Вони не хочуть братися ні за що нове, оскільки боїться, що в неї нічого не вийде. Не проявляють ініціативність, скуті, рідко висловлююсь власну думку, схильні до покори. Характерні якості таких людей: бояться здійснити помилки; не вміють сприймати компліменти; в спілкуванні з іншими передусім турбуються про враження, яке справляють на них; болісно переносять критичні зауваження в свою адресу; намагаються завжди зважати на думку інших; часто страждають від «комплексу неповноцінності».

Курсанти з високою самооцінкою характеризуються тим, що вони не обтяжені «комплексом неповноцінності», правильно реагують на зауваження, критику інших, рідко сумніваються у своїх діях, не підлаштовуються під думку інших, авторитарні. У більшості випадків, мають адекватну думку про себе, правильно співвідносить свої можливості і здібності, прагнуть реально дивитися на свої невдачі та успіхи, намагаються ставити перед собою реальні цілі, які можна досягти.

Таким чином, методика діагностики рівня самооцінки «Шкала самооцінки» за Н. В. Кіршевою та Н. В. Рябчиковою у нашому дослідженні є критеріальною, тому, що завдяки неї ми розділили учасників дослідження на дві групи за критерієм високої та низької самооцінки.

Особливості самовідношення у курсантів з різним рівнем самооцінки ми вивчали за допомогою опитувальника самовідношення В.В. Століна і С.Р. Пантілеєва.

Отримані в ході дослідження результати ми оцінювали за 12 шкалами: глобальне самовідношення, самоповага, аутосимпатія, очікуване ставлення інших,

самоінтерес, самовпевненість, відношення інших, самоприйняття, самопослідовність, самозвинувачення, інтерес до себе, саморозуміння.

На основі отриманих даних можна стверджувати, що взагалі, у більшості осіб з високим рівнем самооцінки визначається більш позитивне самовідношення, це свідчить про те, що суб'єкти з високою самооцінкою характеризуються більш оптимальними, стійкими психічними станами, ніж особи з низькими її значеннями. Респонденти групи №2 відрізняються самовпевненістю, самопослідовністю. Вони ставляться до власного «Я» як до внутрішнього стрижня, що інтегрує і організовує їх особистість і життєдіяльність, вважають, що їх доля знаходиться в їх власних руках, відчувають обґрунтованість і послідовність своїх внутрішніх спонукань і цілей. Вони більш дружньо, ніж особи з низькою самооцінкою, ставляться до себе, схвалюють свої плани і бажання, емоційно, безумовно, приймають себе таким, які є, нехай навіть з деякими недоліками. Тобто, визначаються статистично вірогідні розбіжності практично за всіма шкалами методики: за шкалами самоповага, очікуване ставлення інших до себе, самоінтерес, самовпевненість, адекватне ставлення до відношення інших, самоприйняття, самопослідовність, інтерес до себе, саморозуміння – на рівні статистичнрої значущості $p \leq 0,01$.

Респонденти з низькою самооцінкою, навпаки, більш схильні до внутрішньої конфліктності, сумнівам, незгоди з собою, тривожно-депресивних станів, що супроводжується переживанням почуття провини. До того вони більш схильні до самозвинувачення, готові поставити собі в провину свої промахи і невдачі, власні недоліки. Більш чутливі до оточуючих, не впевнені у собі, менш авторитарні і з готовністю визнають свої помилки, більш критично ставляться до власної діяльності. Визначаються достовірно значущі відмінності на ріні статистичної значущості $p \leq 0,01$ за шкалою самозвинувачення.

Таким чином, самооцінка та самовідношення як найважливіші компоненти цілісної самосвідомості особистості, виступають необхідною умовою гармонійних відношень людини, як із самим собою, так і з іншими людьми з якими вона вступає в спілкування і взаємодію. Адекватна самооцінка корелює з позитивним ставленням до інших людей, а також здатністю до саморозкриття, установленню глибоких міжособистісних контактів, до формування високого рівня самоактуалізації. Багаті можливості самооцінки та самовідношення адекватне їх використання дає можливість інакше відчути осмисленість життя, позитивно оцінювати себе на шляху власного розвитку, більш відповідально відноситись до своєї діяльності, роботи, розкрити свій внутрішній потенціал, що і я дуже важливим для співробітників ДСНСУ.

Ільїна Ю.Ю., канд. біол. наук, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах Національного університету цивільного захисту України

Міжособистісні відносини курсантів і студентів різної професійної спрямованості з різним рівнем розвитку соціального інтелекту

Сьогодення вимагає від вищої школи здійснення нових пошуків, які

сприяють інтелектуальному розвитку особистості. Ця проблема була і є актуальною у психологічній літературі і психологічних дослідженнях у зв'язку з тим, що необхідно удосконалювати організацію навчальної діяльності, а також формувати такі якості особистості, як самостійність, активність, відповідальність, здатність до прогнозування під час навчання.

Інтелектуальний розвиток людини залежить від багатьох факторів: генетичних, соціальних, особистісних.

Інтелектуальна сфера характеризується видами мислення (творче, пізнавальне, теоретичне, емпіричне, дивергенте, конвергентне, саногенне, патогенне та інш.), стилями мислення (образне, наглядно-образне), якостями розуму (кмітливість, гнучкість, самостійність, критичність, здатність діяти та ін.), пізнавальними процесами (увага, уява, пам'ять, сприйняття), розумовими операціями (виокремлення, співставлення, аналіз, синтез, систематизація, абстрагування, формалізація, конкретизація, інтерпретація та інш.), пізнавальними вміннями (вміння поставити запитання, виокремити та сформулювати проблему, висунути гіпотезу, довести її, зробити висновки, застосовувати знання), уміннями вчитися (планувати, ставити цілі, читати і писати в належному темпі, конспектувати тощо), позапредметними знаннями і вміннями, предметними знаннями, уміннями і навичками, цілісною системою загальноосвітніх і спеціальних знань. Виходячи з вищевикладеного, стає зрозуміло, що необхідно розвивати мислення, в різних його видах. Історія вивчення проблеми дослідження свідчить про те, що мислення розглядається як процес пізнавальної діяльності узагальненого, опосередкованого відображення дійсності (К. А. Абульханова – Славська, А. В. Брушлинский, Л. С. Виготський, А. А. Вербицький, Р. С. Костюк, З. В. Калмикова, Б. Ф. Ломов, А.М. Матюшкін, Я. А. Пономарьов, С.Л. Рубінштейн, М. А. Холодна та ін).

Для обробки інформації людина використовує інтелект, який необхідний, на думку науковців, для побудови або вдосконалення розуміння, позиції, стратегії, методу, комбінації, пояснення, рішення, цілі. Інтелект найчастіше спрямовується на вирішення питань облаштування побуту і відпочинку, професійну діяльність, міжособистісні стосунки та самовдосконалення. Основним критерієм виділення інтелекту як самостійної реальності є його функція в регуляції поведінки. Коли говорять про інтелект як про деякі здібності, то, в першу чергу, спираються на його адаптаційне значення для людини.

Соціальний інтелект є відносно новим поняттям в психології. Соціальний інтелект – це складна динамічна структура особистості, яка представляє сукупність здібностей до пізнання соціальних явищ та детермінує успішність соціальної адаптації та взаємодії. Це -здатність людини правильно розуміти свою поведінку і поведінку інших людей у суспільстві. Ця здатність необхідна людині для ефективної міжособистісної взаємодії та успішної соціальної адаптації. Соціальний інтелект реалізує пізнавальні процеси, пов'язані з відображенням людини як партнера по спілкуванню та діяльності. Він виступає як засіб пізнання соціальної дійсності, об'єднує і регулює пізнавальні процеси, пов'язані з відображенням соціальних об'єктів (людини як партнера по спілкуванню, групи

людей), забезпечує інтерпретацію інформації, розуміння і прогнозування вчинків і дій людей, адаптацію до різних систем взаємин між людьми (сімейним, діловим, дружнім), показує, як людина взаємодіє з зовнішнім світом, як вона вирішує і долає щоденні проблеми, в тому числі - і при спілкуванні з оточуючими.

Метою нашої дослідницької роботи стало вивчення особливостей взаємовідносин в групі в залежності від рівня розвитку соціального інтелекту членів цієї групи.

Дослідження проводилось на базі Національного університету цивільного захисту України, охоплені ним були курсанти та студенти, які навчаються на факультетах різної ї спрямованості (соціально-психологічному та пожежної безпеки). Для досягнення мети ми використали методику Гілфорда «Соціальный інтелект» і методику діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі).

Отримані дані свідчать про те, що у 12% респондентів СПФ – рівень розвитку соціального інтелекту вище середнього, що може вказувати на їхнє уміння витягувати максимум інформації про поведінку людей, розуміти мову невербального спілкування, висловлювати швидкі і точні думки про людей, успішно прогнозувати їх реакції в заданих обставинах, проявляти далекоглядність в стосунках з іншими, що сприяє їх успішній соціальній адаптації. У представників факультету ПБ таких досліджуваних немає. У більшості випробуваних (60% і 65% відповідно) рівень розвитку соціального інтелекту – нижче середнього, вони можуть зазнавати труднощі в розумінні і прогнозуванні людей, що ускладнює взаємини і знижує можливості соціальної адаптації.

Люди з високим соціальним інтелектом, як правило, бувають успішними комунікаторами (властива контактність, відкритість, тактовність, доброзичливість і сердечність, тенденція до психологічної близькості у спілкуванні).

Високий соціальний інтелект пов’язаний також з інтересом до соціальних проблем, наявністю потреби впливати на інших і часто поєднується з розвинутими організаційними здібностями. Люди з розвинутим соціальним інтелектом звичайно мають виразний інтерес до пізнання себе і розвинуту здатність до рефлексії. Легко вживаються у колективі, сприяють підтримці оптимального психологічного клімату, проявляють більше зацікавленості, кмітливості і винахідливості у роботі.

Низький рівень соціального інтелекту (серед наших випробуваних таких не було серед групи СПФ та 35 % у групі ПБ) може у значній мірі компенсуватися іншими психологічними особливостями: розвинутою емпатією, відповідними рисами характеру, стилем спілкування, комунікативними навичками та ін., а також може бути коректований у ході активного соціально-психологічного навчання.

Наступним етапом дослідження було визначення типу міжособистісних відносин у респондентів. Нами отримані наступні дані: переважає дружелюбний тип ставлення до оточуючих у курсантів та студентів СПФ, з середнім балом 5,28. Вони схильні до співпраці, кооперації, гнучкі і компромісні при вирішенні проблем і в конфліктних ситуаціях, прагнуть бути у згоді з думкою оточуючих, свідомо конформні, дотримується умовностей, правил і принципів "хорошого тону" у відносинах з людьми, ініціативні ентузіасти у досягненні цілей групи,

прагнуть допомагати, відчувати себе в центрі уваги, заслужити визнання і любов, товариські, проявляють теплоту і дружелюбність у відносинах. У представників факультету ПБ – це владний тип (середній бал 9,8), тобто вони домінантні, енергійні, компетентні, авторитетні лідери, певною мірою можуть бути успішними у справах, люблять давати поради, вимагають до себе поваги. Вони є впевненими в собі людиною, але не обов'язково стають лідерами, хоча завзяті й наполегливі.

Друге місце посідає у психологів альтруїстичний тип з середнім балом 8,8, що свідчить про межу між відповідальністю та гіпервідповідальністю. Вони є делікатними, добрими, емоційне ставлення до людей проявляють у співчутті, симпатії, турботі, ніжності, вміють підбадьорити і заспокоїти оточуючих, безкорисливі і чуйні

Доречи, у психологів перевага проявляється у конформних установках, конгруентності у контактах з оточуючими, схильності до компромісів. Нами з'ясовано, що чим вищий рівень розвитку соціального інтелекту, тим більший прояв дружелюбного типу взаємовідносин (0,73).

Отже, враховуючи, що соціальний інтелект бере безпосередню участь в регуляції соціальної поведінки, виступає як засіб пізнання соціальної дійсності, об'єднує і регулює пізнавальні процеси, пов'язані з відображенням соціальних об'єктів (людини як партнера по спілкуванню, групи людей), забезпечує інтерпретацію інформації, розуміння і прогнозування вчинків і дій людей, адаптацію до різних систем взаємин між людьми (сімейним, діловим, дружнім), показує, як людина взаємодіє з зовнішнім світом, як вона вирішує і долає щоденні проблеми, в тому числі - і при спілкуванні з оточуючими, слід протягом всього навчання у вищому навчальному закладі спрямовувати всю діяльність, як навчальну , так і виховну, на підвищення рівня розвитку соціального інтелекту особистості.

Цілеспрямована організація навчально-виховної діяльності курсантів і студентів підвищує не лише рівень знань, а й сприяє розвитку інтелектуального потенціалу в цілому, духовних якостей особистості.

Карпунець Т.В., старший викладач кафедри гімнастики, музикально-ритмічного виховання і єдиноборств, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

Професійна діяльність майбутнього вчителя фізичної культури: важливість педагогічної практики

Забезпечення професійної діяльності майбутнього вчителя фізичної культури має відбуватися із урахуванням педагогічної практики. Мета професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури в умовах педагогічної практики, як відомо, визначається соціальним замовленням держави й суспільства. Безперечно, професійна підготовка майбутнього вчителя фізичної культури в умовах педагогічної практики може бути забезпечена при дотриманні цілеспрямованості, предметності, структурності, перетворюючого характеру.

Ефективність професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури в процесі педагогічної практики підвищується за рахунок впровадження експериментально-діяльнісної моделі й моніторингу даного процесу.

Використання системного підходу передбачало, що модель професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури в умовах педагогічної практики має системні властивості. Відповідно до компонентів професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури в умовах педагогічної практики в модель були включені наступні блоки: цілеполягання, змістовний, технологічний, функціональний і керівний. Крім того, модель включає систему форм, методів і засобів організації педагогічної практики, що забезпечує здійснення студентом діяльності відповідно до вимог кожного рівня професійної готовності.

Усі експериментальні дослідження проводилися зі студентами факультету фізичного культури й спорту Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. У них були задіяні студенти під час проходження ними педагогічної практики. Були сформовані контрольна й експериментальна групи. В експериментальній групі реалізовувалась авторська модель (із використанням моніторингу рівня професійної підготовки під час педагогічної практики) з подальшою діагностикою результатів при завершенні формуючого етапу. Контрольна група використовували стандартну програму для педагогічної практики.

Анкетування студентів і викладачів показало, що в педагогічному виші приділяється недостатня увага професійній підготовці майбутнього вчителя фізичної культури в процесі педагогічної практики.

Теоретичне дослідження проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури в умовах педагогічної практики дозволило нам відзначити, що даний процес повинен реалізовуватися у відповідності з логікою побудови моделі, а саме організаційним, навчально-методичним і дослідницьким компонентами. Тому для організаційно-методичного забезпечення педагогічної практики нами була сформульована й реалізована програма, у якій розкривається призначення кожного етапу; види педагогічної підготовки, вимоги до практичної діяльності студента; перелік організаторських, проектувальних і дослідницьких знань, умінь, і навичок; навчально-практичні завдання, виконання яких виводить студентів на відповідний рівень професійної готовності.

Порівняльний аналіз експериментальних даних нульового, двох проміжних і контрольного зрізів дозволив дійти висновку про позитивну динаміку рівня професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури. Необхідно зазначити, що в експериментальній групі, де реалізовувалася розроблена модель при проведенні моніторингу, кількість студентів, які мають високий рівень професійної готовності, склало значно більший відсоток порівняно з контрольною групою.

Колчигіна А.В., канд. псих. наук, доцент кафедри практичної психології Української інженерно-педагогічної академії

Чуйко О.А., начальник відділу пошукових робіт УЦВС ЗСУ

Формування морально-етичних установок в спортивній діяльності

Однією з умов всебічного розвитку людини є її фізична підготовленість як результат фізичного виховання, занять спортом, самостійними заняттями фізичною культурою. Однак спорт виступає не тільки як засіб поліпшення фізичного розвитку, зміцнення здоров'я, розвитку рухових здібностей. У поєднанні з іншими засобами виховання він сприяє всебічному розвитку людини. Вирішуючи освітні завдання, заняття спортом впливають: на підвищення культури людини (фізичної або спортивної), породжуючи в її свідомості розумову та фізичну активність з розвитку особистості; на формування потреби в систематичних занять спортом; на готовність до раціональної організації рухової діяльності протягом дня; на оволодіння необхідними гігієнічними навичками; на отримання системи знань про шляхи збереження і зміцнення здоров'я, поліпшення працездатності; на розуміння сутності спорту, його соціального значення та місця в суспільстві.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що в суспільстві спостерігається гостра недостатність моральних цінностей. Люди перестали думати про духовне збагачення, стали ігнорувати моральну сутність вчинків. Такі прояви високої моральності, як співчуття, співучасть, співпереживання, повага до інших і самого себе, на жаль, відходять на другий план. Все гостріше відчувається потреба у вихованні духовно багатої, високоморальної особистості, здатної творити, а не тільки споживати. Так, метою роботи є вивчення особливостей формування морально-етичних установок особистості спортсменів. Важливим завданням першого етапу експериментального дослідження було вивчення особливостей формування морально-етичних установок особистості при занятті спортом. У дослідженні брали участь 2 групи спортсменів. Першу групу становили 24 спортсмена, які займаються туризмом від 3 до 8 років. Другу групу становили 36 спортсменів, які займаються менше 3 років. Всього в дослідженні взяли участь 60 гуртківців Чугуївського районного Центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді віком від 12 до 17 років. Для вивчення рівня розвитку морально-етичних установок спортсменів були використані статистичний аналіз за критерієм Фішера та Т-критерієм Стьюдента.

На першому етапі науково-методологічного пошуку вивчалися особливості формування морально-етичних установок в спортивній діяльності. На другому етапі - організаційному - здійснювалося планування наукового дослідження, були сформульовані мета та завдання наукового дослідження, був підібраний методичний інструментарій для збору емпіричного матеріалу. На третьому етапі - констатуючому експерименті - були виконані «зрізи» дослідження для вивчення рівня сформованості морально-етичних установок особистості спортсменів. На четвертому етапі - заключному - були узагальнені результати, досліджено вплив

спортивної діяльності на формування морально-етичних установок особистості та надано рекомендації.

Для вимірювання ступеня поваги до соціальних норм та етичних вимог була використана методика «Шкала совісності» В.М. Мельникова та Л.Т. Ямпольського. Для вивчення спрямованості особистості та визначення її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе, сприйняття світу, ключових мотивів вчинків ми використовували методику «Ціннісні орієнтації» Рокича. Для вивчення особливостей психологічного функціонування особистості була використана методика «Культурно-психологічний потенціал» Моткова.

Провівши дослідження нами було виявлено, що у спортсменів з великим досвідом спортивної діяльності показники рівня совісності, духовно-моральної вихованості значно вище, ніж у спортсменів, які почали займатися туризмом не так давно. Також ми виявили, що ступінь реалізації конструктивності спілкування, саморозвитку, саморегуляції дій і емоцій вище у групи спортсменів, що займаються спортом більше трьох років.

Таким чином, дослідження показало, що чим більше досліджувані займаються спортом, тим він більш позитивно впливає на формування морально-етичних установок особистості юних спортсменів. На основі отриманих даних був розроблений тренінг на розвиток моральності спортсменів-туристів, який передбачає роботу з новачками та гуртківцями, які займаються спортом не так давно. Після розробки тренінгу були надані рекомендації для педагогів і тренерів позашкільного навчального закладу та гуртківців, які займаються спортивним туризмом.

Костікова І.І., д. пед. наук, професор, завідувач кафедри, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Електронні дидактичні технології у професійній діяльності майбутніх фахівців

Розвиток електронних дидактичних технологій відображено в національній «Інноваційній освітній діяльності», у Законі України «Про національну програму інформатизації», Указі Президента України «Про заходи щодо розвитку складових глобальної інформаційної мережі Internet та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» та інших нормативно-правових документах.

Широке впровадження електронних дидактичних засобів навчання сприяє оновленню процесу професійно-педагогічної підготовки у вищих навчальних закладах України; окреслено чинники, які зумовлюють необхідність перегляду сучасної системи освіти та виокремлено мету електронної педагогіки.

Отже, мова йде про позитивні зміни в усіх сферах освіти, причому не в далекій перспективі, а в найближчий час. Можливості електронної педагогіки мають бути наскрізними впродовж усього періоду навчання студентів, адже в розвитку вільної особистості, її талантів, суті духовного збагачення та посвячення

в таємниці буття особистості, вирішення проблем реальності повинна бачити педагогіка своє завдання.

Очевидно, що кожний вищий навчальний заклад мав би розвивати кадрове, матеріально-технічне і програмно-методичне забезпечення. Без запровадження електронних дидактичних технологій навчання досягти високої якості освіти та забезпечити успішну реалізацію новітнього змісту освіти буде неможливо.

Класична педагогіка, починаючи з Я. А. Коменського, не завжди відповідає сучасним вимогам, це зумовлює появу оновленої педагогічної парадигми, яка обґрунтовує і реалізує сучасні підходи до організації освітнього процесу. Вже застаріли класичні установки системи вищої освіти, як-от: навчання у ВНЗ як накопичення знань на все життя; передача знань лише від педагога та його домінуюча позиція; стабільна структура навчальних дисциплін та форм організації навчального процесу з акцентом на аудиторні заняття; опора на книгу як на основний засіб навчання тощо. Тому сьогодні виникає нова педагогіка, яка отримала назву «електронна педагогіка» (е-педагогіка), що вимагає аналізу її засад, адекватних сучасному життю.

На жаль, лише за кордоном проводиться ґрунтовний аналіз засад електронної педагогіки. Сучасні національні праці у більшості спираються на емпіричний досвід упровадження електронного навчання (е-навчання), описують досвід використання електронних навчальних матеріалів при проведенні навчальних занять, свої успіхи і труднощі в цій сфері тощо. Але в них майже відсутня будь-яка обґрунтована та доведена теоретична позиція, усвідомлення того, що пропоновані способи діяльності є оптимальними, необхідними і достатніми для виконання поставлених цілей освіти, а не просто ефективними в низці інших варіантів.

Не викликає сумніву, що класична педагогіка, як живий організм, трансформується, перетворюючись у нових умовах освіти в електронну педагогіку: старе відмирає, йому на зміну еволюційно приходить нове. Як відомо, освітні процеси відбуваються в педагогічній системі. Остання містить елементи (мета, зміст, суб’єкти педагогічного процесу: студенти, викладачі), а також організаційно-технологічний блок (методи, засоби, форми навчання). Функціонування зазначених елементів у сучасних умовах підтримується навчально-матеріальною, фінансово-економічною, нормативно-правовою та маркетинговою підсистемами. Всі перелічені елементи знаходяться у тісному взаємозв'язку.

На теперішній час у світі електронна педагогіка розвивається досить активно, чому сприяє підвищений попит на освітні послуги та рівень розвитку електронних дидактичних засобів. Найбільше користувачів електронного навчання налічується в США, Канаді, Європі. Серед Європейських країн лідерами є Великобританія, Німеччина, Італія та Франція. Експерти ЮНЕСКО вважають, що впровадження в освітній процес електронного навчання орієнтує студентів на новий стиль освіти та сприяє розвитку їх умінь та навичок для подальшого навчання впродовж життя.

Отже, електронне навчання набуває все більшої актуальності. Тому й термін «е-педагогіка» не повинен сприйматися «в штики» освітянською громадськістю.

Нині вже досить широко використовуються не тільки у педагогічно-професійному середовищі, а й у повсякденному житті такі, наприклад, терміни, як «електронний уряд», «електронна комерція», «електронна економіка», «електронна освіта і навчання», навіть «електронна Україна». Додаток «електронна» відображає у цих назвах особливості структури відповідних підсистем інформаційного суспільства.

Таким чином, основні проблеми впровадження електронних дидактичних технологій в е-педагогіці у своїй основі схожі з проблемами традиційної педагогіки. Їх постановка не суперечить, а, навпаки, ґрунтується на здобутках традиційної психолого-педагогічної науки та освітньої практики. Проте, ці проблеми мають свої особливості, які відрізняють їх від традиційних, і які обумовлені та акцентують увагу на специфічних аспектах будови й особливостях педагогічної діяльності в електронно-орієнтованому навчальному середовищі, у відкритих педагогічних системах.

Кукоба Н.С., ад'юнкт кафедри психології діяльності в особливих умовах, Національний університет цивільного захисту України

Психічна працездатність курсантів першого курсу НУЦЗУ

Однією з особливостей сучасної освіти на Україні є створення системи навчальних закладів з елементами військового виховання - ліцеїв, академій, університетів пов'язаних з діяльністю різних силових структур. Основною метою таких установ є не тільки виховання підростаючого покоління в дусі патріотизму, а й формування інтелектуального, працездатного, успішного фахівця.

Дослідження психологічних особливостей психічної працездатності курсантів, які навчаються на першому курсі Національного університету цивільного захисту України, є актуальним для виявлення специфічних психологічних якостей, що визначають успішність їх діяльності.

Вивчення психічної працездатності будувалося на основі комплексної оцінки когнітивної сфери курсантів. В рамках даного дослідження психічна працездатність визначається як здатність суб'єкта до продуктивної інтелектуальної діяльності. Нами досліджувалися когнітивні здібності курсантів 1 курсу навчання.

На основі теорії функціональних систем Ананьєва Б.Г., Шадрикова В.Д. була запропонована концепція, згідно з якою, психічні процеси виступають основою для розвитку різних здібностей людини. Вважається, що психіка реалізує пізнавальну і регулятивну функції, які диференціюються і реалізуються у функціях відображення, переробки та зберігання інформації.

Цю здатність як властивість функціональної системи використовував в своєму дослідженні і Рижов Б.Н., який на підставі експериментальних досліджень запропонував три типи психічної працездатності за способом включення суб'єктом певних когнітивних здібностей під час виконання продуктивної інтелектуальної діяльності: інгенітівний, версатівний і врівноважений. Дослідження полягає в обчисленні підсумкового показника: складності виконуваної діяльності (яка визначається на основі модифікованого тесту Равена); уваги і темпових

характеристик простої логічної діяльності (методика «Рахунок в Автотемп»); параметрів короткочасної пам'яті (методика «Запам'ятовування геометричних матриць»). При відтворенні коефіцієнтів діяльності (темпу, складності та обсягу) ми отримали інтегральний коефіцієнт працездатності, який визначає рівень психічної працездатності.

Виконання методики «Рахунок в Автотемп» свідчить про добре розвинену увагу курсантів, висловлюємо в таких його характеристиках, як концентрація, стійкість і переключення. Інтерпретація отриманих даних дозволила виявити ряд істотних особливостей при виконанні курсантами простої логічної діяльності. Курсанти швидко і практично без помилок вирішують поставлені перед ними завдання при збереженні точності і правильності у відповідях. Цей факт пояснюється умовами служби і навчання курсантів, коли вся їх діяльність жорстко регламентована і тому її успішність багато в чому залежить не тільки від вірного виконання завдань, а й від темпу виконання.

Як показали результати діагностики лічильно-логічної діяльності курсанти 1 курсу мають досить високий темп діяльності (коефіцієнт темпу діяльності Кt - 1,2 ± 0,17), що свідчить про добре розвинену у них увагу, що виражаються в концентрації, стійкості і переключення.

Результати вимірювання об'єму короткочасної пам'яті, або простої логічної діяльності у курсантів розташовуються в діапазоні середніх значень (коефіцієнт обсягу діяльності Кn - 0,69 ± 0,11).

Результати вимірювання складної логічної діяльності (теоретичне мислення), коли курсантам пропонувалося знайти ефективний спосіб вирішення запропонованого завдання, показали, що для них важливо виконати завдання з мінімальною затратою часу на правильне рішення. Тому, як правило, курсанти користуються готовими алгоритмами вирішення аналогічних завдань, тобто вибирають в своїй пам'яті завчені схеми, у них практично не залишається часу на вибір нестандартних рішень, що вимагають неординарного підходу. Однак пошук причинно-наслідкових зв'язків, закладених в умовах завдання, є важливою умовою для успішної діяльності фахівців багатьох силових відомств. У курсантів першого курсу коефіцієнт темпу діяльності (Кt) склав 0,73 ± 0,11.

Інтегральний показник психічної працездатності (Кр), визначається як добуток коефіцієнта обсягу (Кn), складності (Кс) і темпу (Кt) діяльності, тобто абсолютні значення показника психічної працездатності або коефіцієнт психічної працездатності.

Коли інтегральний показник працездатності прагне до одиниці, психічна працездатність підвищується, чим ближче інтегральний показник працездатності до нуля, тим нижче рівень психічної працездатності.

Інтегральний показник психічної працездатності курсантів представлений в таблиці 1.

Таблиця 1 – Інтегральний показник психічної працездатності курсантів 1 курсу НУЦЗУ

Курс	Коефіцієнт обсягу діяльності (середнє значення (Кn))	Коефіцієнт складності діяльності (середнє значення (Кс)	Коефіцієнт темпу діяльності (середнє значення (Кt))	Інтегральний показник працездатності (середнє значення (Кр)
1	0,69	0,73	1,2	0,6

Показники даної таблиці доводять, що курсанти 1 курсу навчання мають середній рівень психічної працездатності.

Подальший аналіз результатів дослідження психічної працездатності курсантів дозволив нам умовно віднести всіх досліджуваних до трьох типів психічної працездатності. Розподіл типів психічної працездатності курсантів представлено в таблиці 2.

Таблиця 2 – Типи психічної працездатності курсантів 1 курсу НУЦЗУ

Курс	Версатівний тип психічної працездатності	Інгенітівний тип психічної працездатності	Врівноважений тип психічної працездатності
1	49%	13%	38%

Широкому інтелекту, або версатівному типу психічної працездатності, відповідає велика вираженість у частини курсантів здатності до запам'ятовування або домінування обсягу діяльності над складністю діяльності, даний тип є у досліджуваних переважаючим (49%).

Глибокому інтелекту, або інгенітівному типу психічної працездатності, відповідає велика вираженість у частини курсантів здатності до складної розумової діяльності, вмінню неординарним способом вирішувати складні завдання, знаходити кілька рішень однієї і тієї ж задачі, або домінування складності діяльності над обсягом діяльності. Даний тип був виявлений у 13% курсантів першого курсу НУЦЗУ.

Врівноважений тип психічної працездатності, коли всі когнітивні здібності виражені в рівній мірі, виявлений у 38% курсантів першого курсу.

Таким чином, з таблиці 2 видно, що переважаючим у курсантів є версатівний тип психічної працездатності. Як було відзначено, умови навчання в НУЦЗУ сприяють формуванню і закріпленню у курсантів особливого стилю діяльності, що визначає в подальшому когнітивну структуру. Як випливає з результатів дослідження, в когнітивній сфері курсантів формується особливий тип психічної працездатності, в якому пам'ять займає чільне місце по відношенню до логічного мислення, і це не випадково. Курсанти у своїй діяльності постійно стикаються з завданнями, на вирішення яких їм відводиться строго певний час, внаслідок чого, з одного боку, на перший план виступають темпові характеристики діяльності. З іншого боку, рішення поставлених завдань, з огляду на ліміт часу, вимагає від курсанта пошуку швидкої відповіді. Необхідність відповідати цій умові призводить до єдино дієвого способу: курсант починає шукати схожий алгоритм вирішення задачі, добре йому відомий, тобто, виробляє операцію вилучення з

пам'яті великої кількості інформації, так чи інакше пов'язаної з умовами завдання.

Виявлені типи психічної працездатності курсантів допомагають визначити, за рахунок яких когнітивних здібностей вони виконують поставлені перед ними завдання і в якій професійній діяльності вони можуть досягти найбільшої успішності.

Ларіонов С.О., канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології факультету №3, Харківський національний університет внутрішніх справ

Макаренко П.В., канд. психол. наук, доцент, заступник декана з навчально-методичної роботи факультету №4, Харківський національний університет внутрішніх справ

Особистісні чинники навчальної успішності курсантів ВНЗ МВС

Проблема успішності навчальної діяльності студентів під час здобуття освіти у вищих навчальних закладах не є новою, вона цікавить дослідників в основному з точки зору своїх наслідків: професійної і особистісної компетентності випускників, перспектив їх працевлаштування, оцінки ефективності освітньої діяльності вишів тощо.

В умовах рівного доступу абітурієнтів до вищої освіти в цивільному виші питання причин навчальної успішності не є значимим, їх висвітлення не дає майже нічого практично корисного. Дійсно, чи важливо, чому студент навчається гарно чи погано? У будь-якому разі він сам буде стикатись з наслідками свого навчання.

Але при погляді на проблему з позицій відомчої, специфічної вищої освіти, з'являється практична цінність знати, які саме абітурієнти будуть навчатись краще або гірше, тобто мати прогноз успішності їх навчальної діяльності. Не секрет, що відомча вища освіта характеризується обов'язковим працевлаштуванням усіх випускників, тобто роботодавець не може обирати, кого прийняти на службу. Для того, щоб ця система існувала, передбачено декілька «фільтрів», спрямованих на відбір кращих абітурієнтів. А частіше за все – на відсів гірших з них.

Першим і основним фільтром є наявність професійного добору абітурієнтів на навчання, тобто можливості вибирати кращих не тільки за показниками ЗНО чи шкільного атестату, а й за іншими критеріями, в тому числі загальними здібностями та особистісними характеристиками. Однак психограма курсанта ВНЗ МВС наразі не розроблена, а відбір на навчання до відомчих вишів здійснюється на основі загальних вимог до особистості працівників поліції.

Між тим, проблема особистісної обумовленості придатності абітурієнта саме до навчання у ВНЗ МВС України є актуальною з декількох точок зору. По-перше, як зв'язок між якістю відбору кандидатів на навчання у ВНЗ МВС та ефективністю подальшого проходження служби ними в умовах професійної діяльності. По-друге, у зв'язку з проблемою витрачання бюджетних коштів, які «йдуть за курсантом», а отже держава зацікавлена в тому, щоб вони не були відраховані протягом навчання. По-третє, у взаємозв'язку між навчальними

закладами та територіальними підрозділами МВС, як споживачами курсантів-випускників, що впливає на репутацію і затребуваність вишів.

Аналіз навчальної діяльності як окремого виду активності дорослої людини показує наявність в ній специфічної психологічної структури. На думку І. І. Ільясова, вона полягає в тому, що оволодіння знаннями, вміннями та навичками – це основний результат навчальної діяльності, тоді як в усіх інших її видах він – побічний. Це передбачає наявність специфічних навчальних потреб, мотивів, цілей, очікувань та інших структур саме для цього виду діяльності. Слушним є зауваження О. Д. Ішкова, що професійна діяльність базується на навчально-професійній, а отже успішність в ній буде визначатись в основному тими ж психологічними факторами. Але, на нашу думку, це справедлив лише у тому випадку, коли освітнє середовище за своїми властивостями майже цілком відповідає професійному, тобто навчання у виші відбувається саме тим речам (знання, вміння і навички) і саме з того боку (ставлення, уявлення, очікування), як це буде актуальним у подальшій практичній діяльності. Частіше за все, освітнє середовище, навіть у виші зі специфічними умовами навчання, не є «навчальним райвідділом», хоча б тому, що системоутворюючим чинником, метою навчальної діяльності є отримання знань (а частіше – оцінок), а професійної діяльності – виконання обов'язку чи отримання заробітної платні.

Аналіз наукових джерел з проблематики дослідження свідчить про комплексну детермінованість навчання у виші численними внутрішніми (психологічними) та зовнішніми (соціальними, педагогічними та іншими) чинниками. О. Д. Ішков у своїй монографії, присвяченій психологічним факторам успішності навчальної діяльності студентів, виокремлює дві їх підгрупи: пізнавальні (загальні і спеціальні здібності, властивості пізнавальних процесів) та особистісні (мотиваційні, вольові, емоційні тощо). Очевидно, що особливості пізнавальної сфери повинні як мінімум бути сформованими на рівні «не менше бажаного», тобто виступають негативними критеріями добору.

В свою чергу, особистісні чинники є більшою мірою позитивними критеріями, наявність яких буде сприяти успішному функціонуванню пізнавальної сфери. При цьому слід пам'ятати, що особистісні особливості взаємодіють між собою, по різному актуалізуються в конкретних ситуаціях навчання, тобто природно очікувати наявність певної кількості «комплектів» особливостей, які в сукупності призводять до бажаного результату – успішності курсанта у навчальній діяльності.

Вибірку дослідження склали 84 курсанта 4-го курсу ХНУВС, які протягом 2011-2014 років випуску навчались за напрямом підготовки «Психологія», з них 61 дівчина (72,6%) та 23 юнака (27,4%), віком 21-22 років.

Підставами для розподілу на групи стала навчальна успішність курсантів: реальна (академічна) та потенціальна (думка викладачів про можливості курсанта). Шляхом експертної оцінки викладачами профільної кафедри психології та педагогіки вибірка була розподілена на: недостатньо успішних (26,2%), достатньо успішних (51,2%) та високо успішних курсантів (22,6%).

Для вивчення особистісних особливостей курсантів були використані

різнопланові психодіагностичні методики, спрямовані на виявлення: а) характерологічних особливостей (тест Г. Шмішека, Патодіагностичний тест Ямпольського-Мельникова); б) особистісних особливостей і рис (тест 16-pf Р.Б. Кеттелла, опитувальник FPI); в) стилів міжособистісної взаємодії (опитувальник ДМО Л.М. Собчик); г) мотиваційних особливостей (опитувальник В.Є. Мільмана).

Виявлено, що вищі рівні навчальної успішності у дівчат-курсантів пов'язані з демонстрацією ними більших показників особистісних рис та мотивації, загостренням піків у особистісних профілях.

Загалом у дівчат видно біля двадцяти особистісних проявів, які відрізняються «наскрізь» між групами. Так, «зростають» показники: гіпертимної, застрягаючої, демонстративної акцентуацій; загальної активності, невротизму, психотизму та ін. В свою чергу, «зменшуються» показники: дистимічної та екзальтованої акцентуацій, совісності, напруженості та ін. Це означає, що ступінь особистісної детермінованості навчальної успішності у групах дівчат – висока.

Була здійснена спроба побудови дискримінатного рівняння, яке пояснює розподіл досліджуваних по групам за рівнем навчальної успішності на основі зазначених предикторів. Виявилось, що таких предикторів – вісім, за їх участі рівняння описує 83,9% дисперсії показників.

Виглядає воно наступним чином:

навчальна успішність (дівчата) = 22,08 – екзальтований*1,03 + естетична вразливість*1,32 + фактор A*0,98 + фактор L*2,16 + фактор Q3*0,77 + агресивний*2,10 + підозрілий*1,99 – дратівливість*1,24

Таким чином, чинниками високого рівня навчальної успішності у групі дівчат є:

1. Товариськість, орієнтованість на взаємодію при збереженні і відстоюванні «особистісних кордонів» (самостійність і незалежність, наявність власної точки зору, готовність її відстоювати).

2. «Зрілість поведінки», готовність і вміння придушувати надмірні емоційні та поведінкові прояви, терплячість, стійкість і самоконтроль.

У групах хлопців спостерігається дещо інша ситуація з точки зору середніх показників досліджуваних якостей і особливостей. У них найбільше відмінностей – між полярними групами та групою з достатнім рівнем навчальної успішності. Найбільш «позитивні» результати – також у групі з достатнім рівнем навчальної успішності, результати крайніх груп важко проінтерпретувати позитивно щодо прийнятих критеріїв прогнозу успішності службової діяльності поліцейських.

Досить мала кількість показників відрізняється одночасно при порівнянні між трьома групами. Так, «зростають» показники: педантичної акцентуації; сором'язливості; почуття провини та напруженості. Натомість «знижуються» показники: гіпертимного та дистимічного типів акцентуацій; естетичної вразливості. Це дає підстави вважати, що як низька так і висока навчальна успішність у хлопців – результат скоріше «відхилень» від поведінкової норми.

Як і у групах дівчат, була здійснена спроба побудови дискримінатного

рівняння, яке пояснює розподіл досліджуваних по групам за рівнем навчальної успішності на основі зазначених предикторів. Виявилось, що таких предикторів – три (екзальтована акцентуація, фактор С, фактор Q4), за їх участі рівняння описує лише 26,4% дисперсії показників.

Враховуючи вище викладені міркування, зосередимось на пошуку причин достатньої навчальної успішності у хлопців-курсантів. В такому випадку рівняння включає сім предикторів, і виглядає наступним чином:

навчальна успішність (хлопці) = 54,85 + 1,09*демонстративний + 6,34*екзальтований + 2,07*психотизм + 3,31*розгальмованість + 2,04*фактор С + 2,48*фактор Q3 – 4,79*психічна неврівноваженість

Таким чином, чинниками достатнього рівня навчальної успішності у групі хлопців є:

1. Готовність і вміння позиціонувати себе як особистість, підкреслювати власну індивідуальність у поведінці та поглядах, «не бути таким як усі».

2. «Зрілість поведінки», як і групі дівчат. Сформований самоконтроль.

Маравська К.І., аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

Ненормативна поведінка професіонала: зміст та види

Питання нормативної та ненормативної поведінки особистості вивчаються не один десяток років, їм присвячено багато наукових праць як українських, російських, так і американських видатних авторів, серед яких Л.М. Балабанова, Р. Берон, Я.І. Гилинський, Е. Дюркгейм, О.В. Змановська, Ю.О. Клейберг, В.М. Кудрявцев, Р.К. Мертон, Є.М. Пеньков, Д. Річардсон та ін.

Перед тим, як розглядати ненормативну поведінку, треба згадати, що ж таке норма і як вона виникає у суспільстві.

Ю.О. Клейберг дає таке визначення поняттю «соціальна норма». Соціальна норма – сукупність вимог та очікувань, які висуває соціальна спільність (група, організація, клас, суспільство) до своїх членів з метою регуляції діяльності та відносин.

Норми характерні для всіх рівнів соціальної організації: особистості, групи, субкультури, суспільства, але це не означає, що вони повністю одноманітні. Тому під впливом об'єктивних умов і суб'єктивних моментів кожна людина виробляє і реалізує свою індивідуальну, особистісну систему норм, яка в цілому або частково може співпадати з існуючими в суспільстві уявленнями про цінності і норми, а може і не співпадати, суперечити їм. Індивідуальні соціально-нормативні уявлення притаманні кожній людині, вони виступають регулятором її поведінки.

Нормативність способу життя полягає в його тісному зв'язку з конкретними соціальними нормами. Однак нормативність способу життя проявляється і в іншому – в конкретних правилах поведінки людей, що випливають із способу життя. Такі правила поведінки закріплюються в соціальних нормах, що регулюють

суспільні відносини, які виникають в різних сферах життя.

Реально існуючому образу життя людей притаманні і такі форми поведінки (і відповідні їм соціальні норми), які визнаються лише певним прошарком населення, віковою чи іншою неформальною групою. Ці норми можуть бути звичаями, традиціями, звичками, визначеними манерами поведінки. Вони конкретизують і доповнюють загальносоціальні норми.

Поведінка професіонала повинна відповідати тим нормам та очікуванням, які впродовж значної кількості часу сформувалися у професійному середовищі. Від особистості професіонала-правоохоронця держава і суспільство вимагає наявності професійно-значущих якостей та нормативної поведінки. Але під впливом обставин чи в залежності від психологічного стану людини в певний момент часу в психологічній практиці зустрічаються особистості з ненормативною поведінкою.

Що стосується курсантів вищих навчальних закладів системи МВС, то їх ненормативна поведінка може проявлятися як під час несення служби та навчання, так і під час звільнення.

Поведінку курсантів ВНЗ МВС вважаємо ненормативною, якщо вона порушує Конституцію України, Присягу працівника поліції, закони України «Про Національну поліцію», «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України», «Про запобігання корупції», нормативно-правові акти МВС України, Національної поліції України та вищих навчальних закладів.

Конкретними проявами ненормативної поведінки курсантів є:

1. Під час несення служби:

- порушення службової дисципліни, правил носіння форменого одягу та знаків розрізнення, розпорядку дня в університеті, а також правил поведінки та професійної етики;
- невиконання військового вітання;
- передавання будь-кому спеціальних засобів, за винятком осіб, яким вони підпорядковані;
- ведення неслужбових розмов по телефону;
- приховування або умисне надання неправдивої інформації про дійсний стан службової дисципліни у групі, на курсі;
- обіцянки, пропозиції, надання або одержання подарунків для вирішення будь-яких організаційних питань, що пов’язані з проходженням служби або навчанням;
- систематичне невиконання наказів прямих начальників або недбале ставлення до виконання своїх обов’язків;
- залишення місця несення служби у випадках, не пов’язаних з виконанням ними службових обов’язків;
- пропуск сторонніх осіб на територію університету та гуртожитків;
- самовільне залишення розташування курсу;
- прояви бездіяльності у випадку виникнення надзвичайних ситуацій, у разі виникнення пожежі та при виявленні сторонніх підозрілих предметів.

2. Під час навчання:

- порушення розпорядку дня;

- створення конфліктних ситуацій, негативний вплив на стан морально-психологічного клімату в групі;

- пересування територією університету не у складі строю, порушення дисципліни в строю;

- вихід за межі розташування університету без документів на право виходу (записок про звільнення) та у неохайному зовнішньому вигляді.

3. Під час звільнення:

- порушення транспортної дисципліни, публічного порядку;

- вживання наркотичних чи психотропних засобів;

- вживання алкоголю та паління у громадських місцях.

Статистичні дані, отримані за 2016-2017 навчальний рік стовно проявів ненормативної поведінки курсантів I-IV курсів Харківського національного університету внутрішніх справ, свідчать про те, що за вказаний період часу загалом зафіксовано 1401 порушення, притягнуто до відповідальності 1028 осіб, що склало 68,7 % від загальної кількості курсантів.

Це ще раз свідчить про те, що на сьогоднішній день проблема прояву ненормативної поведінки курсантів ВНЗ МВС України є нагальною та потребує застосування психологічних методів та прийомів для її невідкладного вирішення.

Приходько В.С., канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри української та іноземних мов Харківської державної академії фізичної культури

Професійна діяльність в освітньому просторі

На сучасний на стан забезпечення професійної діяльності впливає освітній простір. В ньому ми маємо враховувати вплив емоцій і виховання. Вплив емоцій на процес взаємодії виявляється двояко. Вони можуть як полегшувати процес взаємодії, так і ускладнювати його. Загальноприйнято, що позитивні емоції полегшують процес взаємодії і будь-яку іншу діяльність. Освітній простір, насичений позитивними емоціями, стимулює студентів до різного роду діяльності, інтенсифікує будь-яку діяльність і створює простір для подальших повторів: студенти схильні до випробування цих же емоцій і відповідно цій же діяльності.

Вплив на підготовку до педагогічної взаємодії в освітньому просторі надає чинник вікових особливостей. Вони – специфічні властивості особи, індивіда, його психіки, що закономірно змінюються в процесі зміни вікових стадій розвитку, створюють певний комплекс багатообразних властивостей, включаючи пізнавальні, мотиваційні, емоційні, перцептивні й інші характеристики індивіда.

Як значущий чинник, що впливає на підготовку до педагогічної взаємодії, нами виділяється мислення, рівень його розвитку, особливості. Мислення, як і інші чинники (емоції, наприклад), може полегшувати або ускладнювати взаємодію. У психології давно встановлений той факт, що всяке мислення про які-небудь події можуть викликати ці події, як всяке уявлення про рух викликає цей рух.

Останнім часом в науковому середовищі враховується також вплив

конфліктів. Виникнення конфлікту в теорії вважалося недоліком роботи, на практиці – недоліком вихованості студента. Відомо, що імперативна педагогіка – педагогіка безконфліктна, оскільки діяльність в її рамках ґрунтується не на вирішенні проблем, а в копіюванні і трансляції зразків вже відомій діяльності, – вважають Н.П. Аникєєва, І.І.Риданова, С.А.Смірнов і ін.

Конфлікт іноді розуміється як один з сильних механізмів розвитку життя. Конфлікт об'єктивний і неминучий, як об'єктивне саме життя, а конфлікт – частина життя, її константа, атрибут життя, що розвивається. З психологічного погляду конфлікт означає зіткнення направлених, несумісних потреб, мотивів, інтересів, думок, відчуттів, актів поведінки. Основні відмінності конфлікту полягають в силі емоційного напруження протистояння, в гостроті негативних переживань викладача і студента – гніву, ображеної гідності, приниження, страху, ненависті і тому подібне, а тому особливій трудності подолання.

Провідним суб'єктом педагогічної взаємодії в соціокультурному освітньому просторі ми, як і раніше, вважаємо особу педагога, викладача, вчителя. Останніми роками у вітчизняній педагогіці після переходу від суб'єктно-об'єктних відносин до суб'єктно-суб'єктних роль педагога в освіті була декілька понижена в порівнянні з попереднім століттям і традицією стародавньої культури по відношенню до вчителя. Основною ідеєю, що визначає значення особи педагога в освітньому просторі, є те, що педагог виступає посередником. Чудовий педагог – актор, що розігрує інституціолізоване знання, що персоніфікує його і обрамляє власним життєвим контекстом. Педагог пробуджує інтерес до світу взагалі і до світу знання, зокрема. Отже, освіта, професійна діяльність, як і будь-яка інша, включає в свій склад не тільки когнітивні, оперативно-технічні аспекти, але і живу комунікацію, що породжує емоції, відчуття, переживання, афекти, сприяючу особовому і професійному зростанню.

Приходько І.І., канд. пед. наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики фізичного виховання Харківської гуманітарно-педагогічної академії

Аналітико-оцінні уміння в професійній діяльності

Забезпечення професійної діяльності має відбуватися із урахуванням сформованості різноманітних умінь курсанта. Це дає змогу детальніше досліджувати навчально-виховний процес, встановити причини, які перешкоджають досягнення бажаного ступеня розвитку рис та якостей особистості майбутнього офіцера; визначити чинники, які сприяють успішній реалізації цілей військової освіти. Об'єктивне діагностування можливе за умови спостережливості педагога, за наявності вміння «вимірювати» уміння, вихованість і розвиток курсанта, правильно вивчати педагогічні явища.

Аналізувати результат навчально-виховного процесу, виявляти в ньому позитивні сторони і недоліки, порівнювати досягнуті результати з поставленими цілями і завданнями, оцінювати ці результати, вносити необхідні корективи в цей процес, вести пошуки шляхів його вдосконалення, ширше використовувати

передовий педагогічний досвід дозволяє аналітико-оцінна функція діяльності курсанта. Наприклад, аналітико-оцінна функція діяльності курсанта виражається через уміння методично правильно оцінювати ефективність педагогічної діяльності, застосування різноманітних методів оцінювання її ефективності, діагностувати рівень навченості, вихованості і розвиненості особистості курсанта, а також професійну готовність майбутніх фахівців до військово-професійної діяльності; одержувати інформацію про особливості взаємовідносин курсантів.

Також важливою групою вмінь є прогностичні. Власне такі вміння курсанта пов'язані з чітким усвідомленням мети і кінцевих результатів педагогічної діяльності. Однією із важливих характеристик прогнозування є передбачення. Прогнозування пов'язано з передбаченням подій та з оцінкою очікуваних наслідків. Передбачати – це уміло аналізувати наявну інформацію про те чи інше явище, чітко визначати складність цілі, бачити різні шляхи або варіанти її досягнення тощо. Прогнозування в педагогіці зводиться до педагогічного вдосконалення. У педагогіці прийнято розрізняти пошукове і нормативне прогнозування.

Прогнозування в діяльності курсанта також передбачає наявність уміння цілепокладання. Виходячи з того, що мета його педагогічної діяльності відображена змодельованим результатом кількісних та якісних змін, які мають відбутися при розвиткові майбутніх офіцерів і курсантських колективів, то розв'язання педагогічних завдань розвивається за числовими ознаками, що дає можливість розрізняти стратегічне, тактичне та оперативне види прогнозування. Безумовно, якість педагогічного прогнозування відповідно до визначених цілей становить собою підґрунтя для проектування навчання й виховання окремих курсантів і курсантських колективів. Звісно, воно спирається на достовірні знання сутності й логіки педагогічного процесу, закономірностей вікового розвитку курсантів. Педагогічне прогнозування вимагає від курсанта оволодіння такими прогностичними методами, як моделювання, висування гіпотез, уявний експеримент, екстраполювання та ін.

Як відомо, проективні вміння виявляються в матеріалізації результатів педагогічного прогнозування у планах навчання і виховання, конкретних педагогічних завданнях. Загальноприйнято проективні вміння ділити на організаційно-проективні і конструктивно-проективні вміння. До перших належать: реалізація мети і змісту навчання й виховання засобами конкретних педагогічних завдань; урахування при визначенні педагогічних завдань і доборі способів діяльності курсантів їхніх потреб та інтересів, можливостей матеріальної бази, власного досвіду й особистісно-ділових якостей; визначення комплексу домінуючих і другорядних завдань для кожного етапу військово-педагогічного процесу; добір видів діяльності, адекватних поставленим завданням; планування системи спільних творчих справ; планування індивідуальної роботи з курсантами з метою подолання наявних недоліків у розвитку їхніх здібностей, творчих сил і обдарувань; добір змісту, форм, методів і засобів педагогічного впливу в їх оптимальному поєднанні; планування системи прийомів стимулювання активності курсантів і стримання негативних проявів у їхній поведінці; планування розвитку

виховного середовища і зв'язків з громадськістю.

До других належать орієнтаційно-проективні дії та операції, сутність такої діяльності полягає у конструюванні змісту навчально-виховної роботи, в оптимальному доборі способів організації діяльності курсантів, які найповніше реалізують зміст і викликають їх захоплення спільною діяльністю.

Рютін В.В., канд. пед. наук, доцент, начальник кафедри психології та педагогіки, Національна академія Національної гвардії України

Деякі аспекти підготовки психологів для підрозділів Національної гвардії України

Сучасний етап розвитку Національної гвардії України (НГУ) характеризується інтенсивним удосконаленням як самої структури військової організації (кількісно і якісно) так і суттєвими змінами щодо психологічного забезпечення діяльності підрозділів НГУ. Участь підрозділів НГУ у бойових діях, освоєння та експлуатація нових зразків техніки та озброєння вимагає якісної організації професійно-психологічного відбору, психологічної підготовки, психологічного супроводження, психологічної допомоги тощо. Сьогодні вже недостатньо говорити про важливість якості роботи офіцера-психолога на всіх етапах психологічного забезпечення – це очевидно. Найактуальнішою проблемою є підготовка у стінах вищих військових навчальних закладів кваліфікованих психологів: компетентних у психологічній галузі, мотивованих перспективою, всебічно забезпечених.

У 2017 році у Національній академії Національної гвардії України відбувся перший набір курсантів за спеціальність 053 «Психологія», спеціалізація – «Психологічне забезпечення службово-бойової діяльності». Напередодні відбулася ретельна підготовка відповідної навчально-методичної документації та навчально-матеріальної бази для проходження ліцензування згідно вимог керівних документів.

Визначено, що підготовка офіцера-психолога здійснюється шляхом формування інтелектуальних підстав для майбутньої діяльності, підготовки випускника до виконання функціональних обов'язків на посадах призначення, створення потенціальної бази для варіативного вибору подальшого військово-професійного становлення та кваліфікаційного удосконалення офіцерів-психологів з урахуванням потреб НГУ. У цьому зв'язку зауважимо що, використання офіцерів-психологів на суміжних посадах (відділи по роботі з особовим складом, кадрові підрозділи тощо) є небажаним, через можливість втрати частини кваліфікації. Окремими випадком, який потребує обговорення, є робота офіцера-психолога у складі вербувальних підрозділів.

У той же час сьогоднішні реалії свідчать, що ефективна діяльність офіцера психолога повністю залежить від його максимальної обізнаності положенням справ у військовому підрозділі, його спроможності у критичній ситуації взяти на себе роль командира (відповідного рівня). Тому діяльність офіцера-психолога

пов’язана з:

- психологічною діяльністю: психологічне забезпечення службово-бойової діяльності, психологічної готовності військовослужбовців та службовців (далі - особовий склад) до виконання службово-бойових завдань; підвищення ефективності діяльності особового складу, формування, зміцнення та відновлення його оптимального психологічного стану, забезпечення соціально-психологічного благополуччя та збереження психічного здоров’я особового складу; психологічна профілактика професійної деформації особового складу шляхом цілеспрямованого використання науково обґрунтованих форм, методів і засобів психологічної науки.
- організаційно-управлінською діяльністю: організація роботи малих колективів і груп виконавців у процесі вирішення конкретних професійних задач;
- командною діяльністю: управління підрозділом в сучасному загальновійськовому бою та при виконанні службово-бойових завдань;
- педагогічною діяльністю: психологічне забезпечення військової дисципліни та правопорядку; інформаційно-виховна робота; соціально-психологічна робота; військово-соціальна робота; культурно-досугова робота, здійснення правового виховання; навчання особового складу;
- військово-технічною діяльністю: експлуатація та організація ремонту озброєння, військової техніки та іншого військового майна підрозділу.
- адміністративно-господарською діяльністю: організація повсякденної діяльності підрозділу, забезпечення безпеки військової служби;
- правоохоронною діяльністю: забезпечення законності, правопорядку, безпеки особистості, суспільства і держави; виявлення та попередження загроз безпеці особистості, суспільства і держави; надання допомоги фізичним і юридичним особам у захисті їх прав та законних інтересів; забезпечення реалізації актів застосування права.

Компетентністний аспект підготовки офіцерів психологів потребує особливого розгляду. Сучасні керівні документи визначають, що компетентність це «динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти». При цьому треба пам’ятати, що вищий військовий навчальний заклад є «вищим навчальним закладом із специфічними умовами навчання». Специфічність вказаних умов впливає на зміст компетентностей які формуються у офіцерів–психологів.

Результати засвоєння освітньо-професійної програми визначаються компетентностями, тобто його здатністю застосовувати знання, вміння та особисті якості відповідно до завдань професійної діяльності. Ключовими освітніми компетентностями, які будуть сформовані після засвоєння освітньо-професійної програми є:

1. Громадянина України, офіцера;
2. Морально-етична;
3. Інформаційно-комунікативна;

4. Індивідуально-психологічна;
5. Самовдосконалення;
6. Правова;
7. Адміністративно-управлінська;
8. Загальновійськова, тактична, тактико-спеціальна;
9. Психолого-педагогічна;
10. Військово-технічна;
11. Соціально-психологічна;
12. Психодіагностична;
13. Психопрофілактична;
14. Консультативно-корекційна.

Перший набір курсантів на спеціальність «Психологія» та наявність другого та третього років навчання (набір 2015 та 2016 років Київським факультетом НАВСУ) відкриває широкі перспективи дослідження щодо психологічної і педагогічної проблематики вдосконалення процесу підготовки офіцерів психологів, які мають бути відображені у наукових статтях та науково-дослідницьких роботах.

Селюкова Т.В., старший викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах Національного університету цивільного захисту України

Дослідження феноменів саморегуляції та самовідношення в ситуації невизначеності у майбутніх працівників ДСНСУ

Проблема саморегуляції поведінки особистості досліджувалася і постійно підіймалась вченими різних галузей психологічної науки. Адже оволодіння особистістю морально-духовними якостями визначає процес її становлення як суб'єкта саморегуляції поведінки, здатного приймати самостійно рішення, встановлювати пріоритетність суспільно значущих цінностей, досягати цілей, адекватних власним можливостям, опановувати засоби їх досягнення, обирати толерантні, стосовно до інших, шляхи самовдосконалення. Саме здатність до саморегуляції є базисною при реалізації різних стратегій поведінки у важких життєвих ситуаціях. Від ступеня досконалості процесів саморегуляції залежить успішність, надійність та продуктивність подолання труднощів в цілому.

Проблема саморегуляції і управління людиною власною поведінкою є однією з найважливіших в психології на сьогоднішній день. При взаємодії з навколишнім світом людина безперервно зіштовхується з ситуаціями вибору різних способів реалізації своєї активності в залежності від поставленої мети, своїх індивідуальних особливостей, умов діяльності, а також особливостей взаємодіючих з нею людей. У подібних ситуаціях вибору усунення наявної невизначеності можливе лише за допомогою саморегуляції, коли людина самостійно вивчає ситуацію, програмує свою активність, контролює процес діяльності та коректує в разі потреби отримані результати.

Діяльність в екстремальних умовах визначається цілою низкою чинників.

Мобілізувати свої кращі якості в таких умовах, виконати поставлене завдання в задані терміни і з мінімальними витратами психічних і фізичних зусиль можуть лише ті працівники, які характеризуються високим рівнем толерантності до невизначеності та психологічною готовністю до дій в екстремальних умовах. Саме ці особистісні характеристики визначають кінцевий результат діяльності співробітника ДСНС в надзвичайній ситуації.

Значущість проблеми саморегуляції зростає в екстремальних або критичних ситуаціях діяльності, коли на основі сформованих систем і механізмів усвідомленої психічної саморегуляції відбувається розкриття і мобілізація внутрішніх резервів, що забезпечують адаптацію людини. У зв'язку з цим проблема саморегуляції поведінки людини привертає до себе увагу багатьох дослідників, які здійснюють різноманітні підходи до її вивчення.

Зважаючи на специфіку нашого навчального закладу можна сказати, що майбутня професія рятувальника, пожежного або психолога кризових ситуацій пов'язана з дією різних стресогенних факторів. Невизначеність обстановки, постійне очікування небезпеки, необхідність безперервного логічного і психологічного аналізу швидкоплинних ситуацій, напружена робота уваги, робота з людським горем мають потужний і неоднозначний вплив на психіку людини, вимагають мобілізації всіх її фізичних і психічних можливостей для виконання професійного обов'язку.

Робітники ризиконебезпечних професій виконують свої професійні обов'язки, перебуваючи в контакті з людьми, що знаходяться в стресовій ситуації, колегами, представниками взаємодіючих органів і служб, журналістами. Людське спілкування в подібних ситуаціях нерідко випробовує психіку «на міцність», створює умови для виникнення напруженості, порушення емоційної рівноваги. Все це найчастіше призводить до розсіювання уваги, перенесенню його на внутрішні процеси і стани, зниження вольової готовності до швидких та доцільних дії і негативно впливає на виконання службових завдань.

Процес саморегуляції як специфічний вид психічної активності людини розглядається у здатності рятівників впливати на зовнішні та внутрішні умови професійної діяльності, самостійно ставити нові цілі та співвідносити власні можливості з вимогами конкретних професійних ситуацій на основі власної самооцінки. Саморегуляція у професійній діяльності майбутніх рятівників складне за змістом і різноманіттям проявів багатофакторне соціально-психологічне явище. А розвиток даного психологічного процесу може бути оптимізованим лише за умови детального вивчення особистості, конкретних обставин, причин і умов, які супроводжують її вчинки.

Успіх, благополуччя та якість життя людини багато в чому залежить від її здатності справлятися з мінливими та нестабільними умовами. У психологічній науці така здатність знайшла своє відображення в конструкті «толерантністьність до невизначеності».

Толерантність до невизначеності є прикладом конструкту, значущість якого зростає як в методологічному контексті – розробки категоріального строю психології, так і в контексті розробки представлень про особистісну регуляцію

рішень і дій людини в сучасному мінливому світі, де невизначеність стає звичайною умовою її життєдіяльності. Від того, наскільки людина комфортно почуває себе в ситуаціях невизначеності, наскільки добре орієнтується та підбирає програму дій певною мірою вказує на її вміння до організації власної діяльності, на впевненість у собі та своїх можливостях. Більшість дослідників по даній проблемі свідчать, що толерантність до невизначеності включає в себе комплекс аспектів: здатність приймати рішення і міркувати над проблемою, навіть коли деякі факти та можливі наслідки залишаються; соціально-психологічна установка з афективним, когнітивним і поведінковим компонентами; вміння працювати в умовах недостачі інформації, або її подвійного змісту; здатність людини переживати позитивні емоції в нових, неоднозначних ситуаціях, сприймаючи їх як такі, що спонукають до дій.

Тому питання вивчення особливостей саморегуляції поведінки у осіб з різним рівнем толерантності до невизначеності є достатньо актуальним. При вивченні проблеми саморегуляції постає питання про внутрішню структуру, про принципові закономірності його реалізації та передумови досконалості даного процесу. Багато з цих питань, що мають вагоме теоретичне та практичне значення, залишаються відкритими, що актуалізує тему нашого дослідження.

Особливості саморегуляції курсантів ми вивчали за допомогою опитувальника «Стиль саморегуляції поведінки» В.І. Моросанової, який використовувався для діагностики розвитку індивідуальної саморегуляції. Отримані в ході дослідження результати були оцінені по 6 шкалам: планування, моделювання, програмування, оцінка результатів, гнучкость, самостійность та загальний рівень саморегуляції. Ми з'ясували, що дві протилежні досліджувані групи (толерантні/ інтолерантні до невизначеності, які були визначені за допомогою методики Д. МакЛейна) найбільше відрізняються за показниками планування, гнучкість та загальний рівень саморегуляції. Ці показники статистично достовірно вищі в групі № 1. Це свідчить про те, що досліджуваним з високим рівнем толерантності до невизначеності властива гнучкість поведінки при зміні умов. Програма дій будується, розгортається, поповнюється деталями та конкретизується по ходу її виконання. Адекватність оцінки проміжних та кінцевих результатів, допомагає їм вчасно помітити розходження, своєчасно скоригувати програму або оперативно замінити її на нову. Вони добре усвідомлюють вимоги реального оточення, мають сталі погляди та думки, дотримуються норм та правил поведінки. Їх відрізняє практичність та реалістичність. Спокійно сприймають нові ідеї та зміни. Відповідно, для досліджуваних з низьким рівнем толерантності до невизначеності вищеописані характеристики менш притаманні.

За допомогою методики дослідження самовідношення С.Р. Пантелеєва, ми виявили статистично вірогідні розбіжності за шкалами самовпевненість, самокерівництво та самоцінність. Це говорить про те, що у курсантів з високим рівнем толерантності до невизначеності досить розвинена рефлексія та глибоке розуміння себе. Вони поважають себе, свої починання і досягнення, відчувають свою компетентність і здатність вирішувати багато життєвих питань. Здатні контролювати власні емоційні реакції і переживання стосовно себе. Курсанти з

високим рівнем толерантності до невизначеності відкриті новому досвіду, прагнуть до самовдосконалення та адекватно оцінюють свої реальні знання та здібності і, навпаки, досліджувані з низьким рівнем толерантності до невизначеності не достатньо впевнені в своїх можливостях, критика з боку інших людей може вивести їх з рівноваги.

Також ми з'ясували, що у курсантів з високим рівнем толерантності до невизначеності досить розвинена рефлексія та глибоке розуміння себе. В той час, як курсанти з низьким рівнем толерантності до невизначеності не достатньо впевнені у своїх можливостях, критику або зауваження з боку інших людей вони сприймають болісно. Особи з високим рівнем толерантності до невизначеності спокійно сприймають нові ідеї та зміни, адекватно оцінюють проміжні та кінцеві результати, що допомагає їм вчасно помітити розходження, своєчасно скоригувати програму або оперативно замінити її на нову. Вони поважають себе, свої починання і досягнення, відчувають свою компетентність і здатність вирішувати багато життєвих питань, відкриті новому досвіду, прагнуть до самовдосконалення та адекватно оцінюють свої реальні знання та здібності. В цілому, ставлення до себе – позитивне. А особам з низьким рівнем толерантності до невизначеності при виникненні непередбачуваних обставин важко вдається змінити свою програму дій, вони довго адаптуються до нових умов. В цілому, самовідношення залежить від оточення та ситуації, в якій вони знаходяться.

Таким чином, здатність до адекватного та доцільного поводження людини в непередбачуваних, неочікуваних ситуаціях визначається особливостями сфери саморегуляції поведінки та самосприйняттям себе, як самостійної та самодостатньої людини, здатної правильно оцінити умови та прийняти відповідне рішення щодо подальшої діяльності. Розвинена сфера саморегуляції синтезує всі інші процеси, що протікають в інших сферах, вона управляє, координує всі психічні стани, а тому сприяє збереженню і зміцненню власного психічного здоров'я і, як наслідок, досягнення успіху в професійній діяльності реалізується при відносно невеликих нервово-психічних затратах.

Сергієнко Н.П., канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах Національного університету цивільного захисту України

Шевченко О.В., курсантка 3-го курсу соціально-психологічного факультету Національного університету цивільного захисту України

Вплив темпераменту на успішність курсантів та студентів НУЦЗУ

Вже давно було помічено, що люди відрізняються один від одного своєю поведінкою: по-різному виражають свої почуття, неоднаково реагують на подразники зовнішнього середовища, знаходяться в різних відносинах з навколишнім світом (наприклад, можуть бути замкнутими або, навпаки, відкритими). Питання про те, які підстави цих відмінностей, важко було пояснити тільки відмінностями у впливах зовнішнього середовища, здавна цікавило

філософів і лікарів. Так виникла «наука про темпераменти», в якій, хоча вона і є одним з найстаріших розділів психології досі немає ні однозначних положень, ні загальноприйнятих рішень її проблем.

У психології особливим чином виділяється завдання, що полягає в дослідженні різних властивостей особистості, які формуються і виявляються в діяльності людини, а також впливають на її ефективність. Індивідуально психологічні особливості особистості людини надають своєрідне забарвлення її індивідуальності та поведінці. Саме в цих особливостях і проявляється темперамент. Він є динамічною характеристикою людини і від нього залежать психічний ритм і темп, швидкість виникнення почуттів і їх стійкість, реакції людини на інших людей і соціальні обставини – уміння швидко включатися в роботу, наполегливість, товариськість, швидкість зміни настроїв, терплячість.

Темперамент відноситься до числа таких психологічних понять, про які багато хто чув та знає. Ми можемо давати характеристику своїм знайомим, вживаючи назви різних темпераментів – про одного стверджуємо: типовий холерик; іншого іменуємо сангвініком, третього – флегматиком, четвертого – меланхоліком. Та й себе зазвичай відносимо до однієї з чотирьох категорій.

Важливість вивчення темперамента наголошувалася в роботах провідних вчених Б.М.Теплова, Е.Кречмера, В.М.Русалова, В.Д.Небеліцина, У.Шелдона та інших.

Багатьох вчених цікавило питання, чому показники успішності навчання у всіх різні, чому для одних учбовий матеріал є доступним, а для інших ні. Тому, щоб більше пізнати людину та визначити, що впливає на її розумові здібності, потрібно розглянути всі риси, найважливішою з яких є темперамент, адже він є біологічним фундаментом, на якому формується особистість як соціальна істота, а властивості особистості, зумовлені темпераментом, є найбільш стійкими і довготривалими.

Вивчення особливостей впливу темпераменту на успішність навчальної діяльності курсантів та студентів НУЦЗУ ми проводили на базі Національного університету цивільного захисту. В дослідженні приймали участь курсанти та студенти другого та третього курсів, соціально-психологічного факультету у кількості 40 осіб.

Для вивчення цієї проблеми ми використали методику Айзенка на визначення темпераменту, яка включає ряд питань, спрямованих на виявлення основних вроджених якостей людської особистості.

Так як нам необхідно вивчити успішність учбової діяльності, тому на першому етапі нашого дослідження була проведена робота по вивченню цього критерію. За підсумками зимової екзаменаційної сесії ми визначили кількісний показник (середній бал) успішності навчання студентів та курсантів НУЦЗУ та розподілили на дві групи:

- успішні курсанти та студенти із середнім балом від 4.0 до 5.0 балів це – 26 осіб;
- менш успішні із середнім результатом від 3.0 до 3.9 балів це – 14 осіб.

Таким чином ми бачимо, що за результатами екзаменаційної сесії успішних

студентів та курсантів переважна кількість осіб. Такі результати можуть пояснюватися тим, що досліджувані більш адаптовані до стресових факторів (іспитам) та засвоєнню навчальної інформації, великої інтенсивності екзаменаційного періоду, високих темпів і швидкості здач окремих іспитів і заліків, необхідності опрацювання величезних обсягів навчальної інформації.

Для вивчення структури темпераменту ми використали методику Айзенка, яка була спрямована на визначення темпераменту та його динамічних властивостей. Провівши обробку результатів ми отримали результати, які вказують на те, що найбільший середній бал серед типів темпераменту у двох групах досліджуваних мають холерики (із середнім балом 4,8 у групі успішних та 3,6 у групі менш успішних), в них сильна нервова система, вони легко переключається з одного на інше, але неврівноваженість їх нервової системи зменшує сумісність (товариськість) з іншими людьми. Холерик схильний до різких змін в настрої, запальний, нетерплячий, схильний до емоційних зривів,проте вони дуже вмотивовані, мають на меті отримати якомога більше знань та втілити їх на практиці, не бояться ставити та досягати поставлених цілей, виступати на публіці, та показувати свої сильні сторони.

Найменший середній бал мають флегматики (із середнім балом 4 у групі успішних та 3 у групі менш успішних), це може бути зумовлено тим, що у флегматика сильна, працездатна нервова система, але він насилу входить у іншу роботу і пристосовується до нової обстановки. У флегматика переважає спокійний, рівний настрій. Почуття зазвичай відрізняються сталістю, проте вони є трохи лінивими, можуть відкласти розпочату роботу та не завершити її, через те, що в них не вистачає витримки та замотивованості у роботі, не дуже полюбляє велику публіку, та не надає перевагу гучним відповідям.

Таким чином провівши дослідження по вивченю впливу темпераменту на успішність навчальної діяльності курсантів та студентів ми прийшли до висновку, що вищі показники у групі досліджуваних (успішні та менш успішні) за типом темпераменту холерик, що характеризує дії холерика як поривчасті, він відрізняється підвищеною збудженістю та великою емоційністю, прояв цього типу темпераменту в значній мірі залежить від спрямованості особистості. У людей із громадськими інтересами він фокусується в ініціативності, енергійності, принциповості, там, де немає багатства духовного життя, холеричний темперамент проявляється негативно,та він завжди прагне бути першим, покорювати нові висоти та вивчати нове, тому це позитивно відбивається на учбовій діяльності, цим і пояснюється їх відмінні оцінки.

Низькі показники у групі досліджуваних (успішні та менш успішні) за типом темпераменту флегматик: такі люди емоційно стійкі, витримані, спокійні, рівномірні, рідко виходять із себе, та при несприятливих умовах в них може розвиватися негативні риси, такі як – в’ялість, лінь, нестійкість, низькі вольові якості, що можуть заважати учбовій діяльності.

Тож можна зробити висновки, що темперамент характеризує динамічність особистості, але не характеризує її переконань, поглядів, зацікавлень, не є показником цінності особистості, не визначає її можливостей (не слід змішувати

властивості темпераменту з властивостями характеру чи здібностями). Від темпераменту залежить, яким способом людина реалізує свої дії, але при цьому не залежить їхня змістовна сторона. Темперамент виявляється в особливостях протікання психічних процесів, впливаючи на швидкість спогаду і міцність запам'ятовування, швидкість розумових операцій, стійкість і переключаємість уваги. Отримані дані нашого дослідження вказують на те, що особливості прояву темпераменту курсантів та студентів в більшості не впливають на успішність навчальної діяльності, та залежать від вольових якостей, мотиваційної складової, проте впливають на стиль пристосування до навколишніх умов, що все ж мають вплив на навчання.

Таким чином, теоретичний аналіз та емпіричне дослідження впливу темперамента на успішність навчальної діяльності студентів та курсантів НУЦЗУ дозволяє нам зробити наступні висновки.

Темперамент - не властивість нервової системи або нейроконституції як такої; він динамічний аспект особистості, що характеризує динаміку її психічної діяльності. Ця динамічна сторона, складова темпераменту, взаємопов'язана з усіма іншими сторонами життя особи, обумовлена взаємовідносинами особистості з оточуючими. Це з очевидністю виявляється при аналізі будь-якого боку, будь-якого прояву темпераменту.

Темперамент характеризує динамічність особистості, але не характеризує її переконань, поглядів, зацікавлень, не є показником цінності особистості, не визначає її можливостей (не слід змішувати властивості темпераменту з властивостями характеру чи здібностями). Отримані дані нашого дослідження вказують на те, що особливості прояву темпераменту курсантів та студентів в більшості не впливають на успішність навчальної діяльності, та залежать від вольових якостей, мотиваційної складової, проте впливають на стиль пристосування до навколишніх умов, що все ж мають вплив на навчання.

Снігур Л.А., д. психол. наук, професор, військова академія (м. Одеса)
Пізінцалі В.В., курсовий офіцер військової академії (м. Одеса)

Деякі чинники впливу на психологічну культуру майбутніх офіцерів в умовах воєнних дій у державі

Управління підлеглими на сучасному етапі реформування Збройних сил України в умовах воєнних дій вимагає від офіцера високого рівня психологічної культури, про що свідчать дослідження воєнних психологів (В.І. Осьодло, І.І. Приходько, О.М. Хайрулін, А.М. Романишин, О.В. Бойко, І.М. Гузенко та ін.). Ці дослідження свідчать, що роль психологічної культури є значущою і при підготовці майбутнього офіцера до бойових дій та після їх завершення.

Культура фокусує систему ціннісних орієнтацій, які становлять основу особистісних уявлень, містить у собі, чуйність, доброзичливість (як результат ставлення до інших), розуміння власного стану, розвитку (у тому числі себе), проникливість, проявляється у поведінці і спілкуванні (Н.В. Чєпєлєва). У зміст

психологічної культури входить уміння розуміти психологію іншої людини. Ці характеристики культури є важливими для підготовки людини до бойових дій, а також повноцінного життя після участі у воєнному конфлікті. Але питання сприяння розвиткові психологічної культури майбутнього офіцера у сучасних умовах спеціально не досліджувалось.

Метою дослідження стало виявлення впливу провідних чинників розвитку психологічної культури майбутній офіцерів в умовах ВВНЗ у період воєнного конфлікту в державі.

Об'єктом дослідження є психологічна культура майбутнього офіцера.

Предметом дослідження – особливості психологічної культури майбутнього офіцера під впливом чинників, обумовлених воєнними діями.

Відповідно до мети дослідження нами використано наступні методи: спостереження, експертна оцінка, авторське опитування та анкетування, методика «Локусу контролю» Дж. Роттера.

Дослідження проводилось на курсантах (N=108) ВВНЗ, серед яких участь у воєнних діях приймало 39 чоловік.

Визначено, що якість соціально – психологічних контактів залежить від рівня довіри ($r=0{,}531$ при $p<0{,}01$). Виявлено, що провідним чинником впливу на психологічну культуру є система довірливих взаємовідносин між командиром і підлеглими (по вертикалі), між особовим складом підрозділу (по горизонталі), культурність середовища, у якому перебуває людина, особливості внутрішнього психологічного світу, такі характеристики, як інтернальність, внутрішня готовність до збройного супротиву агресору та ін. Внутрішній стан людини також залежить від довіри ($r=0{,}616$ при $p<0{,}01$).

Виявлено взаємозв'язок довіри з відповідальністю військових побратимів ($r=0{,}289$ при $p<0{,}01$), що підтверджується військовою практикою американських психологів, які ще у 1980 році виявили значущість ветеранських організацій для контролю внутрішнього стану бувших учасників воєнних (бойових) дій.

Показано, що розвиток психологічної культури знаходиться під впливом командирського стилю начальників та викладачів, є наслідком становлення у сім'ї, пов'язаного з інтелектуальним рівнем людини та її ерудованістю ($r=0{,}368$ при $p<0{,}01$), рівнем задоволення потреб особистості, у тому числі матеріальних. Виявлено зворотній зв'язок якості соціально-психологічних контактів з матеріальними потребами людини ($r= -0{,}191$ при $p<0{,}05$), при збільшенні матеріальної залежності погіршується якість контактів між людьми.

У частині психологічної культури, що стосується психологічного здоров'я, провідним чинником є розвиток відповідальності за себе та військових побратимів, прагнення звертатися за допомогою, а не всіляке покладання відповідальності на сім'ю та соціальні служби. Внутрішній стан людини має зворотній зв'язок з особистісною відповідальністю за стан психічного здоров'я ($r= -0{,}219$ при $p<0{,}05$), при збільшенні уваги до свого внутрішнього стану зменшується відповідальність сім'ї за здоров'я.

Учасники бойових дій до соціальних служб приділяють менше ваги ($r=0{,}263$ при $p<,01$). При цьому високий рівень психологічної і духовної культури визначає

власну відповідальність першою в ієрархії чинників впливу.

За своєю характеристикою людина з високим рівнем психологічної культури має виражену інтернальність. Зменшення власної відповідальності за себе збільшує рівень впливу співслужбовців. Виявлено зворотній зв'язок між загальною інтернальністю і рівнем впливу співслужбовців ($r= -0,216$ при $p<0,05$), зменшення власної відповідальності за себе збільшує рівень впливу співслужбовців.

Таким чином, фактор взаємовідносин довіри (командир, товариші, сім'я) і регульована стабільність емоційного стану мають значущий корелляційний зв'язок ($r=0,616$ при $p<0,01$), фактор особистої відповідальності за психічне здоров'я корелює з поведінковою автентичністю по відношенню до професійного еталону та морального ідеалу офіцера ($r= 0,405$ при $p<0,01$), а схильність до аналізу внутрішнього стану – з активністю і продуктивністю пізнавальної сфери ($r=0,474$ при $p<0,01$). На психологічну культуру впливають вираження довіри (до командира, товаришів, сім`ї), особиста відповідальність за психічне здоров'я, прагнення до аналізу внутрішнього стану (себе та інших). Вони є взаємообумовленими з регульованою стабільністю емоційно-вольового стану, з активністю і продуктивністю пізнавальної сфери особистості .

Харченко С. В., канд. психол. наук, доцент, професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ

Розвиток здібностей соціального інтелекту у майбутніх фахівців сил охорони правопорядку

Соціальний інтелект є важливою складовою успішного ділового спілкування. Соціальний інтелект забезпечує отримання та ефективну обробку максимуму інформації про поведінку людей, розуміння мови невербального спілкування, формулювання швидких й точних думок про суб'єктів спілкування, успішне прогнозування їх реакції в певних умовах тощо. О. Б. Чеснокова визначила соціальний інтелект як здатність орієнтуватися на істотні характеристики комунікативній ситуації, недоступні безпосередньому спостереженню (на психічну активність — думки, почуття, наміри; причини взаємообумовленої поведінки в міжособистісній ситуації і соціальні позиції в системі стосунків) та здатність на основі цього орієнтування намічати можливі способи опосередкованого досягнення своїх або спільних цілей в умовах, коли прямі способи її досягнення неможливі. Вчені вважають, що соціальний інтелект є чинником вдалого пристосування до різноманітних соціальних груп, успішної адаптації молодих спеціалістів до умов праці тощо.

Особливо значення здібності соціального інтелекту мають в професійній діяльності правоохоронця. М. М. Монастирний обґрунтовував доцільність визначення рівня соціального інтелекту в професійному психологічному відборі кандидатів на службу до органів внутрішніх справ. М. М. Фетисова вважає, що в екстремальній ситуації соціальний інтелект є одним з основних мотиваційно-

сенсових настанов індивідуальності та певним орієнтиром, який визначає поведінку людини. Вченою було проведено дослідження майбутніх правоохоронців та встановлено, що чим вище рівень соціального інтелекту, тим вище готовність до діяльності в екстремальних ситуаціях та вище успішність її подолання. Е.А. Погоніна, Е.В. Коваленко, А.А. Белімова наполягають, що у ВНЗ необхідно враховувати чинник соціального інтелекту щодо більш результативного здійснення психолого-педагогічної підготовки працівників поліції.

На нашу думку найбільш важливими складовими соціального інтелекту, яким необхідний розвиток в процесі фахової підготовки майбутнього правоохоронця, є:

- вдосконалення загальних здібностей в ситуаціях соціальної взаємодії;
- опанування соціально-психологічними техніками спілкування, спрямовані на успішну будову комунікативного процесу, особливо в умовах деструктивної комунікації;
- підвищення рівня розвитку вмінь щодо співпраці в групі, спільної діяльності;
- розвиток здібності розуміти мотивів поведінки суб'єктів професійної діяльності;
- вдосконалення процесу соціального прогнозування, а саме, формулювання планів власних дій, рефлексії власного розвитку і оцінки невикористаних альтернативних можливостей тощо;
- розвиток здатності приймати неординарні рішення в процесі міжособистісних стосунків.

Засоби розвитку соціального інтелекту та його окремих складових в процесі фахової підготовки розглядалися в цілій низці наукових робіт, але вони були, перш за все, спрямованими на майбутніх психологів та педагогів. З метою вдосконалення здібностей соціального інтелекту вченими були запропоновані загальні («Психологія і педагогіка», «Психологія управління») та спеціальні навчальні дисципліни (наприклад, «Проблеми міжособистісного спілкування», «Соціально-активне навчання»). До методів активного навчання, які сприяють розвитку соціального інтелекту, віднесять психогімнастичні вправи (Харитонова І. В.), учбово-пізнавальні завдання (Оданович М. В.), рольові та ділові ігри (Ісаєва І. Ю., Козлова О.Є.), соціально-психологічний тренінг (Тарасенко М. Л., Геранюшкіна Г. П.), кінотренінг (Верхотурова І. Н.), читацька діяльність (Кіселева Н. Ю.), тренінги та семінари аксеологічного змісту (Михальчук Н.О., Івашкевич Е.З.) тощо.

Гільяно А. С. та Ромашиною О. Ю. були розроблені загальні рекомендації з розвитку у молоді соціальної компетентності:

- використання ролевих ігор та навчальних соціальних ситуацій, які забезпечують формування різних соціально-ролевих компетенцій;
- моделювання і проектування молодими людьми контексту соціального життя у формі ролево-ігрових проектів (проект - це реалістичний задум, план про бажане майбутнє, що містить в собі раціональне обґрунтування про конкретні обставини);

- перегляд і спільне обговорення фільмів в групі;
- соціально-психологічний тренінг.

Зміни в навчальних планах щодо зменшення годин аудиторного навантаження вимагає від викладачів ВНЗ з специфічними умовами навчання нових підходів щодо розвитку здібностей соціального інтелекту майбутніх правоохоронців. До того ж слід враховувати особливості навчання у ВНЗ зі специфічними умовами навчання, які не сприяють гармонічному розвитку здібностей соціального інтелекту, а саме, жорстка регламентація діяльності; відношення підпорядкування і субординація; перевага групових видів діяльності; обмеження кола спілкування тощо. Найбільш привабливим методом подальшого розвитку здібностей соціального інтелекту майбутніх фахівців сил охорони правопорядку в умовах, які в теперішній час існують у ВНЗ зі специфічними умовами навчання, на нашу думку, стає кінотренінг. Цей метод сприятиме:

• вдосконаленню загальної психологічної компетентності та компенсації браку життєвого досвіду шляхом знайомства з різними соціальними типажами і особливостей взаємодії з ними;

• розвитку емоційної сфери, кращому розумінні почуттів і емоційних станів в процесі спілкування;

• розширенню репертуару вирішення комунікативних проблем, особливо в умовах деструктивної комунікації, в тому числі, емоційної та конфліктологічної напруги співрозмовника або, навпаки, його байдужості, пасивної соціальної позиції, володіння навичками «виведення» бесіди на раціональний рівень;

• розширенню способів вдало виражати свої почуття, думки, переконання.

Організація кінотренігу вимагає попередньої підготовки, перш за все психологу необхідно підібрати фільми до фільмотеки, як найбільшою мірою відповідають завданням тренінгу. Фільми мають відображати проблеми ділового спілкування та їх реалістичне успішне вирішення, бути якісними з точки зору драматургії та акторської гри, давати матеріал для роздумів, бути сучасними. Для роботи можна рекомендувати такі фільми як «Місто зустрічі змінити не можна», «Крадій», «Поховайте мене за плінтусом», «Ліквідація», «Блеф», «1+1», «Спіймай мене, якщо зможеш», «Ворошиловський стрілець», «Десять негритят», «12», «Домовик» тощо. На попередньому етапі психологу необхідно також скласти приблизну схему аналізу поведінки персонажів.

Дивитися фільми курсанти можуть в групі або самостійно, але подальшу роботу бажано виконувати в мотивованій групі під керівництвом психолога. Курсантам необхідно обґрунтовано розібрати причини та наслідки поведінки персонажів фільму, які є важливими з точки зору ділового спілкування. На нашу думку, доцільним є перегляд фільм більше одного разу. Перше сприйняття може бути надмірно забарвленим зацікавленістю сюжетом та не дозволити курсантам звернути увагу на неочевидні з першого погляду речі. Можливим є часткове виконання цієї роботи заздалегідь, самостійно, коли найбільш важливі щодо подальшого роботи персонажі аналізуються за певною схемою. Доцільно також шукати відповіді на питання: «Чи можливо б було в цій ситуації діяти інакше? Як саме? Чому персонаж не став діяти так? Як сам став би діяти в цій ситуації? Що

було неправдивим в діях персонажу? Що значущого для тебе в цьому персонажі?». Важливим є робота персонажами різноманітної спрямованості: соціально активними, з кримінальною мотивацією, байдужих, неприємних тощо. Слід акцентувати увагу курсантів на тому, яким чином певні специфічні характеристики персонажів (красива або неприємна зовнішність, звички, риси характеру тощо) впливають на їх сприйняття комунікативної ситуації, особливо на викривлення її.

Зрозуміло, що можливості кінотренігу щодо розвитку здібностей соціального інтелекту мають певні обмеження, пов’язані з авторським розумінням сценариста, режисера, акторів тощо щодо ситуацій, які розгортаються у фільмі та відображаються на екрані, але користь цього методу не викликає сумніву та має вже певні практичні підтвердження.

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО.....3
РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ 4
Александров Ю.В. Особливості психозахисної поведінки керівного складу Національної поліції України.....4
Байда М.С. Сучасний стан проведення професійного психологічного відбору у військових формуваннях України.....6
Бойко-Бузиль Ю.Ю. Емоційно-вольова стійкість військовослужбовців МВС України.....9
Боснюк В.Ф. Взаємозв'язок емоційної сфери з копінг-поведінкою рятувальника.....12
Григорук А.О., Левенець А.Є. Психологічна характеристика змін у законодавстві, як фактор попередження правопорушень 14
Галустян О.А., Захаренко Л.М. П`ятикрокова модель професійного переконання (поради поліцейським).....16
Дубровинський Г. Р. Перспективи підготовки військових психологів для організації психологічного забезпечення в сучасних умовах.....19
Калачик Ю.І., Левенець А.Є. Маніпуляції при переговорах із правопорушниками 21
Керницький О.М. Психологічне айкідо як метод впливу на поведінку людей в конфліктних ситуаціях при забезпеченні правопорядку військовослужбовцями Національної гвардії України 24
Ковальчук О.П. Психологічний супровід у збройних силах зарубіжних країн: практичні аспекти 26
Кравченко О.В., Тробюк Н.Ю. Проблема психологічної підготовки у службово-бойовій діяльності військовослужбовців Національної гвардії України 28
Кудар К.В. Особистісна зрілість, як складова професійного здоров'я правоохоронців Національної гвардії України.....30
Кузіна В.Д. Вплив перфекціонізму на стильові особливості професійної ідентичності офіцерів.....30
Куций О.А. Альтернативний підхід до реалізації професійного відбору спеціалістів (на основі моделі базових психофізіологічних властивостей індивіда).....35
Кучеренко С.М., Кучеренко Н.С. Організаційні аспекти службово-бойової діяльності офіцерів Національної гвардії України 38
Марченко О.Г., Голота А.А. До питання подальшого впровадження дистанційних методів рішення окремих завдань правоохоронної діяльності 40
Пайовський Р.М., Дяченко І.М. Особливості професійно-психологічної підготовки військовослужбовців Національної гвардії України.....42
Пархоменко О.О., Пенькова Н.Є. Особливості професійної мотивації військовослужбовців підрозділів з охорони атомних електростанцій 45
Пасічник В.І., Афанасенко В.С. Найбільш професійно важливі якості операторів безпілотних авіаційних комплексів 48
Приходько Д.П. Методичні рекомендації щодо використання тестових методик по вивченню особистісних особливостей військовослужбовців за допомогою програмного забезпечення «Блиц-тест».....51
Семенко Є.Ю. Наукові підходи до визначення критеріїв віднесення військовослужбовців національної гвардії України до групи посиленої психологічної уваги 54
Сіленко А.В. Професійна адаптації співробітників кримінально-виконавчої служби.....55
Стаднік А.В., Прокопенко Ю.О. Формування психологічної готовності майбутніх офіцерів Національної гвардії України до службово-бойової діяльності 57
Твердохлєбова Н.Є. Трансформаційні компоненти професійної діяльності правоохоронців 59

Товма І.М. Оцінка соціально-політичних умов виконання службово-бойових завдань в системі морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України 61
Федоровська Н.В. Дії поліцейських у разі отримання виклику з високим ступенем ризику 63
Швалб А .Ю. Комплексний розвиток компонентів когнітивної сфери, як складова підготовки до діяльності в екстремальних умовах 66
Шевченко В.В. Копінг-стратегії в професійній діяльності працівників ризиконебезпечних професій 69
Шлеков О.В. Проблеми психологічної адаптації та підготовки до екстремальних умов життєдіяльності 71
Щербина І.Є. Особистісна спрямованість пожежних-рятувальників членів первинного тактичного пожежно-рятувального підрозділу ДСНС України 73
Юр'єва Н.В. Основні вимоги нормативно-правових документів, щодо проходження жінками військової служби 74
РОЗДІЛ 2 ПРОФІЛАКТИКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ЕКСТРЕМАЛЬНІ СИТУАЦІЇ 78
Андрющенко Т. Г. Сучасний стан занять фітнесом 78
Афанасьєва Н.Є. Особливості впливу психологічного консультування на емоційні та психічні стани фахівців екстремального профілю діяльності 79
Білоцерківська Ю.О., Злотніков А.Л. «Інноваційні психологічні технології в роботі військового психолога по забезпеченню оптимального рівня морально-психологічного стану військовослужбовців» 82
Блінов О.А. Особливості мотивації та переживань учасників бойових дій 84
Буличєва В.С., Ятчук М.С. Арт-терапія в роботі з особами, які пережили травматичні події 88
Вайда Т.С. Системний підхід, як обов'язкова умова досягнення ефективності профілактики посттравматичних стресових розладів у працівників патрульної служби Національної поліції України 89
Гречаннікова К.С., Чичуга М.М. Актуальні проблеми соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій 93
Кардінал І.М. Психологічний супровід дітей військовослужбовців, які загинули під час виконання службово-бойових завдань в АТО, під час поїздки до центру підготовки інструкторів національних збройних сил Латвії (м. Цесіс) 95
Кердивар В.В. Психологічні проблеми адаптації вимушених переселенців зі Сходу України до нових умов життя 97
Кислий В.Д., Роженко А.А. Психоемоційне та фізичне навантаження на особистість військовослужбовця під час ведення бойових дій 100
Коваленко О.Л., Грідчина О.В. Особистість в екстремальних умовах та кризових ситуаціях життєдіяльності 102
Мацегора Я.В., Колесніченко О.С. Моніторинг психологічного стану військовослужбовців-учасників бойових дій Національної гвардії України 105
Овсяннікова Я.О. Діти і травматичний досвід 110
Павелко Д.Є. Психологічна допомога в екстремальних умовах професійної діяльності 110
Рассадіна А.О. Левенець А. Є. Вплив психотравми на розвиток особистості 112
Стаченко А.В. Особливості використання навиків психологічного відновлення військовослужбовців з ознаками ПТСР психологом, при проведенні їх реабілітації 114
Товма М.І., Колесніченко О.С. Психологічна декомпресія військовослужбовців-учасників бойових дій Національної гвардії України 116
Ушакова І.М. Особливості професійної ідентичності працівників ДСНС України з ознаками ПТСР та ГСР 116
Швець В.В. Арт-терапевтичні заходи як спосіб соціально-психологічної роботи з учасниками бойових дій та представниками їхніх родин 123

Широбоков Ю.М. Суїцидологічна допомога, як напрямок удосконалення реабілітаційної роботи з військовослужбовцями, які перебували у полонені.....124
РОЗДІЛ 3 ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ.....115
Гаврилова А.В., Селюкова Т.В. Особливості емоційного інтелекту та смисложиттєвих орієнтацій у курсантів НУЦЗУ з різним рівнем емпатії.....127
Гринченко І.Б. Інтерактивні методи у професійній діяльності майбутніх учителів фізичної культури.....130
Іванова Ю.М., Селюкова Т.В., Особливості самовідношення курсантів Національного університету цивільного захисту України залежно від рівня самооцінки.....133
Ільїна Ю.Ю. Міжособистісні відносини курсантів і студентів різної професійної спрямованості з різним рівнем розвитку соціального інтелекту.....135
Карпунець Т.В. Професійна діяльність майбутнього вчителя фізичної культури: важливість педагогічної практики.....138
Колчигіна А.В., Чуйко О.А. Формування морально-етичних установок в спортивній діяльності.....140
Костікова І.І. Електронні дидактичні технології у професійній діяльності майбутніх фахівців.....141
Кукоба Н.С. Психічна працездатність курсантів першого курсу НУЦЗУ.....143
Ларіонов С.О., Макаренко П.В. Особистісні чинники навчальної успішності курсантів ВНЗ МВС.....146
Маравська К.І. Ненормативна поведінка професіонала: зміст та види.....149
Приходько В.С. Професійна діяльність в освітньому просторі.....151
Приходько І.І. Аналітико-оцінні уміння в професійній діяльності.....152
Рютін В.В. Деякі аспекти підготовки психологів для підрозділів Національної гвардії України.....154
Селюкова Т.В. Дослідження феноменів саморегуляції та самовідношення в ситуації невизначеності у майбутніх працівників ДСНСУ.....156
Сергієнко Н.П., Шевченко О.В. Вплив темпераменту на успішність курсантів та студентів НУЦЗУ.....159
Снігур Л.А., Пізінцалі В.В. Деякі чинники впливу на психологічну культуру майбутніх офіцерів в умовах воєнних дій у державі.....162
Харченко С. В. Розвиток здібностей соціального інтелекту у майбутніх фахівців сил охорони правопорядку.....164

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

СУЧАСНИЙ СТАН ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції

Друкується в авторській редакції

Відповідальний за випуск: ***Колесніченко О.С.***
Комп'ютерна верстка: ***Мацегора Я.В.***

Формат паперу 60х84/16. Ум. друк. арк. 10,2. Тираж 60 прим. Зам. № 57.
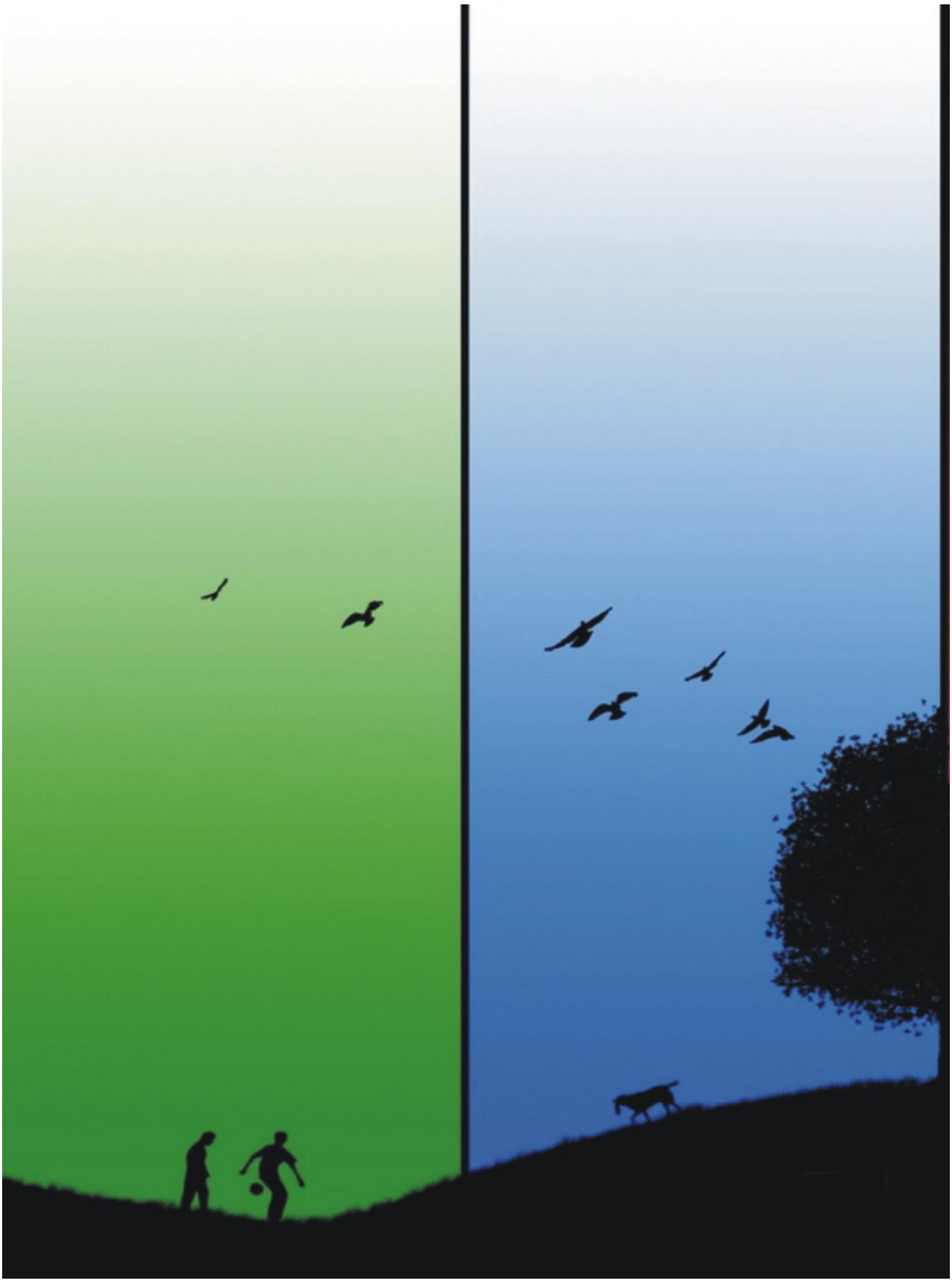
Видавець і виготовлювач Національна академія НГУ.
Пл. Повстання, 3, м. Харків, 61001.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2799 від 22.03.2007 р.